

LITERATURA

POEZIJA Miklavž Komelj

PROZA Tone Perčič

EMILE M. CIORAN Emile M. Cioran
Fernand Savater
Michael Jakob

ZADNJA IZMENA Olga Tokarczuk

KRITIKA Ignacija J. Fridl
Jožica Štendler
Josip Osti

ROBNI ZAPISI

št. 87

SEPTEMBER 1998

Poezija	1	Miklavž Komelj: <i>Pesmi</i>
Proza	7	Tone Perčič: <i>Ljudje brez domišljije</i>
Emile M. Cioran		
	33	E. M. Cioran – F. Savater: <i>Ampak pustiva Boga pri miru</i>
	42	E. M. Cioran: <i>O nevšečnosti biti rojen</i>
	72	E. M. Cioran – M. Jakob: <i>Za piscem ostane samo nekaj stavkov</i>
Zadnja izmena	91	Olga Tokarczuk: <i>Pravek in drugi časi</i>
Kritika	108	Ignacija J. Fridl (Z. Hočevar: <i>Šolen z brega</i>)
	113	Jožica Štendler (Z. Hočevar: <i>Šolen z brega</i>)
	117	Ignacija J. Fridl (M. Novak: <i>Karfanaum</i>)
	121	Josip Osti (V. Kos: <i>Cvet, ki je rekel Nagasaki</i>)
Robni zapisi	129	Baltrušaitis / Châtelet / Delibes / Klein / Lévinas / Pikalo / Pisk / Tranströmer

POEZIJA

Miklavž Komelj

Pesmi

Vigilija

Od žalosti, da nisi konj,
 si pozabil na vse konje
 na svetu, ti, otrok,
 ki v času, ki te v njem še vidim,
 sebi še ne rečeš jaz,
 ampak ti, kot bi že vedel,
 da sem to že zdavnaj sam.

Kličem te zaradi jasnih
 mej med nama, mali bog.
 Da me v loku preletiš
 in pred mano več ne čakaš
 name, ampak prepustiš
 moje oči nalivu joka.
 Da bo jasno tuje rojstvo.

Izžejal si vso zemljo.
 Prežal sem na martinčke, trgal
 noge koblicam, ubijal.
 Jaz sem, jaz sem, ki te kličem.
 Kličem te zaradi tebe.
 Kličem te zaradi konja,
 ki si ga začaran gledal.

Removete gressum ... Praesens numen adest ...
 Če se ne umakneš pred besedami nad vrati,
 vidiš čuječa in razpadajoča vrata,
 dvorišče, temno hišo.
 Nad morjem, ki prebuja misel, da je vsak
 tvoj spomin izpred rojstva.

+++

Predmete, pozabljene v davnih domovih,
 videne v sanjah z obupano željo,
 je tuja vojna razsula po gorah.

Poundove mravlje

When the mind swings by a grass-blade
an ant's forefoot shall save you
Ezra Pound, *Canto LXXXIII*

I. Persona

Kako razpadam – čutim agresijo
ljudi kot glas in vonj iz svojih ust –
kako neznosno se mi že gnojijo
sanje, od mraza drgeta čeljust –
samo zato ti moram govoriti
o raju, ljuba, ker sem stopil vanj –
"iz te lepote nekaj mora priti" –
živ, ker izstopa ni, nepokopan.

II. Pizanski spev za tujega M. K.

Glasovi šepetajo: Rešile so ga mravlje.

- Ne, dež ga je rešil.
- Celo brez gub. Preveč je prazno.
- Kakor da ni doživel svojih doživetij.
- Kar koli je storil, naj joka.
- Ne more. Naj pada nanj dež.

PROZA

Toni Partic

Jasnega misja svetla
 Ljudi človeka
 Atomi si umirajo
 ravno nekako sveto
 ki je dolgo tihotajla v nočju
 ohranja v nekakšni tihli
 Ki je bila prvi človeka

III. Periplum

Kje je Zemlja, od koder se zvezde,
 ki druga za drugo ne vejo,
 povežejo v skupno ozvezdje?

Čutim ogenj skozi tkanino,
 ki v njem še ni zagorela.

Edino, kar mi je dano:
 da morje ni več usmiljeno z mano.

Dar

Ničesar nisem prinesel,
 kar bi bilo podobno listu,
 razvitemu iz brsta,
 samo neznano stvar,
 ki je dolgo razpadala v morju,
 obrasla z neznanimi bitji.
 Ki je bila prej človeška.
 Popolnoma jo je sprejelo morje.
 Popolnoma jo sprejmi.
 Tako jo primi, da ne razpade.
 Spusti jo, prosim, nazaj
 na dno,
 da bitja na njej ne umrejo.

PROZA

Tone Perčič

Ljudje brez domišljije

I

Z obraza si je obrisala mrzel pot in se še enkrat obrnila proti vzhodu: posledica tega nenehnega obračanja je izguba orientacije, saj se ti zazdita tako vzhodna kot zahodna stran enaki zaradi prostranega horizonta, ki so ga brezupno nabadali pozabljeni topoli – znamenita drevesa, ki med cvetenjem tako lepo smetijo, da jih ljudje od vsega najraje vidijo posekana.

Toda tako je pač na vseh dolgočasnih železniških postajah, še posebno na tistih, ki so bile nekdanj namenjene pretovarjanju lesa, cementa in peska.

Vročina je za ta dan že dosegla najvišjo točko, zdaj se bo nekaj malega shladilo, do večera pa še malo bolj, si je mislila. In če ne prej, potem bodo ljudje prilezli na površje takrat, ob tisti uri. A prave razlike še ni bilo čutiti. Kot nekakšni rižki v vreli vodi so se ljudje razkropili in iskali kraje, kjer bi bilo lahko hladno, in mogoče jih prav zato ni bilo videti na peronu, ker so se umaknili v podhode pod progami. *A kaj nimajo takšnih misli ljudje, ki se tako navzamejo vtisa okolja, da se kar najmanj naprezajo, ko jih nič ne zavezuje k bistrim, hitrim mislim sredi povrevajočega dolgočasje, kjer čakajo, da se čim prej spravijo s scene, ki je tako opustela in samotna, da so ji ljudje samo v napoto?*

Vlak se je leno potegnil po železniški postaji, koder je vedno vlekel veter, pozimi počasen, leden severnik, ki je zobal obraz, poleti bežne kodrave sape, nedoumljive v svoji neulovljivosti. Nihče je ni posebej cenil, te

železniške postaje, na kateri so bile jasno vidne sledi mučnega vzdrževanja, zato se je sleherni klatil po bližnjih ulicah in od daleč prisluškoval razglasom po zvočniku, ki so monotono naznanjali zamude prihajajočih vlakov. Samo potihom so se lahko hahljali, kaj je bil temu vzrok. A tako vedro razpoloženo čakajočih ni bilo veliko, pač pa je bilo več tistih, ki so tiho negodovali v mislih in ugibali, koliko časa bodo še potrebovali, da se bodo prikazali iz meglene oddaljenosti. Vedno je bilo nekako napeto, nevzdržno, nekako tako kot med zavrženci, od katerih vsi obračajo pogled in si, priznavajoč svojo lastno sramoto, želijo, da se jim čim prej spravijo izpred oči, kajti na zahod je šel samo človek, ki je bil neke vrste odpadnik, bivši človek, ki se je hotel pospraviti iz rajskega vrta, potem ko je zavržel toplo blaginjo in človeškost socialistične zibelke, da bi se podal v roke hladni in temačni prihodnosti. Vendar tako so se počutili že ljudje sami in obtožba njih samih je bila torej, po mnenju večine, na mestu.

Zdaj je po cevastem hodniku vagona zahrumela čreda nog, ki je nebrzdano opletala na vse strani in se neusmiljeno ruvala, trgala in ritala za prostor. Neslo jo je samodejno, kot bi jo nenadoma odplaval hudournik, ki nosi kamenje in izruvane drevje, med njimi pa tudi živi svet, ki ga je voda zalotila v spanju. Človek bi mislil, da so tik pred tem, da se bodo vsi podušili.

Ko je že kazalo, da bo reka, ki je nosila ljudi kot odpadna debla, počasi razgrebla in preorala sivkastozelene vagone, se je nenadoma in brez vidnega vzroka ustavila, to je bilo ravno dovolj, da je Malka primerjala številko kupeja z vozovnice, ki se je še vedno krčevito oklepala s prsti, s tisto nad drsnimi vrati. Ta bo pravi, jo je prešinilo in že jo je navdalo olajšanje, podobno, kot ga pozna utapljaljoči človek, ki se, opletajoč z rokami, slučajno zaleti v vejo drevesa, ki rase nad vodno gladino. Potem je reka sunkovito butnila naprej in odvrгла naplavljenno telo, ki je udarilo ob vratni opaž z zvokom na ustih zamrle prošnje za vse druge, utapljaljoče se in še plavajoče.

Hitro je sedla, kot bi se bala, da ji spodmaknejo sedež. Gotovo, kaj pa je tukaj lahko gotovo, ko pa vse odnaša, zdaj veter, zdaj reka? In če slučajno še kje ostane kakšno posušeno listje, prebodeno od tiholazniških poti visoke divjadi v mraku, pride občasno še ogenj, da se pokrajina umiri in spet postane snažna in urejena.

Preden jo je zapustil spomin na tisto veliko skrb, *da ne bo nikoli prišla na cilj*, za katerega je zdaj mislila, da ga je brez dvoma dosegla že s tem,

ko ji je uspelo pribrcati na vlak, in preden se je je torej polastila tista sladka boleča utrujenost, o kateri poje sleherna sled njenega telesa, ki bi jo potem neumorno nagovarjala z zdravilnim spancem, se je nenadoma zavedela, kako jo z motnim pogledom povrevajočega ognja otipavajo vlažni prsti temnih oči, sicer nepremično slonečih za zavesno gubo ob vratih.

In to že nekaj časa!

Z rokami si je nagonsko pokrila prsi, kot bi bila pravkar kot Afroditina iz morske pene pri Pafosu prišla, in tako kot ona od sramežljivosti pogledala predse, v zelene morske valove poti, ki pomeni zanjo eno samo srečo. In odrešitev.

A jo je brž popustilo, kajti v njej se je prebudil spomin na butajočo reko, da jo je spet dušilo v grlu. Potrebna je bronasta moč, ki pa jo, ko je treba, človek vedno najde v tisti volji, ki jo poraja vdana ljubezen. To je neprekosljivo, čisto gorenje, ki sega do neba in še dalje, če je treba.

"Kaj pa to počnete, kaj pa je zdaj tole?" Beseda je prišla sama od sebe, kot izvir studenčnice po dežju, in tako je res, da je, in je bila, vedno najprej Beseda.

Zamišljeno se je pogledala in tipaje z očmi pomerila življenjski prostor, ki ji je bil dan v začasno uporabo. (So mar tiste živali, ki jih iz vzgajališč spustijo v divjino, bolj popadljive od tistih, ki se v tej divjini že skotijo? Mogoče, a mogoče je potrebno prav to, ta nepričakovani korak ali nenadni padec, za začetek, da se človek zave samega sebe. In ta, je mar takoj shodil, ko si je mojster obrisal glino z rok?)

Zdaj je bil pred njo fant, temne, zagorele polti, v ponošeni, lahki beli obleki. Za trenutek se ji je mogoče zazdelo, da je iz serža. *Takšni nikoli ne izginejo: umrejo, a se vedno znova rojevajo na grehah, ki jih v temni, kosmati, v kroglice zviti tihoti skotijo ljudje. Njihov nemi krik sega do neba, zato jih je treba preganjati in kaznovati, posekati, da ne kvarijo pogleda na dolge ulice, kjer ljudje vsak dan udomačujejo svojo svobodo, in če nanese, odganjajo predsodke vesti. Zato imajo de Chirica.*

Na prvi pogled se je zdelo, da bi neznanec lahko bil kar koli, samo ne Slovenec. Zaradi krhkosti, ki se je skrivala pod obleko, bi mu prej prisodili izvor iz kakšne sredozemske dežele, mogoče iz Španije ali Severne Afrike, če že ne iz kakšne arabske dežele. Na obrazu se mu je lahko razločilo nekaj osamljenih dlak, ki bi si jih lahko obril, a se mu očitno ni zdelo

potrebno. V očeh mu je zaigralo dobrohotno začudenje, njegove ustnice pa so pričale o tem, kako se zlahka zasmije. V rokah se je poigraval s kratko verigo, ki je bila namenjena za pasjo ovratnico dresiranih psov.

"Če nimate nič proti, zaklenila bi tale drsna vrata z verigo in s tem ..." Iz žepa je hitro potegnil žabico, najpreprostejšo visečo ključavnico, ki je bila tako kot svetleča veriga še povsem nova in naivno preprostega videza, kot bi jo izdelali pri tehničnem pouku v osnovni šoli. Da bi laže prepričal svojo nenadejano sopotnico, je vtaknil ključ, odklenil in zaklenil. In potem še enkrat. Mislil je, da bi to zadostovalo, da se ohladi.

"Ponoči kradejo po kupejih, a ne? Se mi je kar zdelo, da bi morala tudi na to misliti ..."

V krajih med Azijo, Afriko in Evropo, v tem medprostoru, nekakšnih vicah, so bili lopovi od nekdanj del narodnega blaga, tako kot ljudske pesmi. In predvsem, bili so bolj cenjeni kot njihovi tovariši drugje po svetu, saj so tu, v teh vaških skupnostih, veljali za inteligentne, uspešne svetovljane, ki veliko vedo in tvegajo in si trdo služijo kruh v neizprosni svetlu, ki tudi sam krade. Sicer bolj prikrito, a zato nič manj požrešno, s pomočjo legislative in parlamentarnih zasedanj.

"Ne," je rekel, se ozrl po hodniku, potem pa jo potegnil v kupe. "Vi imate tukaj svoje ležišče? Dobro, stopite vendar noter, kaj se obirate!" Zaprl je vrata in ji hlastno in strmo zašepetal v obraz: "Mene so že trikrat vrnili, zdaj me ne bodo več. Nikoli več in nikdar!" Obraz se mu je topil od znoja kot vosek na goreči sveči.

"Nimate garantnega pisma?"

"Kakšno garantno pismo neki. Na šverc. Kdo pa nam bo dal garantno pismo, nam ubežnikom." Usta so se mu potegnili v nasmeh – iz njih se je skotalila težka preležana sapa, z zadahom mnogih pokajenih cigaret.

"No, meni je vseeno, vi pa kakor hočete. Samo upam, da vam bo uspelo. Lahko vam pomagam, če bi rabili kakšno pomoč."

"Ne, ni treba. Zvečer bova zaklenila s tole verigo in to je vse. Boste videli." Potežkal jo je v rokah in se zazrl v njen radovedni obraz, nato jo je urno spustil v žep, kot kakšno udomačeno veverico.

Kot bi se ga hoteli znebiti, tako nekako kot kakšne kužne vzhodne vojske ali epidemije, vsekakor, zaradi zamude ni imel vlak kaj odlašati.

Neumen in pisan, kot je bil, je bil še najbolj podoben kakšnemu noro zloženemu cirkusu, ki se klati po tuji deželi.

Potegnil je proti Trstu, najprej proti tržaški cesti, proti tistemu ruševju, ki raste na Barju in naprej proti nič manj opusteli notranjski krajini, z osamljeno posejanim grmičevjem in občasno poplavljenimi planotami, kjer je rastlo šibje in sem in tja kakšen osamelec.

Mladi mož se je sprostil in si obrisal roke v hlače. Nikogar drugega ni bilo v kupeju, razen njiju dveh.

"Kam greste? Do Pariza, tako kot jaz, ali samo do Milana?" je vprašal.

Ker ni takoj dobil odgovora, je dodal: "Nekaj jih je pogumnih, čeprav je podzemlje strašno, v Milanu. Redkim uspe priti do pravega denarja ... Naše izkoriščajo, in če katera pobegne domov, jo poiščejo in privedejo nazaj. Najdejo jo, pa če se skriva v najzakotnejšo bosansko vas. No, če vam je prav, meni je ime Fikret. Rekel sem vam, da grem v Pariz. To je vsa resnica."

"Malka, me veseli," je padlo od nje, kajti mediteransko tveganje hitro prebudi tisto pozabljeno čustvo svobode, ki človeka vrne v brezskrbno nedolžnost njegovega otroštva, na začetek stvarjenja samega, s katerim je povezan duh po mleku in dolgimi sanjami, zavitimi v toplo vato poletnih sap.

"In kako je bilo potem s tistim vračanjem?"

"Nič posebnega. Jugoslovani rabimo garantno pismo. Snamejo te z vlaka in potem greš nazaj. To je vse. Tokrat me ne bodo vrnili."

"Kje pa imate pasoš?"

"Tukaj. Lahko ga oddate sprevodniku, ampak jaz jim ne zaupam. Celo denar kradejo. Ko zaspite, vas s plinom omamijo in vas oberejo. Ti so največji lopovi. Imajo popoln nadzor. Oni so gospodarji."

"Mene je vprašal, ali mu oddam pasoš, pa mu ga nisem."

"Ne bo vam dal garancije. Vsi kradejo. Lahko ga proda. Vse, kar se ukrade, se takoj proda. To si lahko mislite."

"Vi ste pa korajžen. Držim pesti za vas."

Pravzaprav pa je podrobnosti niso zanimala, saj je bila prepričana, da človek sanja. Malenkost za policijo, ki ne mara klatežev in samo čaka, da jih odstrani iz svoje bližine. Gledala je skozi okno, kako pokrajina izginja

in z njo počasen svet nezanimivih predmetov. Nihče ne ve jasno povedati, kaj je tista bistvena ločnica med zahodnim in vzhodnim svetom. Zdi se, da je ni ali pa je samo navidezna in prav ta varljivost je najbolj zagonetna: Zakaj se jasneje ne razkriva, da bi odkrili njeno bistvenost? Mogoče je le v tem, da je v vzhodnem svetu bistveno manj imen in se zato stvari tako nemirno potikajo zdaj sem, zdaj tja, iščoč svoje pravo mesto, svoj mir: nikoli niso bile imenovane, zato so tudi danes gole, brezimne, brez biografije in zatorej nevidne za topografijo. Brez krsta, a tudi brez jasno zapovedanega civilizacijskega ateizma begajo sem in tja, kamor jih pač odrine neka nuja, če jih ne zadega kak podeželski samodržec. Na zahodu pa ima vsak kamen točno znano preteklost in ve se datum, kdaj ga je ta in ta mojster odklal s kakšne znamenite pečine, kdaj ga je kak vojvoda Valentino podrl, ko je mesece dolgo oblegal uporno mesto, in kdaj spet ukradel kak predrzni Malatesta, da bi si z njim okrasil svojo grobnico ... Svet brez imen je slej ko prej svet brez konvencij, brez človeka, ki bi ga vzpostavljajl ...

"Hej! Gospodična! Zbudite se!"

"Kaj! Saj nisem spala!"

"Me nič ne briga! Niste me slišali. Prosim, če greste za nekaj časa v sosednji kupe."

"Zakaj pa?"

"Carinska kontrola. Za prijavit?"

"Že zdaj? Saj smo šele sredi Barja."

"To ni vaša stvar. Mi vas lahko kontroliramo celo pot, do meje. Nam verjamete?"

"Seveda vam verjamem. Ampak jaz vseeno nimam nič za prijavit."

"Saj ne gre za vas. Vam je bil namenjen samo prisrčen pozdrav."

Pomignil je z glavo proti sopotniku: "Z njim bi bili radi na samem. Stara stvar. Nič hudega ne bo. No, gremo."

Pogledala ga je: fant ni kazal nobenega strahu, nikakršne zaskrbljenosti, ampak je še naprej sedel ob oknu v nekakšni malomarni zavrženosti, kot da se ga ta pogovor ne tiče.

Carinik jo je s slabo prikritim drhtenjem prijel za nadlaht in jo nestrpnopospremil do sosednjega kupeja, kjer je sedelo nekaj ljudi: "Samo za nekaj

trenutkov jo pustimo, to gospodično, med vami, potem pa jo vzamemo nazaj. Prav?"

Ne da bi čakal njihove privolitve, jo je porinil med ljudi in zaprl vrata. Šele zdaj je skozi steklo videla, da za carinikom ves čas ubogljivo kot njegova senca hodi majhen, debel človek v modrem pajacu. V eni roki je imel kladivo in izvijač, v drugi pa ključ. Očitno nekakšen mehanik.

Ljudje so se sprva nagonsko stisnili, potem pa diskretno umikali, kot bi mednje nekdo zabrisal smeti.

Za te pa vemo, da dajo mir, ko jih spet pometemo na kup.

"Sem sedite," se je prijazno ponudila gospa z očali. "Če nimate nič proti, bi vam moj sin prebral nekaj iz časopisa. Veste, tako rad bere, pa šele zdaj se je naučil. Še ne hodi v šolo."

Malka je gledala predse in čutila toplo otipavanje pogledov na svojem telesu. *Ženska! Takoj jo ocenijo, pretipajo skozi obleko moški pogledi, ženski pa so bolj zadržani, pretanjeni in dosledni, in vsak dotik dvakrat stehtajo. Ta konkurenčna bitka je bolj tiha, zato pa toliko bolj srdita.*

Vlak je enakomerno udarjal.

Ozrla se je po obrazih in brez besed prosila za otroka, ali mu dovolijo bralni nastop. Od kod da ona prosi za druge? In to neznane ljudi! Kot da bi njeno vsiljevanje in nerodnost, ki je nastala, sprožila plaz, ki ga je zdaj ona dolžna ustaviti. A zahteva je bila vendar zanemarljivo neznatna v primerjavi s tolerantnostjo, ki jo tako dolga pot zahteva od ljudi. Nihče ji ni vidno oporekal, ne mož srednjih let z očali, ki je negibnega in radovednega obraza sedel nasproti Malke in mamice s sinčkom, ne starejša gospa v kotu, s staromodnim klobukom na glavi, ki ga je krasila orumenela čipka.

"No, kaj nam boš pa lepega prebral?" se je suho sklonil k fantku gospod.

"Šele dobro se je naučil brati. Zdaj pa še vsega ne razume. Potem mu moram stvari razložiti," je hitela mamica s tankim nosom, ki jo je otrokovo branje očitno zabavalo.

"Kaj pa bereš? A *Ostržka*?" je rekla Malka.

"Ne! Kje pa! Kar časopis bere. Delo."

"Ta bo pa gotovo politik," je rekla stara gospa v klobuku. "Vsi so tako zgodaj začeli. Tudi Tito."

"Kdo bi to vedel, ampak škoduje gotovo ne," je rekel gospod.

Otrok je vzel časopis in začel brati. Besede so se s pravilnimi poudarki ujemale v sporočilo, kot bi ga bral učitelj: "Znanstveniki na zahodu ugotavljajo, da imajo ljudje vse manj domišljije. Do teh izsledkov pravzaprav niso prišli psihologi, ki bi preučevali obnašanje ljudi, pač pa tržni raziskovalci, ki so analizirali stalno pojemajočo prodajo knjig. Rezultati so prav presenetljivi in mnogi krivijo televizijo in moderne elektronske medije, ki naj bi izčrpavali ustvarjalno domišljijo zahodnih ljudi, od katerih se vedno bolj zahteva predvidljivost in pogojna refleksnost, kar gre pripisati naraščajoči avtomatizaciji in robotizaciji avtomobilske in predelovalne industrije. Ta zagotavlja varnost, a tudi nikakršne svobode v kreiranju. In kar je najslabše, tako se povečuje depresivnost – to sicer še ni neovrgljivo dokazano – s tem pa tudi nagnjenost k samomorilnosti. Če bo šlo tako naprej, potem bo zahodni svet kmalu končal kot kakšna snažna zloženka, v kateri se ne bo več dalo ločiti ljudi od predmetov."

"Bravo, fantič! Iz tebe pa še nekaj bo!" se mu je hladno podobrikal gospod.

"Politik! Saj sem vam rekla, Tito je že kot predšolski otrok .." je hitela starejša gospa.

"Ampak, saj je dosti en Tito, kajne?" je rekla mamica.

"Mami, kaj sem prebral?" se je oglasil sinko.

"Nekaj o enih fantkih."

"Ne, niso bili fantki. Jaz nisem nič razumel. Daj, povej!"

Odrasli so se spogledali med seboj, ali bi mu mogoče kdo izmed njih znal povedati, kaj je prebral.

"Ta zahod mora biti pošasten. Kakšne vse bolezni se pojavljajo tam. Najprej rak, zdaj pa še depresije," je rekla starejša gospa.

"Ljudje bi morali na kmete," je rekla Malka.

"Pa še kaj! Na kmete! Mlada gospa, vi se hecate," je oporekala starejša gospa v klobuku. "S kmeti ne pridemo nikamor. Ti skrbijo le zase in za svoj mir. Drugje so kmetje naredili revolucijo. Francosko revolucijo so naredili kmetje."

"Ta je pa debela, gospa. Francoska je bila vendar buržoazna," je ugovarjala mamica.

"To je res, ampak to še nič ne pove o vsebini. Sploh pa ne o vzrokih. Začela se je na kmetih, na podeželju. Ljudje so bili stisnjeni z davki, saj veste, klasičen primer. Državna blagajna pa prazna."

"Mami, kaj je to kmet?"

"To je en striček. Takšen, ki ima konjička."

"Jaz imam tudi konjička. A sem potem jaz tudi kmet?"

"Tvoj konjiček je lesen. Igračka je. Kmet ima pravega konjička."

"Mami, a mi boš kupila pravega konjička, da bom kmet?"

"Bom."

"Zdaj so traktorji zamenjali konjičke," se je vmešala Malka. "Saj poznaš traktorje?"

Fantek je gledal z velikimi očmi. "Traktor ..." je rekel, "spomnim se, ja, da sem nekje to prebral. Trak-tor."

"Vidiš, ko boš velik, boš lahko traktorist. To je imeniten poklic. Vsa polja obležeš, polno prikolico trave lahko pelješ ..." je rekel mož z očali.

"Kaj traktorist, dajte no! Poglejte ga, kako je brihten. Še v šolo ne hodi, pa že zna brati. Politik bo, politik! Revolucionar!" se je oglasila gospa s klobukom.

"Politik pa že ne bo," se je uprla mamica. "Saj jih ne rabimo, saj jih imamo vendar dovolj, kajne," je pomignila gospodu, ki je sedel nasproti njej. "Pa še revolucionar, kaj!" je dodala. "Me kar zona spreleti. Samo poslušajte, kako zarohni ta beseda, ko jo spregovoriš: rrrrevolucionarr. Kakor bi dražili kakšnega velikega psa. In to naj bo moj sin!"

"Mami, jaz bi bil revolucionar! Kaj je to, revolucionar, mami?"

"Bolje je biti traktorist, da veš. Stoprocentno bolje."

"Kaj pa imate proti revolucionarjem, gospa?" je hladno spregovoril mož z očali.

"Nič nimam proti, samo moj sin to že ne bo. Boste rekli, da revolucionarje še rabijo."

"Revolucija še traja, haha," je rekla starka.

"A francoska?" je rekla Malka.

"Tudi francoska. Vsaka revolucija še traja. Ko se enkrat začne, potem samo še traja. Ruska, francoska, kitajska, slovenska, če hočete," je rekla stara gospa s klobukom. "Vzemite samo vse žrtve. Če smo že ravno pri tem, teh ni nikoli dovolj, ker boste vedno našli koga, ki nič ali premalo

verjame v socializem. Tak človek je potencialni saboter in tega se niti sam dobro ne zaveda. Šele drugi mu morajo to razložiti. Ker pa te učne ure predolgo trajajo in to povečuje stroške, ga ponavadi ubijejo. S tem ustvarijo velik prihranek: rabijo manj paznikov po zaporih, odprejo novo delovno mesto in se znebijo saboterjev, ki onemogočajo revolucionarno blagostanje. Ti saboterji namreč zavirajo rast blaginje tako kot koloradski hrošči rast krompirja."

"Vi pa imate domišljijo!" je vzkliknila mamica.

"Domišljija je doma na vzhodu, a ne! Haha! Kdo bi tem časopisom verjel. To je ena sama velika laž. Zdaj še recite to, da revolucijo lahko izpeljejo le tisti narodi in tisti ljudje, ki imajo domišljijo, haha."

"Kakopak! Ne morete govoriti proti sebi," se je oglasil gospod v sivi obleki z očali. Njegovi lasje so bili vzorno počesani nazaj, njegove hlače so bile zlikane na rob, njegov suknjič je dajal videz urejenega gospoda s statusom, bodisi ravnatelja ali advokata. "Ste bili morda sami kje udeleženi, pri kakšnem čiščenju, da znate tako dobro pojasniti delovanje revolucionarnega mehanizma? Ali ste morda s kakšnega inštituta, seveda protikomunističnega?"

Dama s klobukom se je sklonila in s posebnim poudarkom rekla: "Ne vem, kdo ste vi, gospod, ampak me tudi ne zanima. Eno stvar pa vem zagotovo: z revolucijo so imeli skozi zgodovino prav vsi enake probleme, še prej, preden so jo tako poimenovali. Prav vsi. Zdaj si jih lahko naštejete, kakor vam je všeč, od Asurbanipalov, Ramzesov, Cezarjev, Oktavijanov, Atil in Džingiskanov, Robespierrov in Stalinov. Osnovni problem tem lumpom pomeni nedosegljivost transcendence: oni bi želeli prestaviti nebo na zemljo, a se kaj takega ne da. Seveda, povedati je treba, da je vse njihovo početje bilo usmerjeno k zagotavljanju preživetja njihovega ega. Ljudje niso pomembni, to so laži. Zgodovina je pri tem samo pomagalo dnevni politiki. To bi brž videli, ko bi prebrali učbenike iz različnih obdobj. Dulce et decor pro patria mori! Tudi Nemci so tako umirali. Tudi Japonci. Vsi za domovino. Ampak problem vsem tem velikim voditeljem, ki so zavzeli strašna ozemlja, zapretili s strašno apokalipso, je ena sama stvar in v tem pogledu se je Džingiskan ponižal tako, da je od svojih smrtnih sovražnikov Kitajcev vzel znamenitega strokovnjaka, ki naj bi mu pomagal pri reševanju edine stvari, ki ga je še težila: čeprav je osvojil ozemlja strašanskih

razsežnosti, da so ga poznali od Jadrana, od obal Indijskega oceana, do Pekinga, bi zdaj rad postal nesmrten. Tukaj, pri tem kamnu pa se konča vsaka revolucija. Vsi ti veliki ljudje, ti veliki osvajalci ali revolucionarji ali kakor že hočete, vsi ti mislijo, da bodo postali nesmrtni, tako ali drugače. Prepričani so, da jim bogovi delajo krivice, ko jih opominjajo z zadnjo uro – in jim pretijo. Vse neznansko kopičenje bogastva, dragocenosti, ljudi in ozemlja naj bi prispevalo k temu, da bi se tak človek pravzaprav rešil edine skrbi, ki pa ga kapitalno teži: da bi postal nesmrten. To je jedro problema. Želja teh ljudi po nesmrtnosti. Temu žrtvujejo ves čas, vse svoje življenje in seveda milijone ljudi, Samarkande in Taškente, ki jih požgejo in tako naprej."

"A je tudi Tito tak?" vpraša Malka.

"Tudi. Tudi on misli, da mu ne bo treba umreti. Ves svet mu je na dlani, vse, česar si zaželi. Leteti z najhitrejšim avionom. Jesti najboljše jedi. To je pri vsem razkošju prava malenkost. Na Brdu ena kuharica pripravlja zanj samo žgance, druga, hkrati, samo dunajske zrezke, tretja samo pariške zrezke, četrta samo naravne zrezke, peta verjetno kakšno posebno štajersko juho s knedlički in potem ... potem pa čakajo in čakajo, pa spet – čakajo in čakajo ... da bodo videle. Toda ne vidijo takoj, kajti to čakanje lahko traja do poznih ur. Maršal se je pač nekje zadržal, kajne, veseljak, nekje na poti pač. Seveda zdaj vsaka, ko je skuhala svojo rihto, še ob njej dežura: oblečene v sterilna bela oblačila čakajo pri štedilnikih, da se bo najdražji gost, tovariš Tito, pripeljal in jih uslišal. Vse je prignano do skrajnosti, do orgazma, si mislite, vse se samo še stopnjuje, odgovorni postajajo nestrpni in zahtevajo red in disciplino. Nihče ne sme popustiti. Sploh pa ne sme cikniti niti trohica slabe volje, kaj šele bežen namig, da bi kdo izgubljal živce. In potem ... potem se svečani gost končno le pripelje na svoj dvor in srca čakajočih se podžgana z adrenalinom poženejo v dir. Zdaj livrirani varnostniki – rutinsko, seveda, z nasmehom na ustnicah – pregledajo in poskusijo, ali ni slučajno komu – kljub izrednim varnostnim ukrepom – uspelo natresti v jed kakšnega strupa. Ti vdani stražarji seveda vedo, da je svet prepoln podgan, ker globoko v petah njihove podzavesti tudi tiči ena dolgorepa in kosmata podgana, z ostrimi zobmi in dolgim tankim in ozkim jezikom, ki jim ponoči hodi lizat podplate in jih nagovarja, naj izdajo svojega gospodarja. Misel na te sanje jih preganja in jih navdaja

z jezo, ki jo preženejo tako, da se potem zlahka znesejo nad razrednim sovražnikom. Tako krepijo svojo lojalnost in vzdržujejo zdravo zvestobo do najdražjega. Tega podganjega šepeta pa seveda ne zaupajo nikomur, jasno. No, in nato pride na vrsto veliki infant, ki ga imajo vsi tako radi: mali, debeli, do nebes razvajeni in čaščeni angelski put, ki sicer lahko kriči, kadar si le poželi, zmerja in žali, da potem vse beži, joče in tarna, in še bolj se ga boji. A zdaj se ta nežna deviška kožica drhteče približa izbranim in razstavljenim jedem, pripravljenim samo njemu v čast, s srebrnim priborom in vezenimi prti, ob slavnostni razsvetljavi zlatih lestencev ... in napetost narašča, si mislite, napetost narašča in narašča, da že vse kipi in v ušesih poka in potem ... potem pritrese žličico z malo goveje juhe k nežnim ustecem, nato ... seveda, to je bil znak – vse počí v deliriju! Vsesplošno navdušenje in rajanje se lahko začneta! Kuharice kričijo, skačejo, norijo, kajti bile so uslišane, tako rekoč oplojene v podrhtevajočem pričakovanju, hrepenenju in hotenju, in orgazem je torej uspel. Objemajo se, solze krokodilje točijo od veselja in se druga drugi na rami jočejo. Kakšno seveda obide slabost in se ji zamegli ali zatemni pred očmi, a večina se jih le ganljivo tolaži in kriči, pokusil je, moje je pokusil, moje je zajel z žlico. Put, mali in debeli, prede, gode, godrnja, sem ter tja le malo poflacka, porije z žlico, odriva z vilico. Kaj je spodaj, to ga bolj zanima. Potem se mu posveti: Saj niti lačen nisem. Zastane mu grižljaj. Večerja? Kako pa to? Spomni se, da sploh ni lačen! Kdo pa si je drznil in mu zdaj pred nos pripeljal te vozičke? Kar zasmrdi mu vse naenkrat v nos! In ker mu livrirani žrebci znajo brati z obraza, hitro poskočijo, samo da si začne odkašljevati, in že odpeljejo jedi izbrane v kuhinjsko zakulisje. Tokrat so jo še srečno odnesli, saj bi jim lahko – tako kot zadnjič – spet zmetal vse po tleh ..."

"Na, zdaj pa že nakladate. Ne boste rekli, da je pri nas Hollywood," je godrnjal gospod.

"Domišljijo pa imate, to je pa res. Česa vse si ljudje ne izmislijo!" je pripomnila mama z otrokom.

"Traktor so si tudi izmislili, a ne, mami?" je poskočil sinko.

"Pa kaj to! Česa vse človek ne sliši! Pravljičice barona von Münchhausna ..., " je godrnjala zase mama.

"No, kaj pa si recimo vi mislite o takem govorjenju?" se je mož v sivem živahno obrnil k Malki.

"O kakšnem govorjenju?" se je zdrznila.

"No, o tem recimo, kar smo pravkar slišali. Saj ste slišali, a ne?"

"A o Titu?"

"Ja, o Titu, pa vse to ..."

"Ne vem, kaj naj rečem. Tako nenavadno se mi zdi, da bi si komaj mislila, da bi bilo lahko res. Saj ni ... No, v šoli nas tako že niso učili in rekla bi, da ... nasploh nisem preveč prepričana, ali je treba o tem kaj dosti misliti. Saj lahko misliš na kaj ... na kaj drugega, če smo že ravno pri tem. Ali pa sploh na nič."

"No, ampak vseeno, recimo o ..." je silil gospod, ki je očitno hotel pridobiti kakšnega zaveznika. Pri tem si je pomagal z rokami in jih vrtel v zapestjih, kot bi hotel pospeševati ali vsaj otipati okrogolino.

"O, o čem, prosim ..."

"O žgancih, o zrezkih, ki naj bi se kuhali za Tita. Vsaj te pa verjetno osebno poznate, s krožnika, če že Tita ne."

"A o zrezkih? No, to že ne more biti res. Gospa ima domišljijo in s svojim govorjenjem samo potrjuje, kakšno prednost imamo pred zahodom. Ta zahod ..."

"... nima takih predsednikov, kot jih imamo mi," se je vmešala gospa s klobukom. "Povem vam, človeku se obrača želodec. Vse vem, videla sem na Brdu. Sobarice čistijo maršalov pribor, da so vse mutaste, najmanjše trohice prahu ne smejo najti v njegovi kinodvorani, posteljno perilo se pere in lika, vse mora biti zloženo kot v škatlici, vsi morajo biti nasmejani, to je res pravljica, prav kot bi nebo sedlo na zemljo."

"Že, ampak nesmrtnost. Ta bi bila pa res neverjetna," je jecljala Malka. "Ste že srečali koga, ki bi vam verjel kaj takega?"

"Ne poznate ljudi, gospodična. Kaj mislite, da ti poklicni revolucionarji nimajo domišljije? Ali mislite, da Tito verjame v socializem, v bratstvo in enotnost? Ta je šele debela! On niti za trenutek nikoli ni verjel v kaj takega. To bi si očital, tako vero, in jo imel za šibkost, osebnostno hibo. Naročil pa je svojim propagandistom, naj druge prepričajo, kako on to veruje. Mislim, da se na samem valja od smeha, ko se spomni, kako si

vsi njegovi podložniki mislijo, da je on dober človek, ki verjame v ljubezen do bližnjega, bratstvo in enotnost ..."

"Kaj zaboga počnejo cariniki toliko časa," se je spomnila Malka in si mrmrala, "jaz bi šla ven ..."

"No, kaj si mislite?" je drezal vanjo gospod.

"Briga me. Raje mislim na ..."

"Na traktorje!" je vzkliknil fantek.

"Na traktorje in traktoriste, tako je!"

"Vi ste zaljubljeni, to je neumnost! Boste že videli, kako vas bodo užugali!" je nadaljevala neumorna gospa s klobukom.

"Človek težko živi, če vas dolgo posluša," je dodala mamica otroka.

"Zaradi mene? Dajte no! Mislite si, da ste nepomembna para nekje na potepu po tem svetu – da bi jo laže odnesli, da se ne bi soočili – a v tem je vaša temeljna napaka: tako si le vi mislite o sebi, in mislite si predvsem zato, ker slutite, da je bolje za vas, da si tako mislite o sebi. Drugo pa je, kaj si oblast misli o vas. Če boste še naprej tako po božje ravnodušni, vas bodo vrgli v mlin in zmleli, potem pa znova sestavili skupaj. Njihovo mnenje je pač takšno, da revolucijo slabijo tudi ravnodušni ljudje. Premalo ognja imate in prelahko jemljete te pretkane gospodarje duš. To se vam bo še maščevalo."

"Jaz tega socializma ne maram, da vam kar odkrito povem," se je razjezila Malka. "Vse so nam pobrali, a je v redu. Oče se je zapil in potem ..."

"Kaj se ve, zakaj se je vaš oče zapil. Zdaj bo že vsak pijanček trdil, da se je zaradi oblasti, socializma in drugih stvari."

"Ne boste rekli," se je spet uporna oglasila gospa s klobukom, "da ljudje pijejo, ker je zemlja okrogla."

"Nekateri mogoče tudi zato, kaj vem," je odvrnil gospod.

"Sicer pa že tako ne vemo, ali je ali ni okrogla. Mogoče je pa plošča, kot so včasih trdili. S ploščo bi mnogi bolje shajali."

"Mogoče in prav zato, ker ni okrogla, spet drugi pijejo."

"Boste rekli, da je vsak razlog dober, samo da se pije."

"Tako je."

"No, potem je tudi res, da nekateri pijejo brez razloga, drugi pa z razlogom. Bodimo torej strpni vsaj glede tega in priznajmo, da je mogoče

in eno in drugo," je modrovala gospa. "Samo ljudje imajo pravico, da jim dajo mir."

"To pa ne," se je oglasila Malka. "Nihče ne bo imel miru, dokler bo ta oblast. Po domovih hodijo, posodo prevračajo iz omar in iščejo križarje. Verjetno še zmeraj."

"Od kod pa vi veste za križarje?"

"Moj brat je bil pri križarjih. Rekli so nam: ti capini, ki prihajajo v varstvu noči čez mejo, ti so križarji. Ne bo jim uspelo. Vse jih bomo polovili, vse pobili. Lovili so ga s psi, a jim je vedno ušel. Čakali so ga v seniku, sosed je izdajal, prečitali smo ga. K nam se je hodil gret. Vsakdo danes izdaja."

Ozrla se je po obrazih, na katerih je prvič opazila nekakšno napetost, ki je bila posledica zadrege, v katero je prisiljen sogovornik, če mu pokažeš, da lahko računaš tudi z njegovimi hipotetičnimi nameni.

"Dobro," je pretrgal tišino gospod v sivem, "meni je zelo zanimivo, da sta tako pogumni, vedve, ob dejstvu, da naj bi bila deželna en sam razvraten pekel, kjer vlada peklena kontrola režima, ki sumljive ljudi, ki so premalo zagreti, meče v nekakšen mlin, ki jih zdrobi, da bi jih potem znova zlepili skupaj. Zelo zanimivo. Jaz namreč nisem tega mnenja. Malo reda namreč ne škodi in če bi ga bilo še več, bi ga bilo še vedno premalo. Če mene vprašate, bi vam priporočil malo več previdnosti, saj bi bil recimo izdajalec lahko kar jaz, kajne? V sosednjem kupeju pa imamo uradno osebo, mar ne?"

"Carinika mislite? To še ni miličnik," je rekla Malka.

"Haha!" se je vzradostil gospod v sivem, "vi pa ste naivna oseba. On je rekel, da je carinik. Kaj pa je v resnici, pa še ne vemo. Če bom oblekel belo haljo, me boste torej brž imeli za zdravnika. In če črno, pa za duhovnika. Mogoče sem pa jaz carinik, pa sem mu posodil uniformo samo za predstavo v sosednjem kupeju. Saj ste rekli, da je pri nas vse mogoče. Ne vidite, v kakšna protislovja prihajate. Po eni strani nevarnosti pri nas kar štrlijo, po drugi strani pa čakate kot kakšne branjevke, ki jih bodo zaradi dolgih jezikov vrgli v zakotno ječo brez vsakega sojenja. Mar ne boste rekle, da je to skregano z zdravo pametjo?" je rekel gospod.

"Z zdravo pametjo že, je pa v tem veliko korajže, to pa le priznajte. Vaše besede govorijo o previdnosti, ki meji na strahopetnost. Bolje mrtev človek kot pa snažna zloženska, kaj ni tako pisalo."

"Gospa, pomirite se. Kaj vse piše. Malo prej ste rekli, da ne verjamete našim časopisom. Spet prihajate v nasprotje sami sebi," se je spretno ubranil gospod. "Sicer se pa čudim, da imajo tako ekstremne in nazadnjaške ideje ravno naše ženske. Tudi to je huda kontradikcija. Ženska je že po naravi tista, ki skrbi za življenje in potomstvo celo nekaj bolj kot moški, zato je bolj nagnjena do kompromisarstva s preživetvenimi programi. Ve pa bi svoj zarod pognale v prepad, ker je tu nekakšen moloh, ki naj bi drobil ljudi. Za zdaj se še vedno brezskrbno vozite v vlaku in nikogar ni, ki bi vam pihal v vrat!"

V tistem se nenadoma odprejo vrata in prikaže se podoba carinika z našitki, obroбами in nekakšnimi značkam podobnimi odlikovanji, ki nekako nedoločno zahteva: "Zdaj je čas, da se lahko vrnete," in zabriše vrata kupeja nazaj, brez pozdrava, očitno v pozabi tistih tisoč ali nekaj tisoč primerov na dan, ki mu vsak večer odpadejo iz spomina kot drevesna skorja s tisočletnega hrasta.

Potniki so se zazrli v Malko, ki je vstala in si popravila krilo. Ni bila povsem prepričana, ali je korak, ki ga bo storila, pravi.

"Pa saj vas nihče ne sili," se je zasmejala gospa s klobukom, ki je opazila njeno oklevanje, in se močno nagnila naprej, da je Malka razločno videla ojeklenel naguban obaz, s prepletom tisočernih plitvih, a izrazitih gubic, in z zanesljivim nasmehom, kot ga lahko vidiš le na fotografijah starih, izkušenih politikov, recimo Harryja Trumana. "Ostanite tukaj in mi delajte družbo, da ne rečem, da mi je drago, če lahko srečam svobodnega človeka, ki se ne pusti povoziti krdelu podrepnikov, kot jih tu vzorno in dostojno predstavlja tale elegantni gospod." Pri tem je z malomarno boječo kretnjo pokazala na sivolasega gospoda, ki je mirno sedel, kot bi ga nekdo zložil in sestavil ter mu naročil, naj počaka.

Malka je začutila, da se ji bo vsak čas zelo mudilo. Zdaj šele jo je nekaj dvignilo, nekakšen nagon, ki zveni samo enkrat, a takrat močno: zazdelo se ji je, da pozneje tega ne bo več zmogla, da ne bo več prave priložnosti, ki se zdaj ponuja tako rekoč zastonj, z besedami carinika, ki je bil omenjen kot uradna beseda. In če se samo spomni, da je že hotela

pred nekaj trenutki iz tega kužnega ozračja, na katero bi najraje pozabila, potem je varneje in mnogo mnogo varneje, če se lepo poslovijo.

Vlak je bežal po ravnici, podobni nekakšni Slavoniji.

Spomnila se je tega, da bi bila pravzaprav rada sama, da bi lahko v miru mislila nanj. Kako je nihče ne vpraša, kako ji je pri duši, kako je njemu ... Ljudje so tako nadležni s svojimi jeziki, grožnjami in nasiljem ... Zdaj ... tukaj, na hodniku, pa tudi ne more ostati. Če ne kadi. Sicer jo bo vsak vprašal, zakaj ne gre v kupe, če je tam prostor. Svoj prostor si mora poiskati ... pod soncem. Počasi je odprla vrata kupeja, kjer je mladenič v beli obleki iz serža še naprej malomarno, nekako odpadlo sedel ob oknu, tako kot v trenutku, ko je vstopil carinik.

"Hej! Kaj so pa toliko časa počeli tukaj?" je utrujeno vprašala.

"Nič posebnega."

"S teboj?"

"Z menoj nič. Pokazal sem jim pasoš in povedal, kam grem."

"Kaj pa si jim rekel?"

"V Trst. Saj ni sprevodnik, da bi pregledoval vozne karte."

"Saj res. Kaj pa jih briga," je samo sebe mirila Malka.

"Splezali so pod strop in potem je mehanik odprl loputo na stropu. Tisto tam, vidiš. Tam skozi se pride na podstreho tega vagona. Čisto lahko se odpre, nisem vedel."

"Zakaj pa?"

"Kaj vem. Ven je potegnil kakšnih trideset kavbojk, ki jih je verjetno kdo poskusil prešvercati, pa mu jih ni uspelo pravočasno izvleči. Ali pa je pozabil nanje."

"A tako. Ampak ... zakaj so pa potem hoteli, naj grem samo jaz v sosednji kupe. Ti si bil ves čas tukaj?"

"Ja. Ne vem, mogoče so mislili, da jih jaz švercam ali da sem tudi jaz zraven, kaj vem. Mogoče so koga zasliševali, saj razumeš, mogoče je kdo to povedal mimogrede, ali pa kaj drugega. Mene so vprašali, ali so moje, pa sem rekel, da ne nosim kavbojk in sploh, če mislijo, da bi jih jaz vozil nazaj v Trst. Po kakšni logiki? Kot reklamacijo, recimo. Sumljivo so me gledali v oči, nisem jih hotel več izzivati. Potem so mi pa dali mir."

"Res čudno. Mogoče se pa takšen zdiš ..."

"Kakšen pa?"

"No, ja, takšen, malo nevsakdanji. Švercerski, ker si tako, tako, kot bi se hotel malo skriti. Mogoče, kaj vem, da se te kavbojke vozijo nekaj časa sem in tja, preden se jih izvleče."

"Haha! Da se malo omedijo, a? No, če mene vprašaš, jaz sem vesel, če sem malo manj viden in da se mi uspe prešvercati čez mejo v Francijo. Če že hočeš vedeti, bolj kot kavbojke se spleča švercati iz Italije zlato in drago kamenje. Samo jaz sem že večkrat doživel na tem vlaku prave tragedije, ko so ljudem zasolili takšno carino, da so samo še jokali. To je grdo in okrutno. In to ljudem, ki od tega živijo."

"To je pa res grdo."

"Ljudje so nakupili polne vreče raznega blaga in bil sem priča, ko so ga vlačili v kupe kar skozi okno. Človeka je recimo prijela panika, kam naj skrrije kasetnik, tudi to sem videl. Begal je sem in tja, in nazadnje ga je v strahu, da bi ga cariniki našli in zašili z mastno carino, odnesel v stranišče in skril za školjko. Lahko si misliš, da so ga ti biriči takoj našli in nesrečnika gladko zašili. Ko so mahali visoko nad glavo z aparatom in spraševali, čigav je, nesrečnik ni upal niti pisniti. Bil pa je bled kot marmor. Videl sem, na lastne oči. Potem so ga odnesli. Kasetarja. Razumljivo, če bi se oglasil, bi mu zaračunali carino, prometni davek in še kazni, ker ga ni prijavil. Če bi bili dobri, ga recimo ne bi s pendrekom, če pa bi imeli slab dan, bi dobil še eno ali dve po hrbtu. Pravijo, da je to zdravilno. Za drugič. Meni je šlo na jok. No, a ti je potem jasno, da te po vseh teh prizorih ne mika nikakršen šverc več. In sploh, če imaš druge cilje. Mene bolj zanima, kaj si ti počela v tem drugem kupeju."

"Nič posebnega. Pogovarjali smo se."

Zdaj se je fant sklonil k Malči in jo radovedno meril s pogledom. Tiho je rekel, da skoraj ni premikal ustnic:

"A pogovarjali? Kaj pa?"

"Nehaj me strašiti! Kaj, kaj pa vem! Vsakdanje stvari. Neumnosti."

"A o politiki?"

"Kako pa to veš?"

"Samo ugibam. Hm, to se dogaja ... lahko se zgodi. O tem sem že slišal."

"O čem?"

"Zdi se, da je pogovor popolnoma nedolžen. Ampak to je samo videz. V resnici te preskušajo ... Dobiti morajo nekakšno potrditev, da potem lahko ukrepajo ... Ti tega sploh ne slutiš ..."

"Kaj pa govoriš?"

"Ničesar te nisem prosil," je rekel, iz drobne zelene škatlice vzel niško moravo brez filtra, prižgal in globoko potegnil. Potem jo je pogledal z motnimi očmi in čez čas vprašal: "No, torej? Ti še ni jasno? Lahko se ti zgodi, da boš presenečena, čeprav ni nujno. Če mene vprašaš, jaz nikomur ne zaupam."

Malka je drevenela in postajala vse bolj votla. Se je treba tudi njega bati?

"A je zato potem bila cela delegacija pri tebi?"

"To nima nikakršne zveze z mano. Hitro so končali svoj posel in moram reči, da se človek lahko samo zabava. Tega niso počeli prvič, to je dejstvo in mene niso nič vprašali. Celó za pasoš me niso vprašali, pa sem jim ga vseeno pokazal. Zdaj si pa misli."

"Mogoče je vse brez zveze, samo nekakšno naključje. Mogoče bom čez čas razumela."

"Lahko. Ampak še prej so pa slutnje. Jaz sem jih videl, veš. Debelo so gledali ti neobriti pastirski obrazi. Nekakšen red so delali in zato je bilo na teh vlakih vedno zelo živahno. Nekoč sem stal na hodniku in kadil ter z enim ušesom poslušal takšen pogovor o politiki. Čisto nedolžen. Nihče izmed nepoklicanih ne ve, da ga, pravzaprav, tako kot rečejo novinarji, testirajo. V Sežani so potem vstopili miličniki v uniformi in poklicali tega kmeta na pogovor. Z vagona je moral, seveda. Na železniško postajo. Bog ve, kje je končal, nazaj ni prišel. Če je imel srečo, se je vrnil med bosenske hribe in molčal do konca svojega veka. Tudi o tem lahko razmišljaš, prav, čeprav ni nujno. Ampak se pa dogaja."

Pod trdimi luskinami kože na dlaneh je začutila sparino svojega znoja, ki se je hitro ohlajal na mrtvaško temperaturo:

"Ampak ..."

Nasmehnil se je in prekrižal noge:

"Zanimivo, kot kakšna zgodba iz stripa. Zašijejo te na sto načinov. Mene imajo očitno za smet, za navlako. Si misliš, tebe ... pa je nekdo ocinkal. Gotovo si kritizirala tale režim pri nas."

"Kritizirala ravno ne."

"Kaj pa?"

"Rekla sem samo, da mi je figo mar, da je ta socializem ... Vse so nam pobrali, to je res. Oče se je potem zapil in vse je šlo po zlu. To je ena sama neumnost, nesreča, to pa je res. Vse je res in lahko gredo pogledat. Če je potem resnica ..."

"Ne sme se povedati, resnica. To je to. In Slovenci to očitno delajo z nedosegljivo eleganco. Boš videla v Sežani. Če pa se motim ... Ko bi se vsaj ..."

"Kaj bom videla?"

"Če bodo prišli pote."

"Če bodo prišli. Ne bodo prišli."

"Jaz ti že zdaj čestitam. Kaj boš pa storila?"

"A zdaj?"

"Zdaj ali pa potem. Kadar koli."

"Skrila se bom. Za vsak slučaj se bom skrila, če bi me res kdo prišel iskat."

"Moraš vedeti, da pridejo z mehanikom. Včasih tudi s psi. S tem računajo, vrh vsega pa še iščejo kakšne kavbojke, kot je bilo to malo prej. Predvsem z mehanikom računaj, če se že misliš skriti v sedež ali bi ti padlo na pamet, da bi zlezla za kakšno oblogo. Vendar bi morala shujšati tako, da bi bila podobna kakšni preslici, saj ti je jasno, kajne?"

"Kaj pa pod strop?"

"Prosim?"

"Pod strop. Tamle."

"Ti se hecaš."

"Tisto loputo na stropu mi boš pomagal odpreti. Tja se skrijem, kjer so bile kavbojke. Če je bilo za kup kavbojk dovolj prostora, ga bo tudi zame. Kaj? Dvakrat pa ne bodo iskali na istem kraju. Vrh vsega ... si ne bodo mislili, da je lahko ženska zlezla pod strop."

"Veš, kaj vse je tam zgoraj."

"Ne boš rekel, da tam lazijo podgane."

"To verjetno ne. Ampak gotovo je prah, tesno. Mislim si ..."

"Kaj pa mi preostane? Da bežim gor in dol po vagonu in da me slej ko prej zgrabijo, na začetku ali na koncu, da jim sama padem v naročje?"

Da čepim kje v stranišču in da me s kakšno metlo zbezajo izza pokrova ali izza vrat? Tja bodo šli gledat, to ti povem, tja najprej. Že iz navade. In lahko me najdejo čisto po naključju, lahko se jim tako rekoč sama ponudim. Da me srečajo kot kakšno slepo potnico in da potem to postane sumljivo. Se raje žrtvujem, da preživim to mejo, potem pa naj pride, kar mora. Jaz moram priti živa v Pariz ... Podlost, da te spustijo na pot, ne da bi ti že doma povedali, kaj te čaka. Tako bi vsaj vedela, da moram bežati čez hribe. Bi pač nekaj tvegala ... Tako, zdaj pa daj mojo potovalko na tla, stopi nanjo in s kovancem odvij tisti vijak, ki zapira loputo. Potem mi boš držal ravbarske štenge, saj veš kako, da se lahko povzpnem. Pomagal mi boš. Da veš, če se tako vzame, nič novega zame. Tako so Rusi bežali na zahod iz Odese. Vse vem. Vse sem prebrala. In nekaterim je uspelo. Tam te še s psi ne najdejo. Tebe bodo ovohali, potem bodo šli ven. Ko sva v Italiji, mi boš odprl in jaz zlezem dol. To je svoboden svet, Italija. Tam jim še na kraj pameti ne pade, da bi te lovili zaradi politike."

Fikret je podstavil potovalko in s kovancem odprl loputo: spretno jo je zadržal s roko, nato pa spustil. Pogledal je Malko:

"Nobenega prahu," se je zasmel, "pometli so ga s kavbojkami. Si misliš? Še sam bi zlezel tja, da ti delam družbo, samo kdo bi potem za nama zaprl?"

"Če kdo vpraša za potovalko, ta je začasno tvoja, razumeš? Dokler ne prideva čez mejo. Nazdraviva z žganjem, ko bo mimo. Nesem ga čez, če te bodo slučajno vprašali."

"Kot musliman ga ne bi smel, a pri tebi bom naredil izjemo. Potem se že pomenim z Alahom za odpustek."

Vlak se je začel ustavljati.

"Kaj pa je zdaj to? Misliš, da že prihajajo?"

"Ne. Postojna. Mene vprašaj za zemljepis Slovenije. Vse kraje sem že spoznal."

"Bolje vse železniške postaje kot vse zapore. Daj zdaj, pomagaj."

"Kaj? Da se zdaj zbašes? Zdaj pa raje ne. Da te vidijo ljudje, ki vstopajo? Pa še kakšen sprevodnik!"

Imela sta srečo. Pri odprti loputi sta čakala, da vstopajočim pojasnita, da so jo pustili odprto cariniki.

A ni bilo potrebno.

Fikret je slonel na oknu in mirno dejal: "Trije so izstopili, to je vse. Mednarodni vlak gre takoj naprej. Vsi grejo v Trst. Na morje. Med morje cunj na Ponterosso."

"Razen naju, kajne? Midva greva še dalj. Čim dalje, tem bolje."

Vlak je potegnil proti Divači.

"Morski zrak, ga čutiš? To sem čakal ..."

"Daj, ne izgubljava zdaj časa. Daj mi zdaj roke, da splezam, da lahko zapreš. Pa z mano se pogovarjaj, če ne, me bo preveč strah. Prav?"

Malka se ga je oklenila okoli vratu in močno odgnala. Z rokami se je ujela za rob. Potem je stopila na Fikretova ramena in se s pogledom ozrla po podstrešju: dobro bi bilo, ko bi bile še kje kakšne kavbojke. Na golih pločevinastih tleh bo trdo. Prej ko v minuti je izginila v temo za loputo.

Fikret je zaprl in sedel.

"Kako si? Imaš dovolj zraka?"

"Slabo te slišim."

"Če bom vpil, bodo še prej tu. Kako je?"

"Malo tesno in temno je, ampak bom že zdržala. Vse je v deskah, dobro. Žice so. Kaj pa ... tukaj je nekaj? Žebelj? Ja, žebelj. Nogavica se mi je ujela, ampak imam v potovalki še en par."

"Zdaj si lahko misliš, da se voziš v tunelu."

"Vseeno, samo da pridem v Pariz."

"Pa kaj te tako vleče v tisti Pariz. Zdaj si boš lahko mislila, da bi bilo pametneje ostati doma na zelenih travnikih. Med ovcami."

"Fanta imam tam in poročila se bova."

"Zato ti ni treba v Pariz. Poročiš se lahko doma."

"On tam živi. Slikar je."

"Kaj pa slika?"

"Različne stvari."

"Jaz bi naslikal ovce. Sredi pariških ulic. Med avtomobili. Bi šlo?"

"Ideja je dobra. Na, zdaj pa, če si tako dober, pojdi na hodnik in poglej, ali je v sosednjem kupeju kaj sumljivega. Če se kaj premikajo ali če so kaj opazili."

Fikret je stopil na hodnik, kjer so mimo okenskih stekel bežali neskočni travniki in pašniki. Spet je prižgal cigareto, ki mu je sproti ugašala. Vlak

je upočasnil in pomislil je, da bi lahko bili že blizu meje. Počasi, da bi bil kar najmanj sumljiv, se je obrnil, a le toliko, da je s pogledom oplazil potnike v sosednjem kupeju. Nič posebnega, mu je povedal pogled, tudi njim je vroče v tem poletnem kipenju. Tudi oni prevažajo bisage s svojimi skrbmi, ki so seveda pomembnejše od prtljage, ki jo imajo na sebi in pri sebi. Če bi bila policija pozornejša in bi jih natančneje pregledala, če bi jih kar izprašala in jim potem dovolila nekakšen izpit, licenco za potovanje v tujino, potem bi jih bilo občutno manj v že tako zapuščenem vlaku, ki bi mu potem morda zadoščal že en sam vagon. Mogoče bi bilo dovolj pol vagona za potnike, drugo polovico pa bi preuredili za prevoz tovorov, da bi v Italijo prepeljali še kakšno kravo, ovco ali kakšen hlod lesa. Takšen vlak bi morda vozil enkrat na mesec, mogoče bi bilo celo dovolj enkrat na leto, saj bi bili ti izpiti dolgotrajni in precej strogi. In še potem bi kandidati čakali recimo nekaj mesecev, da bi jim podelili koncesijo za prevoz njihovega telesa čez mejo. Konec koncev je vsaka socialistična država prej ali pozneje prisiljena, da se temeljito pobriga za svoje državljane. Tile iz sosednjega kupeja na prvi pogled nimajo nobenega razloga, da bi šli v tujino. Teh sploh ne bi vabili na izpite, ampak bi jih zavrnili že ob predložitvi njihovih prošenj za pripustitev k postopku za pridobivanje dovoljenj. Ob misli, kako bi se šele potem znojili, se mu je streslo telo in skoraj bi se zasmel. S hrptom obrnjen niti ni opazil, kako se plazijo po šivih njegovega suknjiča pregreti jeziki priškrtnjenih pogledov, kot bi mu hoteli izvleči iz žepov orientalsko kramo z bazarjev v Istanbulu ... Nenadoma se je nagonsko ozrl vzdolž po hodniku in za hip se mu je zazdelo, da je zavaloval pregret zrak, katerega gibke mišice naj bi se zgnetele v podobo treh postav, ki so se urno usmerile proti njemu. Z roko je podržal rob odprtega okna, napravil korak proti svojemu kupeju in s pogledom še utegnil hitro napraviti črto prek obrazov v sosednjem kupeju – pri tem je jasno razločil temne, svetleče oči gospoda v sivem, ki so ga pozorno merile iznad gornjega roževinastega okvira očal – že so na hodnik planile tri težke, kroglaste postave in se mu hitrih korakov približevale. Obrnil se je v nasprotno smer, po nezavednem in programiranem velevanju nagona, in začutil, kako mu otrdevajo noge. Bilo je prepozno, da bi pobegnil. Z roko je še utegnil zapreti vrata kupeja in že so bili pri njem.

"Kaj pa skrivate?" ga je vprašal mož v uniformi.

"Skrivam? Nikoli nisem ničesar skrival?"

"Zakaj pa si zaprl vrata?"

"Jih bom pa odprl."

"Kje so kavbojke?"

"Carinik in mehanik sta jih odnesla."

"Lažeš. Ti že pokažemo, kdo je carinik in kdo mehanik. Kam si jih skrila," ga je zgrabil za lase mož v uniformi.

"Slina se mu cedi, packu. Posvinjal te bo!" se je odrevenelo zalepil drugi.

"Z nama greš. Boš že povedal, kje si jih zmetal skozi okno!"

Njihovi čevlji še niso obmolknili na hodniku, ko je Malka na glas pomislila: "Fikret!" Ne glasno, ne tiho, brez prave odločenosti, kot bi hotela ogovoriti sebe, a bi se premislila sredi besede. Stegnila je komolec proč od telesa, da je lahko približala dlan svojemu čelu, kamor se ji je prilepil koder las. Zdaj je pravzaprav ujetnica človeka, ki so ga pravkar ujeli ... *In njegovi ječarji, ti še ne vedo, da so ujetniki drugih, nad katerimi visi nevidna jeklena roka gospodarja, ki lahko vsak trenutek zdrobi svet ali pobegne v znamenito in večkrat omenjano Stvarnikovo odsotnost, če bi se znašel v nevarnosti, da se ga polastijo siloviti kremplji mogočnika, ki se ozira nanj s silne višine: tudi ta pozna svojo odgovornost, kajti tudi on ni poslednji.*

Začutila je, kako ji srce razbija v vratu.

Vlak se je počasi vlekel, dokler se ni ustavil.

Potem je spet potegnili.

Ne, to še ni Italija.

Roko si je dala na čelo, za vsak primer, če bi jo tresljaj hotel preveč nasilno pahniti ob streho.

Zaslišala je korake. Se ji je samo zazdelo? Ne, niso bili. To je od koles. Vse se drgne. Ti vagoni, verige. Nekje mora biti stisnjen zrak, ki uhaja. Ali se spet ustavljam?

Ne, to so res koraki. Nekdo je vstopil.

Zadržala je sapo. Za trenutek se je še obotavljala, ampak zdaj bi šla ven, pa če jo takoj vklenejo v lisice in odpeljejo. Tvegati je treba, kaj.

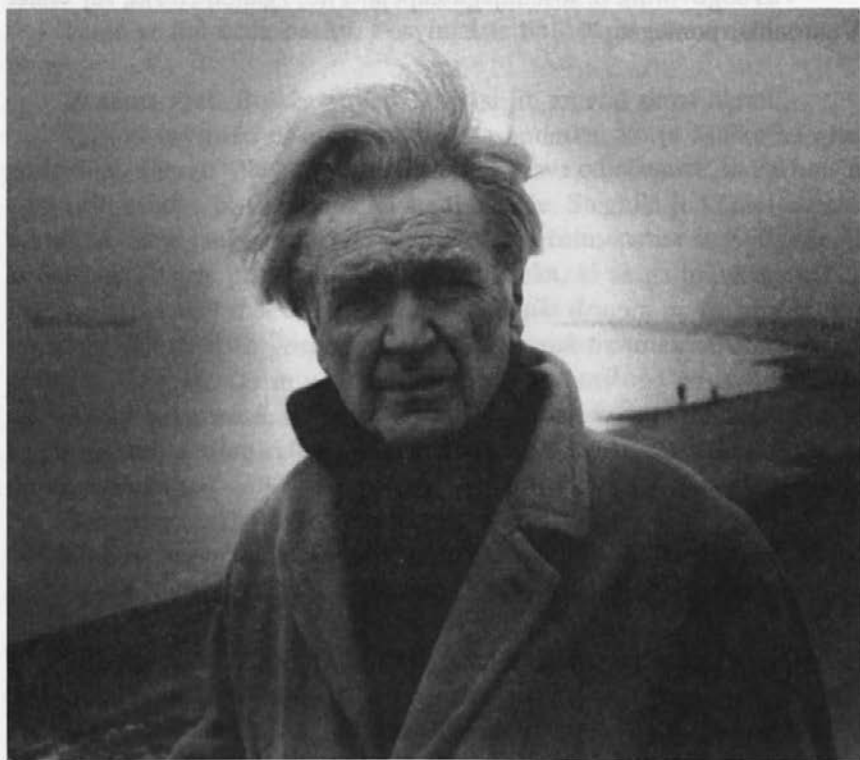
"Fikret!" je bolj zapela kot zaklicala, in zazdelo se ji je, da je, kot bi videla mamó v svojih sanjah, kako jo kliče, naj pride domov. Bilo ji je toplo in bil je večer.

"Gospa? Gospodična? Pa ja niste vi tam gori? Kako pa ste prišli tja?"

"Kdo pa je to? Na pomoč!" Začela je topotati z nogami in udarjati s pestmi.

"Vaš sogovornik iz sosednjega kupeja. Tito, žganci, zrezki, saj veste. Vam lahko pomagam?"

EMILE M. CIORAN

Alla se aprin masaj stari?

Ne, to su mo tamak. Pitalo je ratuju.

Zadržala je rupu. Ta tren-irli, to je de obmanjiva, suspak odaj bi ilu
ven, pa to je takaj, obmanje - lirist in odpo'jejs. Tvrgati je maha, kajl.

Emile M. Cioran – F. Savater

Ampak pustiva Boga pri miru

Cioran: Če vas prav razumem, me sprašujete, zakaj si nisem preprosto izbral tišine, namesto da se smukam okrog nje, in očitate mi, da kar naprej jadikujem, ko bi bil lahko že zdavnaj umolknil. Veste, ni vsakdo tako srečen, da bi umrl mlad. Prvo knjigo, v romunščini, sem napisal pri enaindvajsetih in obljubil sem si, da ne bom napisal nič več. Nato sem napisal naslednjo in pospremila jo je ista obljuba. Komedija se je nadaljevala več kot štirideset let. Zakaj? Ker mi je pisanje, pa naj ga je bilo še tako malo, pomagalo, da sem se pretolkel iz leta v leto, saj obsedenosti, ki jih *izrazimo*, nekako ošibijo in jih delno presežemo. Prepričan sem, da bi se bil že kdove kdaj ubil, ko ne bi bil praskal po papirju. Pisanje je nenavadno olajšanje. Objavljanje tudi. Mogoče se vam zdi smešno, a je prebito res. Kajti knjiga je vaše življenje, ali del vašega življenja, ki vas *povnanji*. Človek se z njo osvobodi vsega, kar ljubi, in hkrati predvsem vsega tistega, kar sovraži. Še več bom rekel: ko ne bi bil pisal, bi bil čisto lahko postal morilec. Izražanje je osvobajanje. Priporočam vam, da poskusite naslednjo vajo: kadar koga sovražite in vas ima, da bi mu storili najhuje, vzemite list papirja in napišite, da je X prasica, lopov, slepar in kanalja. Pri priči boste občutili, da ga manj mrzite. Natanko to sem počel ves čas. Pisal sem, da bi zmerjal življenje in samega sebe. Kako se je izšlo? Laže sem se prenašal in laže sem prenašal življenje.

Savater: Kaj bi še lahko dodali k temu?

Cioran: Pravzaprav ne bi mogel povedati nič več ... Ali pač, nemara bi še nekaj pridal! Pravzaprav gre za vprašanje *vitalnosti*. Da bi bil bolj

jasen, moram spregovoriti o svojem izvoru. V meni je dosti kmetiškega; oče je bil podeželski pop in rojen sem bil med hribi, v Karpatih, v precej primitivnem okolju. Vas je bila v resnici barbarska: kmetje so ves teden garali in potem v eni noči pognali svojo mezdo, ko so se nalivali kot žolne. Bil sem precej krepak poba. Vse, kar je zdaj v meni bolehnega, je bilo tedaj na moč čilo! Mogoče vas bo zanimalo, kaj je bila v tistem času moja največja ambicija: postati najboljši kegljač. Pri dvanajstih ali trinajstih sem kegljal s kmeti za denar ali za pivo. Vse nedelje sem preigral z njimi in dostikrat se je zgodilo, da sem jih premagal, čeprav so bili močnejši od mene; ker med tednom nisem imel česa početi, sem pač vadil ...

Savater: Je bilo vaše otroštvo srečno?

Cioran: Zelo pomembno vprašanje: ne poznam otroštva, ki bi bilo srečnejše. Živel sem pod Karpati, igral sem se na travnikih in med hribi, nobenih dolžnosti in obveznosti nisem imel. Bilo je *izjemno* srečno otroštvo. Od ljudi, s katerimi sem se pogovarjal, nisem nikoli slišal česa podobnega. Ne bi bil smel oditi iz tiste vasi; ne morem pozabiti dne, ko sta starša najela voz, da me je odpeljal v mesto, v gimnazijo. To je bil konec mojih sanj, razpad mojega sveta.

Savater: Česa se iz Romunije predvsem spominjate?

Cioran: V Romuniji mi je bila najbolj pri srcu njena izjemno primitivna plat. Seveda so tam živeli tudi civilizirani ljudje, ampak bolj so mi bili ljubi tisti, ki so bili brez šol, ki niso znali brati ... Do dvajsetega leta sem bil čez vse srečen, kadar sem lahko odšel iz Sibiuja v hribe in se tam pogovarjal s kmeti in pastirji, ki so bili popolnoma nepismeni. Z njimi sem pil in klepetal. Govorili smo o vsem mogočem; skoraj pri priči sem lahko vzpostavil stik z njimi.

Savater: Kakšne spomine ohranjate na zgodovinski položaj svoje dežele v tistem času?

Cioran: Vzhodna Evropa je bila tedaj del avstro-ogrske monarhije. Tudi Sibiu, stisnjen nekam v Transilvanijo, je sodil pod njo; Dunaj je bil prestolnica naših sanj. Zmerom sem se, tako ali drugače, počutil povezanega z monarhijo ... čeprav smo bili Romuni v njej sužnji! Med prvo svetovno vojno so Madžari odpeljali moja starša ... Madžari so mi blizu, s svojim okusom, svojimi navadami. Madžarska, ciganska glasba se me močno dotakne. Nekakšna mešanica Madžara in Romuna sem. Romuni smo, kar

je nenavadno, najbolj *fatalističen* narod na svetu. Ko sem bil mlad, me je to spravljalo v slabo voljo – vsi tisti sumljivi metafizični koncepti, kot je na primer usodnost, da bi z njimi pojasnili svet. A čim bolj se staram, tem bližjega se počutim svojim izvorom. Zdaj bi se pravzaprav moral počutiti Evropejca, zahodnjaka, ampak to mi sploh ne gre od rok. Potem ko sem spoznal dosti dežel in prebral obilo knjig, sem prišel do prepričanja, da je imel prav romunski kmet. Tisti kmet, ki ne verjame v nič, ki je prepričan, da je človek pogubljen in da se ne da pri tem nič storiti, in ki ima občutek, da ga je zgodovina povozila. Ta ideologija žrtve je tudi moja sedanja miselna zasnova, moja filozofija zgodovine. Zares, vsa moja intelektualna izobrazba mi ni prav nič koristila!

Savater: Napisali ste: "Knjiga mora drezati v rane, jih tudi odpirati. Knjiga mora biti nevarnost." V kakšnem smislu so vaše knjige nevarne?

Cioran: Lejte: večkrat so mi rekli, da se tisto, kar pišem v svojih knjigah, ne govori na glas. Ko je izšel *Očrt razkroja*, mi je kritik *Le Monda* poslal ogorčeno pismo: "A se sploh zavedate: vaša knjiga bi lahko prišla v roke mladini!" Noro. Čemu naj rabijo knjige? Da se človek iz njih česa nauči? To pač ne; v tem primeru je čisto dovolj, če gre v šolo. Ne: mislim, da mora biti knjiga zares rana, da mora tako ali drugače spremeniti bralčevo življenje. Ko pišem knjigo, si predstavljam, da bom koga *prebudil*, ga prebičal. Glede na to, da moje knjige vznikajo iz mojih nadlog, da ne rečem, mojih muk, naj bi nekaj takšnega prenesle tudi bralcem. Ne, ne maram knjig, ki jih preberemo kot časopis: knjiga mora vse razburkati, postaviti vse pod vprašaj. Čemu? Veste, ne belim si preveč glave, kakšna korist bo od tega, kar pišem, kajti v resnici *nikoli* ne mislim na bralca: pišem zase, da se osvobodim svojih obsedenosti in notranjih napetosti, to je vse. Neka gospa je pred kratkim zapisala v *Le quotidien de Paris*: "Cioran piše, kar si vsak od nas po tihem ponavlja." Ne pišem z namenom, da bi "napravil knjigo" in da bi jo brali; pišem, da bi se otnesel bremena. Potem pa, ko premišljam o pomenu svojih knjig, si pravim, da bi morale zarezati kot rana. Knjiga, ki pusti bralca takšnega, kot je bil, preden jo je prebral, je spodletela knjiga.

Savater: Ob tistem, čemur bi lahko rekli pesimizem, mračnost, se leskeče v vseh vaših knjigah tudi nenavadna veselost, nerazložljiva, a krepčilna radost, ki je celó poživljajoča.

Cioran: Zanimivo, to mi pravi precej ljudi. Nimam dosti bralcev, a lahko bi jih naštel kar nekaj, ki so temu ali drugemu mojemu znancu zaupali: "Ko ne bi bil bral Ciorana, bi se bil ubil." Torej lahko rečem, da imate čisto prav. Mislim, da izhaja to iz *strastnosti*; nisem pesimističen, ampak *divji* ... in zato postane moje zanikanje poživljajoče. Ko sva prejle govorila o rani, tega nisem mislil negativno: če koga raniš, to ne pomeni, da ga ohromiš! Moje knjige niso ne moraste ne moreče. Pišem jih besno in strastno. Nevarno bi bilo, ko bi jih lahko pisal *hladno*. Ampak ne morem jih pisati tako; kot bolnik sem, ki, ne glede na vse drugo, vročično presega svojo bolehnost. *Očrt razkroja*, ki je bil takrat še v rokopisu, je prvi prebral Jules Supervielle. Bil je že precej v letih, močno nagnjen k depresijam, in rekel mi je: "Neverjetno, kako me je vaše delo poživilo". V tem smislu sem, če že hočete, podoben hudiču, ki je dejaven posameznik, zanikovalec, ki razgibava stvari ...

Savater: Čepprav o svojem delu nikakor ne marate govoriti kot o filozofiji v ožjem pomenu besede, se ne zdi samovoljno, če ga vpišemo med različne *sámokritične dejavnosti*, ki so po polomu *vélikih sistemov 19. stoletja* zasedle prazni prostor filozofije. Kakšen smisel še ima filozofija?

Cioran: Mislim, da je filozofija možna samó še kot *fragment*. Kot eksplozija. Ni več mogoče nizati poglavje za poglavjem in sestavljati razpravo. V tem smislu je bil Nietzsche izredno osvobajajoč. Razdejal je slog akademske filozofije, *poopravil* je z idejo sistema. Osvobajajoč je bil, ker se lahko po njem vse izreče ... Zdaj smo vsi fragmentisti, tudi če pišemo knjige, ki so na pogled smotrno urejene. To gre tudi vštric z našim civilizacijskim slogom.

Savater: *Sklada pa se tudi z našo poštenostjo. Nietzsche je dejal, da slehernemu sistematičnemu prizadevanju manjka poštenosti.*

Cioran: Glede poštenosti vam bom nekaj povedal. Ko kdo zastavi esej, ki bo imel štirideset strani, izhaja, pa naj piše o čemer koli, iz nekaterih vnaprejšnjih trditev in ostaja njihov *ujetnik*. Nekakšna poštenost od njega zahteva, naj jih upošteva in gre do konca, ne da bi si ugovarjal; a čim bolj napreduje, v tem več skušnjav ga zablja njegovo besedilo, in mora jih premagovati, saj se odmikajo od začrtane poti. Zaprt je v krog, ki si ga je sam zarisal. Tako tisti, ki želi biti pošten, zdrzne v hinavščino in nič ni več z njegovo resnicoljubnostjo. Če se to zgodi, ko gre za esej na

štiridesetih straneh, kaj neki se bo šele dogajalo pri sistemu! V tem je tragedija vsakega strukturiranega razmišljanja: strah, da bi zašel v protislovje. Tako zabredemo v nepristno in lažemo sami sebi, da bi ohranili notranjo povezanost. Če pa sestavljamo fragmente, lahko isti dan izrečemo kako stvar in njeno nasprotje. Zakaj? Ker sleherni fragment izhaja iz različne *izkušnje*, in izkušnje so resnične: izkušnje so bistvene. Lahko bo kdo rekel, da je to neodgovorno, a če je takšno, je enako, kot je neodgovorno življenje. Fragmentarna misel zrcali vse vidike vaše izkušnje; sistematična misel zrcali le en vidik, in ta je *nadzorovan* in potemtakem osiromašen. Pri Nietzscheju in pri Dostojevskem se izražajo vsi možni tipi človeštva, vse izkušnje. V sistemu govori le nadzornik, *poveljnik*. Sistem je zmerom poveljnikov glas; zato je vsak sistem totalitaren, fragmentarna misel pa ostaja svobodna.

Savater: Kakšna je bila vaša filozofska izobrazba, kateri filozofi so vas najbolj zanimali?

Cioran: No, v mladih letih sem dosti bral Leva Šestova, ki je bil tedaj v Romuniji precej znan. A najbolj me je zanimal Georg Simmel, najbolj *rad* sem ga imel, to je prava beseda. V Španiji ga kar dobro poznate, saj ga je cenil Ortega, nasprotno pa v Franciji živ krst ne ve zanj. Bil je imeniten pisatelj, čudovit filozof esejist. Lukács in Bloch sta bila njegova intimna prijatelja, vplival je nanju, a sta ga nato zatajila, to pa se mi zdi nadvse nepošteno. Dandanašnji je Simmel v Nemčiji popolnoma pozabljen, pa tudi zamolčevan, a v njegovem času sta ga občudovala tudi Thomas Mann in Rilke. Tudi Simmel je bil fragmentarističen mislec; najboljši v njegovem delu so fragmenti. Precej so vplivali name tudi nemški misleci "filozofije življenja", na primer Dilthey. Seveda sem dosti bral Kierkegaarda, ki v tistem času še ni bil v modi. Na splošno me je zmerom najbolj zanimala filozofija izpovedi. V filozofiji in v literaturi me najbolj privlačijo *primeri*, tisti pisci, za katere bi lahko rekli, da so "primeri" v skorajda kliničnem pomenu besede. Zanimajo me tisti, ki se namerjajo proti katastrofi, in tudi tisti, ki se jim je posrečilo, da so se postavili onkraj nje. Najbolj pa občudujem tistega, ki se je znašel na točki, ko se vse podira. Zato sem imel tako rad Nietzscheja ali Otta Weiningerja. Ali pa še druge Ruse, kot je na primer Rozanov, religiozne pisce, ki kar naprej grebejo po ranah, kot kak Dostojevski. Pisci kot Husserl, katerih izkušnja je bila zgolj intelektualna, se me niso dotaknili. Pri Heideggerju me je zanimala

Kierkegaardova, ne Husserlova plat. Predvsem pa iščem *primere*: v mišljenju in v književnosti me priteguje tisto, kar je krhko, negotovo, kar se sesipa, pa tudi tisto, kar se upira skušnjavi, da bi se sesulo, a je v njem navzoča neprenehna grožnja ...

Savater: Kaj bi rekli o francoski "novi filozofiji", ki precej razburja duhove?

Cioran: Težko bi rekel, da jo zelo dobro poznam, a zvečine mislim, da gre za ljudi, ki se začenjajo izvijati iz svojih dogmatičnih sanj ...

Savater: Ena vaših najboljših knjig je napisana na temo utopije.

Cioran: Natančno se spominjam, kdaj se mi je prebudilo zanimanje zanjo: v petdesetih letih, med pogovorom z Mario Zambrano v neki pariški kavarni. Takrat sem se odločil, da bom napisal nekaj o utopiji. Začel sem brati utopiste: Thomasa Mora, Fouriera, Cabeta, Campanello ... Najprej sem bil prevzet, potem so me začeli utrujati in nazadnje sem se na smrt dolgočasil. Neverjetno, kako so znali utopisti očarati velike duhove: Dostojevski, na primer, je navdušeno prebiral Cabeta, ki je popoln butec, nekakšen pod-Fourier! Vsi so verjeli, da bo zdaj zdaj napočila zlata doba; čez nekaj let, največ čez desetletje ... Tudi njihov optimizem je deprimirajoč, njihova čez vse pretirana svetlogledost, tiste Fourierove ženske, ki v delavnicah kar naprej prepevajo ... Ta utopični optimizem je dejansko *neusmiljen*. Spomnim se, na primer, srečanja s Teilhardom de Chardinom: možakar je prevzeto kvasal o razvoju vesolja proti Kristusu, alfi in omegi, in tako naprej. Pa sem ga vprašal, kaj meni o človeški bolečini. "Bolečina in trpljenje," mi je odvrnil, "sta nezgodi evolucije". Razsrdil sem se in odšel, nisem maral debatirati s takšnim duševnim bebcom. Mislim, da so imeli utopije in utopisti v 19. stoletju pozitivno vlogo, ko so pritegnili pozornost na socialno neenakost in poudarjali nujo, da se ji odpomore. Ne pozabiva, da je socializem konec koncev otrok utopistov. A utopije so se utemeljevale na zmotni zamisli o nekakšni neopredeljeni človeški popolnosti. Bolj umestna se mi zdi teorija o *izvirnem grehu*, na čisti antropološki ravni, brez religioznih konotacij. Zgodil se je nepopravljiv padec, nastala je *izguba*, ki je ne more nič izravnati. Mislim, da me je od utopističnih skušnjav dokončno odvrnilo moje nagnjenje do zgodovine: zgodovina je namreč protistrup za utopijo. Čeprav je dogajanje zgodovine popolnoma antiutopično, pa ni nobenega dvoma, da utopija zgodovino potiska naprej in jo spodbuja. Ukrepamo

samo, kadar smo očarani od nemogočega, to pomeni, da je družba, ki ne zmore poroditi utopije in se je oprijeti, na dobri poti v otopelost in razpad. Utopija, graditev popolnih socialnih sistemov, je zelo francoska šibkost: ker Francozom manjka metafizične domišljije, jo nadomeščajo s politično. Ta proizvaja brezgrajne socialne sisteme, a prav nič ne upošteva resničnosti. Stvar je postala prava nacionalna pregreha: maj 1968, na primer, je neodjenljivo izdeloval vsakršne socialne sisteme, ki so bili eden bolj ostroumen in neuresničljiv od drugega.

Savater: Utopija zastavlja problem oblasti, ki je imanentna in ne prehaja na družbo. Kaj sodite o oblasti?

Cioran: Prepričan sem, da je oblast slaba stvar, zelo slaba. Dejstvo, da obstaja, me spravlja v obup in fatalizem, mislim pa tudi, da je huda nadloga. Lejte, poznal sem ljudi, ki so se prikopali do oblasti, in to je bilo nekaj groznega. Nekaj tako groznega kot pisatelj, ki se mu posreči, da postane slaven. To je, kot bi človek nosil uniformo; kdor si jo nadene, ni več isti; in kdor pride na oblast, si navleče *nevidno* uniformo, zmerom isto. Vprašujem se: kako lahko nekdo, ki je normalen, ali je vsaj videti normalen, privoli v oblast, se sprijazni s tem, da je čez glavo zaposlen od jutra do večera, in tako naprej. Brez dvoma zato, ker je biti na oblasti poseben užitek, nekakšna pregreha. Zato se praktično noben diktator ali voditelj z neomejenimi pooblastili prostovoljno ne odpove oblasti; Sula je edini primer, ki mi pride na misel. Oblast je hudičevska: hudič je bil le angel, hlepeč po oblasti. Želja po oblasti je veliko prekletstvo za človeštvo.

Savater: Če se vrneva k utopiji ...

Cioran: Iskanje utopije je religiozno, je želja po absolutnem. Utopija je velika šibkost zgodovine, a tudi njena velika moč. Utopija nekako *odkuplja* zgodovino. Poglejte na primer francosko predvolilno kampanjo: ko ne bi bilo v njej utopične komponente, bi se sprevrgla v kramarski špetir ... Veste, ne bi mogel biti politik, saj se bojim katastrofe. Prepričan sem, da zgodovina ni pot v raj. Ampak če sem pravi skeptik, potem ne morem biti prepričan niti o katastrofi ... Recimo, da sem *skorajda* prepričan o njej. Zato se ne počutim zavezanega nobeni deželi, nobeni skupini. Sem *metafizični* brezdomovinec, nekako tako, kot so bili ob koncu rimskega cesarstva stoiki, ki so se počutili "državljane sveta", to z drugimi besedami pomeni, da niso imeli domovine nikjer.

Savater: Zapustili ste ne samo domovino, ampak, to je še pomembneje, tudi svoj jezik.

Cioran: To je najhujša nesreča, ki se lahko zgodi pisatelju, najbolj dramatična. V primerjavi z njo so zgodovinske katastrofe pravi ničtrc. Do leta 1947 sem pisal v romunščini. Tistega leta sem živel v hiški blizu Dieppa in prevajal sem Mallarméja v romunščino. Na lepem sem si rekel: "Kakšem nesmisel. Čemu neki prevajati Mallarméja v jezik, ki ga živ krst ne pozna?" Takrat sem se odpovedal svojemu jeziku. Začel sem pisati v francoščini, in bilo je zelo težko, kajti francoščina ne ustreza mojemu temperamentu: potrebujem *divji* jezik, jezik pijandur. Francoščina je delovala name kot prisilni jopič. Pisati v tujem jeziku je strahotna izkušnja. Premišljati je treba o besedah, o pisanju. Ko sem pisal v romunščini, sem to počel, ne da bi se zavedal, pisal sem pač, čisto preprosto. Takrat besede niso bile *neodvisne* od mene. Ko sem začel pisati po francosko, so se vse besede vsiljevale moji zavesti; imel sem jih pred sabo, zunaj sebe, v njihovih predalčkih, in hodil sem jih iskat: "Zdaj pridi ti, zdaj ti." Izkušnja je podobna neki drugi, ki sem jo doživel, ko sem prišel v Pariz. Stanoval sem v hotelčku v Latinski četrti, in ko sem stopil dol v recepcijo, da bi telefoniral, sem naletel na lastnika hotela, njegovo ženo in sina, ki so sestavljali jedilni list za večerjo: bilo je, kot bi načrtovali bojni pohod! Osupnil sem: v Romuniji sem se vedno hranil kot žival, hočem reči, nezavedno, ne da bi si bil na jasnem, kaj pomeni jesti. V Parizu sem se ovedel, da je hranjenje obred, civilizacijsko dejanje, skorajda filozofska opredelitev ... Enako je pisanje v francoščini prenehalo biti instinktivno početje in je postalo premišljeno opravilo; kot pri hrani tudi tu ni bilo več nedolžnosti ... Ko sem spremenil jezik, sem takoj opravil s preteklostjo: popolnoma sem spremenil življenje. Še zdaj se mi zdi, da pišem v jeziku, ki ni povezan z ničimer in nima korenin, v jeziku tople grede.

Savater: Dostikrat ste govorili o naveličanosti, zdolgočasenosti. Kakšno vlogo sta odigrali v vašem življenju?

Cioran: Lahko rečem, da je v mojem življenju občutje zdolgočasenosti prevladovalo. Poznal sem ga od otroških let. Ne gre za dolgočasenje, ki ga lahko preženemo z zabavo, pogovori ali razvedrili, ampak, lahko bi rekel, za *temeljno* zdolgočasenost, ki se izkazuje takole: bolj ali manj iznenada, doma ali na obisku, ali v prijazni naravi, postanejo vse stvari

brez vsebine in smisla. Praznina je v človeku in zunaj njega. Vse veselje je ošinila ničnost. Nič nas ne zanima, nič ne zasluži naše pozornosti. Zdolgočasnost je vrtoglavica, ampak *spokojna, monotona*; je razkritje vsesplošne nepomembnosti, do osuplosti ali do skrajnje bistrovidnosti prignana gotovost, da se ne na tem ne na onem svetu ne more in ne sme nič storiti, da ni na svetu ničesar, kar bi nam lahko prijalo ali nas zadovoljilo. Zaradi te izkušnje – ki ni nepretrgana, ampak se ponavlja, kajti zdolgočasnost prihaja v valih, traja pa dosti dlje kot mrzlica – nisem mogel v življenju narediti nič resnega. Če povem po pravici: živel sem intenzivno, a nisem se mogel vključiti v bivanje. Moja obstranskost ni naključna, temveč bistvena. Če bi se Bog dolgočasil, ne bi bil zato nič manj Bog, pač pa Bog obstranec. Ampak pustiva Boga pri miru. Od nekdaj sem sanjaril, da bi bil nekoristen in neuporabljiv. Po zaslugi zdolgočasnosti so se mi te sanje izpolnile. Ampak moram biti natančen: izkušnja, ki sem jo popisal, ni nujno deprimirajoča, kajti včasih ji sledi razvnetost, ki spreminja življenje v požar, v pekel, ki je *želje vreden ...*

(1977)

Emile M. Cioran

O nevšečnosti biti rojen

III.

Nenadoma občutiti, da vemo o vseh stvareh natančno toliko kot Bog, in prav tako nenadoma ugledati, kako to občutje izginja.

Tisti, ki mislijo na hitro roko, razglabljujejo o stvareh, drugi o problemih. Živeti je treba iz oči v oči z bitjem, ne z duhom.

"Kaj še čakaš, da ne popustiš popolnoma?" – Vsaka bolezen nam pošlje opomin, preoblečen v vprašanje. Prenarejamo se, da ga ne slišimo, in hkrati vemo, da je burka že kar preveč cenena in da bo prihodnjč treba končno zbrati pogum in se vdati.

Čim dalje hodim, manj se odzivam na besnenje. Med misleci maram samó še za ugasle ognjenike.

Ko sem bil mlad, sem se na smrt dolgočasil, a sem verjel v samega sebe. Nisem še slutil, kakšen malovrednež bom postal, zato pa sem natančno vedel, da me Zbeganost ne bo pustila na cedilu in da bo skrbno in gorečno kot usoda bedela nad leti, ki so pred mano.

Če bi se lahko ugledali v očeh drugih, bi pri priči izginili.

Italijanskemu prijatelju sem rekel, da so latinski narodi *brez skrivnosti*, saj so preveč odprti in klepetavi, in da bolj od njih cenim tiste, ki jih najeda boječnost, in da pisatelj, ki te ne pozna v življenju, v svojih spisih ni dosti vreden. "Res je," mi je odgovoril. "Kadar v knjigah pripovedujemo o svojih izkušnjah, jim manjka silovitosti in razprostranjenosti, kajti že prej smo stokrat govorili o njih." Nato sva se pomenkovala o ženski literaturi, o njeni nikakršni skrivnostnosti v deželah, kjer so razsajali saloni in spovednice.

Ne bi se smeli odreči, je pripomnil ne vem že kdo, "ugodju pobožnosti". Je že kdo bolj rahločutno upravičil verovanje?

Ta želja, da bi preverili svoje vzkipelosti, zamenjali malike, molili *drugje*.

Se zlekniti v travi, vonjati prst in si reči, da sta tu konec naših pobitosti in upanje zanje in da bi bilo brez haska, če bi iskali kaj drugega, kjer bi si odpočili in se razkrojili.

Kadar nanese, da sem zaposlen, niti za hip ne pomislim na "smisel" česar koli in še manj, se razume, na tisto, kar počnem. Dokaz, da tiči skrivnost vsega v delovanju in ne v neudeleženosti, tem pogubnem vzroku zavesti.

Kakšna bo čez sto let podoba slikarstva, poezije in glasbe? Tega si ne more predstavljati nihče. Po propadu Aten in Rima je napočil dolg premor, saj so sredstva izražanja oslabela, prav tako pa je bila izčrpana sama zavest. Če bo človeštvo želelo obnoviti stik s preteklostjo, bo moralo izumiti novo prostodušnost, ki je pogoj, da se bodo spet začele umetnosti.

V eni izmed kapelic tiste čez vse grde cerkve vidimo Devico, ki se s svojim Sinom vzpenja čez zemeljsko oblo. Napadalna sekta, ki je spodkopala in zavzela cesarstvo in od njeja podedovala različne hibe, začeniši z gigantizmom.

V *Zoharju* beremo: "Tako je prikazal človek, so vzrasle rože." Prej bi mislil, da so bile tam davno pred njim in da jih je njegov prihod navdal z osupnenostjo, od katere si še niso opomogle.

Nobene Kleistove vrstice ni mogoče brati brez misli na to, da se je ubil. Kot bi se bil njegov samomor dogodil pred njegovim opusom.

Najzanimivejših in najbolj prenikavih zahodnih mislecev ne bi na vzhodu nikoli jemali zares, in sicer zaradi njihovih protislovnosti. Nas pa zanimajo prav zato. Ne maramo ene same misli, ampak njeno zapletanje, njen življenjepis, nezdržljivosti in odklone, na katere naletimo v njej; maramo torej ljudi, ki ne vedo, kako bi se uskladili z drugimi in še manj sami s sabo, pa zato iz muhavosti ali zaradi zle usode kar naprej goljufajo. Njihovo posebno znamenje? Malček prenarejanja v tragičnem, ništrc igre vse do neozdravljivosti ...

V *Knjigi o ustanovitvah* se Tereza Avilska dolgo mudi pri melanholiji, in sicer zato, ker se ji zdi neozdravljiva. Zdravniki, pravi, ji ne morejo odpomoči, in prednici samostana preostane ob tovrstnih bolnikih le eno sredstvo: navdati jih mora s strahom pred oblastjo, jim groziti in jih do kraja prestrašiti. Način, ki ga priporoča svetnica, je še učinkovitejši: ko imamo opraviti z "depresivcem", zaležejo edinole brce, klofute in krepak mlatež. To pa je natanko tisto, kar počenja "depresivec", kadar sklene, da to ne bo več: stvari se poloti s širokim zamahom.

Pri katerem koli dejanju v življenju ima razum vlogo tistega, ki kvari igro.

Čisto lahko si predstavljamo, da se elementi naveličajo pretresati isto oguljeno témo, da imajo vrh glave zmerom istih kombinacij, ki ne dopuščajo sprememb in nepričakovosti, in da si zaželijo kratkočasje: življenje bi bilo le odklik od bistvenega, le anekdota ...

Vse, kar se počne, se mi zdi pogubno ali, v najboljšem primeru, nekoristno. Če je nuja, se lahko razvnamem, ne morem pa delovati. Dobro, predobro razumem, kar je Wordsworth rekel o Coleridgeu: *Eternal activity without action*.

Vsakokrat, ko se mi kakšna stvar zazdi še zmerom mogoča, imam občutek, da me je kdo uročil.

Edina iskrena spoved je tista, ki jo opravimo posredno – govoreč o drugih.

Kakšnega verovanja se ne oprimemo zato, ker bi bilo pravo (prava so vsa), ampak ker nas k temu navede temačna sila. Ko nas ta sila zapusti, se pojavita malodušje in pobitost; najdemo se iz oči v oči s tistim, kar je ostalo od nas.

"Bistvo vsake popolne oblike je v tem, da se je duh osvobodi takoj in neposredno, pokvarjena oblika pa ga drži ujetega in je kot kakšno malovredno zrcalo, ki nam vrača le našo lastno podobo."

V tej – tako malo nemški – hvalnici presojsnosti Kleist ni mislil posebej na filozofijo in tudi ni meril naravnost nanjo; ne glede na to je zapisal najboljšo kritiko filozofskega žargona, tega psevdojezika, ki bi rad odseval ideje, pa jih njim v škodo posname le na površini, jih izmaliči in zamrači in se mu posreči uveljaviti le samega sebe. Kar se da bedno pollaščenje je napravilo iz besede glavno junakinjo na področju, kjer bi morala ostati neopazna.

"O Satan, moj Gospodar, za zmerom sem tvoja!" – Kako žal mi je, da sem pozabil ime redovnice, ki je to napisala z žebljem, omočenim v svojo kri, in bi zaslužila, da se jo uvrsti v antologijo molitev in lakoničnosti!

Zavest je dosti več kot trščica, zavest je *bodalo* v mesu.

V vseh razpoloženjih je nekaj krutosti, samó v radosti ne. Beseda *Shadenfreude*, mračna radost, je nesmisel. Delati zlo je užitek, ne radost. Radost, edina resnična zmaga nad svetom, je v svojem bistvu čista in se je torej ne da speljati na užitek, ki ves čas dvomi o sebi in oblikah, v katerih se izraža.

Bivanje, ki ga spodletelost kar naprej preobraža.

Moder je tisti, ki privoli v vse, ker se z ničimer ne poistoveti. Oportunist brez želja.

Samó eno popolnoma zadovoljivo videnje poezije poznam: ko Emily Dickinson pravi, da jo ob resnični pesmi tako zelo zmrazi, da ima občutek, kako je ne bo mogel ogreti noben plamen več.

Huda napaka narave je, da se ni znala omejiti na eno sámo kategorijo. V primerjavi z rastlinstvom se zdi vse neumestno in odveč. Ko se je pojavil prvi mrčes, bi se moralo sonce skujati, in ko je prihrumel šimpanz, bi se moralo preseliti drugam.

Čim bolj se staramo, bolj brskamo po svoji preteklosti in manj se ukvarjamo s "problemi". Seveda, laže je premikati spomine kot pa ideje.

Zadnji, ki jim odpuščamo njihovo brezbriznost, so tisti, ki smo jih razočarali.

Zmerom imamo občutek, da bi lahko bolje storili tisto, kar delajo drugi. Žal nas to občutje nikoli ne navda glede tistega, kar počnemo sami.

"Prerok sem bil," nas opozarja Mohamed, "ko je bil Adam še med vodo in glino."

... Kako se drzne tisti, ki ni poznal napuha, da bi utemeljil novo verstvo – ali vsaj uničil kakšno prejšnje – sploh prikazati v svetlobo dneva?

Potujitve se ne naučimo: vpisana je v kako civilizacijo. Ne težimo k njej, odkrijemo jo v sebi. Tako sem si rekel, ko sem prebral, da je neki misijonar, ki je osemnajst let živel na Japonskem, lahko na koncu naštel le šestdeset spreobrnjenec, in to precej priletnih. Pa še ti so mu v zadnjem trenutku ušli: umrli so po svoje, brez očitkov vesti in brez kesanja, kot dostojni potomci svojih prednikov, ki so, da bi se privadili na trdo vojskovanje z Mongoli, dopustili, da jih prežmeta nič vseh stvari in njihov lastni nič.

Samo zleknjeni lahko tuhtamo o večnosti. Ta je bila kar dolgo obdobje poglobljena zaposlitev Vzhodnjakov: Kaj niso bili nagnjeni k vodoravni legi?

Ko se uležemo, čas neha teči in nič več ne šteje. Zgodovina je dosežek *pokončne zalege*.

Človek, ki je vzravnana žival, bi se moral navaditi, da gleda predse, ne le v prostoru, ampak tudi v času. H kakšnemu klavrnemu izvoru se vrača Prihodnost!

Vsak ljudomrznik, pa naj bo še tako iskren, tu in tam spominja na tistega starega pesnika, ki je bil popolnoma pozabljen in priklenjen na posteljo in je, besen na svoje sodobnike, zaukazal, naj nikogar od njih ne spustijo več v hišo. Njegova žena je šla iz usmiljenja kdaj pa kdaj pozvonit k vratom.

Delo je dokončano, kadar ga ne moremo več izboljšati, čeprav se zavedamo, da je nepopolno in nezadostno. Tako nam je presedlo, da si ne upamo dodati niti vejice, pa naj bo še tako krvavo nujna. O stopnji, na kateri se konča kakšno delo, ne odločata umetniško merilo ali resnicoljubnost, ampak utrujenost in, še dosti bolj, naveličanost.

Najneznatnejši stavek, ki ga moramo napisati, od nas zahteva, da se prenaejamo, kako izumljamo: zato pa je potrebno čisto malo pazljivosti, da vstopimo v kakšno besedilo, četudi je težavno. Ko počekamo razglednico, smo bliže ustvarjalni dejavnosti, kot kadar beremo *Fenomenologijo duha*.

Budizem pravi jezi "nesnaga duha," maniheizem jo imenuje "korenina drevesa smrti".

Vse to vem. Ampak kaj imam od tega, da to vem?

Popolnoma ravnodušen sem bil do nje. Ampak ko sem po toliko letih nenadoma pomislil, da je nikakor ne bom nikoli več videl, me je skoraj obšla slabost. Kaj je smrt, doumemo šele tedaj, ko se na lepem spomnimo nekoga, ki nam ni pomenil nič.

Čim bolj se umetnost izgublja v slepi ulici, tem bolj se namnožujejo umetniki. Zadeva se nam ne zdi več protislovna, če pomislimo, da je umetnost, ki se vse bolj izčrpava, postala hkrati lahka in nemogoča.

Nobeden ne odgovarja za tisto, kar je, niti za tisto, kar počne. To je očitno in vsi se bolj ali manj strinjamo s tem. Čemu torej hvaliti ali sramotiti? Kajti bivanje je enako vrednotenju, izražanju sodb, in neopredeljenost, ki ni posledica otopelosti ali bojazni, zahteva napor, na katerega ni nihče pripravljen.

Vsaka oblika naglice, četudi proti dobremu, priča o nekakšni duševni neuravnoteženosti.

Naše najmanj nesnažne misli se porodijo med eno in drugo nevšečnostjo, ki nas doletita, v predahih med našimi skrbmi, v trenutkih razkošja, ki si jih privoščimo naša bednost.

Umišljene bridkosti so daleč najbolj resnične, kajti neprenehoma jih iznajdevamo, saj ne moremo brez njih.

Če je lastnost modreca, da ne počne nič nekoristnega, potem sem največji modrijan: ne ponižam se niti do koristnih stvari.

Nemogoče si je zamisliti žival na nižji stopnji, podžival.

Ko bi se bil lahko rodil pred človekom!

Zaman sem se trudil: ne posreči se mi, da bi preziral vsa tista stoletja, ki so se ubadala samo s tem, da bi natančno definirala Boga.

Potrnosti, upravičeni ali neutemeljeni, se najbolje izmaknemo s tem, da vzamemo v roke slovar, po možnosti kakšnega jezika, ki ga komajda poznamo, in iščemo v njem besedo za besedo, skrbno pazeč, da izbiramo takšne, ki jih ne bomo nikoli uporabili ...

Dokler živimo onkraj strahotnega, najdevamo besede, s katerimi ga izražamo; ko ga spoznamo od znotraj, ne najdemo več nobene.

Ni skrajnje bolečine.

Vsakovrstne neutolažljivosti minejo, a bistvo, iz katerega izhajajo, ostaja neomajno in nič nima moči nad njim. Neomajno je in nespodbitno. Je naš *fatum*.

Se spomniti, besno ali obupano, da nam narava, kot pravi Bousset, ne bo več dolgo prepuščala "tisto malo snovi, ki nam jo posoja".

"Tisto malo snovi" – ko človek pomisli na to, najde svoj mir, resda mir, za katerega bi bilo bolje, če ga ne bi nikoli poznal.

Paradoks ni primeren za pogrebne slovesnosti, pa tudi ne za slavja ob porokah ali rojstvih. Turobni – ali groteskni – dogodki zahtevajo plehkost, strašno in mučno privoljajeta samo v ustaljene obrazce.

Naj bo človek še tolikokrat razočaran, brez upanja ne more živeti. Zmerom mu ostane kakšno, za katero ne ve, in to podzavestno upanje odtehta vsa druga, bolj očitna, ki jih je zavrgel ali izrabil.

Čim več let ima kdo, tem bolj govori o svoji smrti kot o oddaljenem dogodku, ki je skorajda nemogoč. Tako je pograbil pregib življenja, da je postal nesposoben za smrt.

Slepec, tokrat pravi, izteguje roko. V njegovi otrpli drži je nekaj, kar vas pretrese, vam vzame dih. Predaja vam svojo slepoto.

Samó otrokom in blaznežem oprostimo, da so odkriti z nami; če se jih kdo drug drzne posnemati, se bo prej ali slej pokesal.

Da bi bil človek "srečen", mora imeti v duhu neprenehoma pred sabo podobo nesreč, katerim je utekel. Spominu bi to ponujalo možnost, da se odkupi, saj po navadi ohranja le nesreče, ki so se dogodile, in si prizadeva, da bi onemogočal srečo, to mu gre imenitno od rok.

Po prečuti noči se zdijo mimoidoči kot avtomati. Za nobenega ni videti, da bi dihal, da bi se premikal. Kot bi jih poganjala nekakšna vzmet: nič spontanega; samodejni nasmehi, prikazenski gibi. Sam si prikazen, kako bi v drugih ugledal žive ljudi?

Biti jalov – in s tolikerkimi občutki! Neprenehna poezija brez besed.

Prava utrujenost, utrujenost brez povoda, tista, ki se prikaže iznenada kot darilo ali nadloga; ob njej se povrnem k samemu sebi, se počutim "jaz". Ko se razpuhti, sem samo še mrtev predmet.

Vse, kar je v folklori še živega, izhaja iz časov pred krščanstvom. – Isto velja za vse, kar je živega v vsakem izmed nas.

Kdor se boji smešnega, ne bo nikoli prišel daleč ne v dobrem ne v slabem; zaostajal bo za svojimi zmožnostmi, in četudi bi bil genialen, bi bil kljub temu obsojen na povprečnost.

"Kadar ste najdejavnejši, za hip zastanite in 'poglejte' v svojega duha"; ta nasvet seveda ne zadeva tistih, ki kar naprej "gledajo" v svojega duha, pa jim zato ni treba prekinjati svojih dejavnosti, saj se ne posvečajo nobeni.

Traja samo tisto, kar je bilo zasnovano v samotni, *iz oči v oči z Bogom*, pa naj bo človek veren ali ne.

Strast do glasbe je že sama po sebi *priznanje*. Dosti več vemo o neznanecu, ki se ji prepušča, kot o nekom, ki je zanj neobčutljiv, pa ga srečujemo dan za dnevem.

Nobenega premišljevanja brez nagnjenosti k pretresanju izbir.

Dokler se je človek slepo vlačil za Bogom, je napredoval počasi, tako počasi, da ni tega niti zaznal. Odkar ne živi več v nikogaršnji senci, kar naprej hiti in mu je tega žal, in dal bi kaj vem kaj, da bi spet ujel stari ritem.

Ko smo se rodili, smo izgubili enako, kot bomo izgubili, ko bomo umrli. Vse.

Prezasičenost – pravkar sem izgovoril to besedo, pa že več ne vem, v zvezi s čim, tako ustreza vsemu, kar občutim in mislim, vsemu, kar imam rad in preziram; zasičenosti sami.

Nikogar nisem ubil, bolje sem storil: ubil sem Mogočnost, in kot Macbeth sem najbolj potreben molitve in, enako kot on, ne morem reči *Amen*.

VII.

Če vas preskušnje, ki so vam naložene, potarejo in zagrenijo, namesto da bi se v njih razmahnili in postali evforično dejavni, potem vedite, da v vas nič ne kliče po duhovnem.

Tako smo navajeni živeti v pričakovanju in staviti vse na prihodnost, ali na slepilo prihodnosti, da smo celó misel o nesmrtnosti zasnuli iz potrebe po tem, da bi čakali *celo večnost*.

Sleherno prijateljstvo je prikrita drama, zaporedje nežnih ranjevanj.

Mrtvi Luter Lucasa Fortnagela. Strašljiva, napadalna, plebejska maska plemenitega prasca ... ki dobro odseva poteze tistega, ki mu ne bomo nikoli dovolj hvaležni za to, da je izjavil: "Sanje so lažnive; res je samo, da se počijemo v posteljo."

Dlje kot živimo, bolj brez haska se zdi, da smo živeli.

Noči ali ure, ko sem, dvajsetleten, prislanjal čelo k šipi in gledal v temo ...

Noben samodržec ni razpolagal z močjo, ki bi se jo dalo primerjati s tisto, ki jo ima zadnji sirotež, ko se pripravlja, da se bo ubil.

Ko se urimo, da ne puščamo sledov, je to nenehna vojna, ki jo bijemo s samim sabo samo zato, da bi si dokazali, da bi lahko, če bi nam bilo do tega, postali modreci ...

Bivanje je prav tako malo umljivo stanje kot njegovo nasprotje. Kaj pravim: še bolj nedoumljivo.

V antiki so bile "knjige" tako drage, da si jih je lahko privoščil samo kak kralj, tiran ali ... Aristotel, prvi imetnik knjižnice, ki je zaslužila svoje ime.

Nova obremenjevalna okoliščina v mapi tega filozofa, ki je tako ali tako dovolj zlokoben.

Če bi ubogal svoja najgloblja prepričanja, bi se prenehal izražati in se kakor koli odzivati. A kaj, ko še zmerom lahko *občutim* ...

Naj bo pošast še tako grozna, na skrivnem nas privlači, zasleduje in ne da miru. Predstavlja, v povečani obliki, naša zadovoljstva in stiske, *izraža* nas in je naš praporščak.

Dolga stoletja se je človek naprezal, da bi veroval, prehajal je z dogme na dogmo, s slepila na slepilo, in zelo malo časa je posvetil dvomom, kratkim premorom med obdobji zaslepljenosti. Pravzaprav to niso bili dvomi, ampak predahi, trenutki oddihanja po naporih verovanja, slehernega verovanja.

Nedoumljivo je, da želi tisti, ki živi v nedolžnosti, nemara edinem popolnem stanju, iz nje čim prej ven. A vendar je zgodovina od začetkov do danes zgolj in samo to.

Zagnem zavese in čakam. V resnici ne čakam ničesar, samó *odsotnega* se napravim. Očistim se, četudi le za nekaj minut, nesnažnosti, ki onečejajo duha, dosežem zavest, iz katere se je *jaz* umaknil, in sem tako spokojen, kot bi počival zunaj vesolja.

Neki srednjeveški ekskorcizem našteva vse dele, tudi najmanjše, človeškega telesa, iz katerih naj bi se hudič umaknil: nekakšen nor anatomski atlas, ki očara s pretirano natančnostjo, z obilnimi nadrobnosti in nepričakovanostmi. Nadvse skrbno zaklinjanje. *Izgini iz nohtov!* Precej blazno, a ne brez poetičnega učinka. Kajti prava poezija nima ničesar skupnega s "poezijo" ...

V vseh sanjah, pa naj segajo nazaj do vesoljnega potopa, je navzoč, četudi le za delček sekunde, kak droben pripetljaj, ki smo ga doživeli prejšnji večer. To dejstvo, ki sem ga preverjal dolga leta, je edina zanesljivost, edina zakonitost, ali dozdevna zakonitost, ki sem jo lahko razbral iz nepojmljive nočne godlje.

Razkrojevalna moč pogovarjanja. Jasno je, zakaj razmišljanje in delovanje zahtevata tišino.

Gotovost, da sem samó naključje, me je spremljala v vseh okoliščinah, naklonjenih ali ne, in če me je obvarovala skušnjave, da bi verjel, kako sem nujno potreben, me ni popolnoma ozdravila nekakšne domišljavosti, neločljivo povezane z izgubo iluzij.

Redkokdaj naletimo na svobodnega duha, in če se nam to zgodi, opazimo, da se najboljši del njega ne razkriva v njegovih delih (kadar pišemo, smo nerazložljivo okovani), ampak v njegovih zaupnostih, v katerih, osvobojen svojih nazorov in narejenosti, pa tudi brezskrben do svoje strogosti ali častitljivosti, pokaže svoje slabosti. In kjer je do samega sebe razkolnik.

Na področju jezika prišlek ne more biti stvaritelj, ker bi rad vse naredil *enako dobro* kot domorodci: naj se mu posreči ali ne, to prizadevanje je njegova poguba.

Spet in spet začenjam neko pismo, nikamor se ne premaknem, stopicam na mestu: kaj naj rečem in kako? Saj niti ne vem več, komu je namenjeno. Samo strast ali koristoljubje takoj najdeta ustrezní ton. Mlačnost pa je žal tudi brezbriznost do jezika, neobčutljivost za besede. Ampak ko izgubimo stik z besedami, ga izgubimo tudi z bitji.

Vsakdo je kdaj doživel kaj zares izrednega, in spomin na to bo najhujša prepreka, ki se bo postavila na pot njegovi notranji preobrazbi.

Miren sem samo, kadar so moje prizadevnosti uspavane. Ko se prebudijo, postanem spet nemiren. Življenje je stanje prizadevnosti. Krt, ki rije svoje rove, je prizadeven. Povsod naletimo na prizadevnost, njene sledove ugledamo celo na obrazu mrliča.

Oditi v Indijo zaradi Vedante ali budizma je enako, kot če bi šli v Francijo zaradi janzenizma. Pa še ta je bolj svež, saj je izginil šele pred tremi stoletji.

Niti kančka resničnosti nikjer, razen v mojem občutju neresničnosti.

Če bi prenehali pripisovati pomembnost stvarim, ki je nimajo, bi bilo bivanje popolnoma neizvedljivo početje.

Zakaj Bhagavatgita tako visoko ceni "odpovedovanje sadovom dejanj"? Ker je odpovedovanje tako redko, neuresničljivo, v nasprotju z našo naravo, in ker je treba, da ga dosežemo, razdejati v človeku, kar je bil in kar je, ubiti v sebi vso preteklost, delo tisočletij, se otresti, skratka, svoje Vrste, te odvratne pradaвне drhali.

Morali bi obstati na stopnji črva, se izmakniti razvoju, ostati nedokončani, uživati v oddihovanju elementov in se spokojno izrabiti v zamaknjenju embria.

Resničnost je v vsaki posamezni drami. Če zares trpim, trpim dosti huje kot kateri koli posameznik, saj izstopam iz območja svojega jaza in se pridružujem bistvu drugih. K splošnemu se lahko napotimo le tako, da se ukvarjamo samo s tistim, kar zadeva nas.

Kadar je človek *umeščen* v dvom, z večjim užitekrom razglablja o njem, kot pa ga prakticira.

Če hočemo spoznati kako deželo, moramo prebirati njene drugorazredne pisatelje, ki edini zrealijo njeno pravo naravo. Drugi razkrivajo ali olepšujejo ničevosti svojih rojakov: nočejo in ne morejo se postaviti na isto raven z njimi. Nezanesljivi pričevalci so.

Ko sem bil mlad, včasih cele tedne nisem zatisnil očesa. Živel sem v nikoli živetem, imel sem občutek, da se je ves čas, kar ga je kdaj bilo, z vsemi svojimi drobci naselil in osredotočil v meni in da se tam zmagoslavno razrašča. Seveda sem ga pomikal naprej, bil sem njegov povzročitelj in prenašalec, razlog in bistvo, in kot gibalo in sokrivec sem bil udeležen pri njegovem poveličanju. Ko izgine spanec, postane nezaslišano vsakdanje in lahkotno: nič se nam ni treba pripravljati, da stopimo vanj, se tam naselimo in naslajamo.

Neznansko število ur, ki sem jih porabil, ko sem se spraševal o "smislu" vsega, kar je, vsega, kar se dogaja ... Ampak to "vse" nima nobenega "smisla", in resni ljudje to vedo. Zato porabljajo svoj čas in energijo za koristnejša opravila.

Moja sorodnost z ruskim byronizmom, s Pečorinom in Stavroginom; moja naveličanost in moja ljubezen do nje.

X, ki ga ne cenim prav posebej, je pripovedoval tako bedasto štorijo, da sem se sunkoma prebudil. Tisti, ki jih ne maramo, redkokdaj zableščijo v naših sanjah.

Starci, ki niso z ničimer zaposleni, vzbujajo občutek, da bi radi razrešili kdove kaj zamotanega in da posvečajo temu vse moči, ki jim še preostajajo. V tem je nemara razlog, da se množično ne ubijajo, saj bi to vsekakor morali storiti, če bi bili za trohico manj zatopljeni v svoje početje.

Najbolj strastna ljubezen ne zbliža dveh bitij tako močno kot kleveta. Obrekljivec in obrekovanec sta nerazdružljiva in sestavljata "transcendentno" celoto; za zmerom sta priklenjena drug na drugega. Nič ju ne more spraviti narazen. Eden dela zlo, drugi ga prenaša, a prenaša ga zato, ker se je navadil nanj in ne more več brez njega; celo zahteva ga. Ve, da se mu bodo želje

izpolnile in da ne bo nikoli pozabljen, saj bo, naj se zgodi, kar se hoče, večno navzoč v zavesti svojega neutrudnega dobrotnika.

Blodeči menih, česa boljšega doslej še ni bilo. Priti do točke, ko se ni več čemu odpovedati! O tem bi moral sanjati vsakdo, ki je prost svojih zmot.

Zanikanje, ki poihteva – edina sprejemljiva oblika zanikanja.

Srečen, o Job, ki ti ni bilo treba komentirati tvojih krikov!

Pozno ponoči. Rad bi se razvnel in razbesnel, napravil nekaj edinstvenega, ob čemer bi se sprostil, pa ne vem, proti komu ali čemu naj to namerim ...

Gospa d'Heudicourt, opaža Saint-Simon, ni v življenju rekla nič dobrega o nikomer, razen če ni pristavila "kak mučen *ampak*".

Čudovita oznaka, pa ne opravljivosti, temveč pogovarjanja nasploh.

Vse, kar živi, zganja *hrup*. – Kakšen poklon je to za kamnine!

Bach je bil prepirljivec, zdrahar, stiskač, željan nazivov in časti itn. No ja, pa kaj potlej? Muzikolog, ki je pregledal njegove kantate, katerih tema je smrt, je lahko zatrdil, da ni še noben živ tako hrepenel po nji. Edino to šteje. Vse drugo ostaja biografija.

Kakšna groza, da se lahko spravimo v stanje nepristranskosti samo po premisleku in s hudimi naporji. Za tistim, kar je idiotu dano na prvi mah, se moramo pehati noč in dan, in dosežemo ga le sem pa tja.

Zmerom sem živel s predstavo o neizmernosti trenutkov, ki korakajo proti meni. Čas je bil moj duncanski gozd.

Sitna ali žaljiva vprašanja, ki nam jih zastavljajo neotesanci, nas zmedejo in razdražijo in lahko na nas učinkujejo enako kot različne vzhodnjaške

metode. Zakaj ne bi surova, napadalna bedastoča sprožila v nas razsvetljenja? Prav toliko velja kot pošten udarec s palico po glavi.

Spoznanje ni mogoče, in tudi če bi bilo, ne bi ničesar razrešilo. Takšno je stališče dvomljivca. Kaj torej hoče, kaj išče? Ne on ne kdo drug ne bosta tega nikoli izvedela.

Skepticizem je opitost z brezizhodnostjo.

Ker so mi ljudje nadležni, se jih skušam otresti; po pravici povedano, brez prevelikega uspeha. A posreči se mi vsaj, da si privoščim vsak dan nekaj trenutkov pomenka s *tistim, s komer bi rad bil*.

Ko dosežemo določeno starost, bi morali spremeniti ime in se zateči v kak kraj bogu za hrbtom, kjer ne bi poznali nikogar in kjer ne bi bilo možnosti, da bi srečali prijatelje ali sovražnike; tam bi živeli spokojno kot kak zgaran hudodelec.

Ne moremo razmišljati in hkrati biti skromni. Ko se duh razgiblje, zavzame mesto Boga in še kdove česa. Brezobziren je, pollaščevalen, skrunilen. Ne "deluje", temveč razgrajuje. Napetost, s katero se zaganja v stvari, kaže na njegovo surovo, nespravlljivo naravo. Nobene misli se ne da pripeljati do konca brez dobršne mere okrutnosti.

Prevratniki, vidci in odrešitelji so bili po večini epileptiki ali pa dispeptiki. O blagodejnostih božjasti ni nobenega dvoma; dosti manj zaslug smo pripravljene pripisati želodčnim težavam. Pa vendar nas trajne motnje v prebavi najbolj napeljujejo na misel, da bi vse prekucnili na glavo.

Moje poslanstvo je trpeti za vse tiste, ki trpijo, *a ne vejo za to*. Plačevati moram namesto njih, delati pokoro za njihovo nedolžnost, za srečo, ki jo imajo, ko se ne zavedajo, kako so nesrečni.

Vsakokrat, ko me Čas trpinči, si pravim, da bo moral eden od naju pobesneti, saj ni mogoče, da bi ta okrutna preroka trajala v neskončnost

...

Kadar se znajdemo na skrajnji meji mrakobnosti, jo vse, kar jo še dopolni in ji da presežno moč, povzdigne na raven, kamor ne moremo več za njo, in jo tako čezmerno preveliča; nič čudnega torej, da je tam ne moremo več ugledati kot svoje.

Ko se zgodi nesreča, ki je bila napovedana, jo prenesemo desetkrat, stokrat teže kot tisto, ki je nismo pričakovali. Ves čas, ko smo se je bali, smo jo doživljali vnaprej, in ko izbruhne, se minule bolečine združijo s sedanjimi v gmoto, ki je neznosno težka.

Očitno je, da je bil Bog rešitev in da ne bomo nikdar našli še kakšne tako zadovoljive.

Brez zadržkov bi lahko občudoval samo človeka, ki bi bil onečaščen – in srečen. Končno nekdo, bi si rekel, ki se požvižga na mnenje soljudi in ki črpa srečo in uteho v samem sebi.

Mož z Rubikona je po Farzalu odpustil preveč ljudem. Tistim njegovim prijateljem, ki so ga izdali in jih je poniževal, ko ni pokazal mrznje do njih, se je zazdela takšna širokosrčnost žaljiva. Počutili so se majčkene in osramočene, in kaznovali so njegovo blagost ali njegov prezir: ni torej hotel popustiti sovraštvu! Ko bi se obnašal kot tiran, bi mu prizanesli. Ampak zamerili so mu, ker si jih ni upal dovolj ustrahovati.

Vse, kar je, prej ali slej priključijo moro. Poskusimo torej iznajti kaj boljšega, kot je bivanje.

Ko je filozofija, ki si je zadala nalogo, da pomete z verovanji, videla, kako zmagovito se širi krščanstvo, se je povezala s poganstvom, saj so se ji zdela njegova praznoverja znosnejša od prevladujočih bedastoč. Ko je predtem napadala bogove in jih izničevala, je mislila, da osvobaja duhove; v resnici jih je predajala novemu suženjstvu, še hujšemu, kot je bilo dotedanje, saj ni imel bog, ki je nadomestil bogove, nobenega posebnega razumevanja za strpnost in za ironijo.

Filozofija, bo kdo ugovarjal, ni kriva, da je prišel ta bog; ni ga ona svetovala. To je res, a morala bi se zavedati, da se bogov ne odpravlja

nekaznovano, saj bodo prišli na njihovo mesto drugi, in da ne bo ob zamenjavi ničesar pridobila.

Fanatizem je smrt za pogovor. S kandidatom za mučenca se ne da pomenkovati. Kaj reči nekomu, ki noče upoštevati vaših dokazov in ki bi raje umrl kot popustil, kadar se ne uklonimo njegovim? Laže je z amaterji in s sofistami; ti vsaj sprejmejo vse dokaze ...

Po zelo nezmerni moči sega, kdor komu pove, kaj misli o njem ali o njegovem početju. Odkritost ni združljiva z rahločutnostjo, tudi z zahtevo po etičnosti ne.

O naših vrlinah najraje podvomijo naši najbližji. Pravilo je vsesplošno, tudi Buda se mu ni izmaknil: najbolj besno ga je napadal neki njegov bratranec, in šele potem Mara, hudobec.

Za nemirneža ni razlike med uspehom in polomom, na oba se odzove enako. Oba ga enako zmedeta.

Kadar si malček poočitam, da nič ne delam, si rečem, da bi bil lahko mrtev in bi torej delal še manj ...

Raje v kanalu kot na piedestalu.

Ko začnem naštevati tolikšne prednosti večne mogočnosti, težko pridem k sebi od začudenja, kako je sploh lahko prišlo do živega bitja.

Bivanje=Muka. Enačba se mi zdi samoumevna. A za nekega mojega prijatelja to ni. Kako naj mu dokažem? Ne morem mu *posoditi* svojih občutij, a samo ta bi ga lahko prepričala, mu navrgla tisti dodatek ne-bitja, ki ga že dolgo nestrpno zahteva.

Stvari vidimo črne zato, ker jih tehtamo v temi in so misli zvečine sadovi čutja, ki izhajajo iz mraka. Ne morejo se privaditi na življenje, saj niso bile mišljene *z ozirom* na življenje. Duha niti ne prešinejo posledice, ki bi jih lahko imele. Smo zunaj vsakršnih človeških preračunavanj, onkraj

misli o odrešenju ali pogubi, o bivanju ali nebivanju, smo v območju tišine, ki je višja oblika praznine.

Razžalitev rojstva, ki še ni prebavljena.

Se izčrpavati v pogovorih kot božjastnik med svojimi napadi.

Daleč najboljše sredstvo, da premagamo razburjenost ali odženemo nemir, je, da si predstavljamo svoj lastni pogreb. Učinkovita metoda, dosegljiva vsem. Da je ne bi morali čez dan uporabljati prevečkrat, je priporočljivo, da okusimo njeno dobrodejnost, takoj ko se prebudimo. Ali pa da se zatečemo k nji samo v izjemnih trenutkih, kot je počel papež Inocent IX., ki se je dal upodobiti na smrtni postelji in je pogledal sliko, kadar je moral sprejeti kako pomembno odločitev.

Ni zanikovalca, ki ne bi občutil žeje po kakšnem katastrofičnem *da*.

Lahko smo prepričani, da ne bo človek nikoli dosegel globin, primerljivih s tistimi, ki jih je spoznal, ko se je dolga stoletja sebično pogovarjal s *svojim* Bogom.

Nobenega hipa, ko ne bi bil zunaj veselja!

... Komajda sem se zasmilil samemu sebi in pojadikoval nad svojo sirotno usodo, že sem opazil, da so besede, s katerimi sem opisal svojo nesrečo, natančno tiste, ki označujejo prvo posameznost "najvišjega bitja".

Aristotel, Tomaž Akvinski, Hegel – trije zaslužnejvalci duha. Najhujša oblika despotizma je sistem, v filozofiji in vsepovsod.

Bog je tisto, kar preživi očitnost, da ni vredno misliti o ničemer.

Ko sem bil mlad, sem si od vsega najraje delal sovražnike. Ko si zdaj kakšnega nakopljem, takoj pomislim na to, kako bi se pobotal in se mi ne bi bilo treba več ukvarjati z njim. Imeti sovražnike je velika odgovornost. Moje breme mi zadostuje, ne morem več tovoriti še teže drugih.

Radost je svetloba, ki samo sebe neumorno požira; radost je sonce *na svojem začetku*.

Claudel je nekaj dni pred smrtjo opomnil, da Boga ne smemo imenovati neskončnega, temveč nepresahljivega. Kot da ne bi bilo to isto, ali skoraj isto. Ne glede na to pa sta želja po natančnosti in besedna tankovestnost v trenutku, ko je zapisal, da se njegov "zakup" življenja izteka, bolj vznemirljivi kot kakšno "vzvišeno" dejanje ali beseda.

Nenavadnost ni merilo. Paganini je bolj presenetljiv in nepredvidljiv kot Bach.

Vsak dan bi si morali ponoviti: eden tistih sem, ki se v milijardah vlačijo po zemeljskem površju. Eden tistih, in nič več. Ta plehkost upravičuje vsakršen sklep, kakršno koli obnašanje ali dejanje: razvrat, čistost, samomor, delo, zločin, lenobo ali upornost.

... Iz tega sledi, da ima vsakdo prav, ko počne, kar počne.

Cincum. Ta smešna beseda označuje zelo pomembno kabalistično načelo. Da bi svet lahko nastal, je Bog, ki je bil vse in povsod, privolil, da se skrči in pusti nekaj praznega prostora, ki ga ne bo naseljeval; v tej "luknji" se je namestil svet.

Tako torej zavzemamo košček pustote, ki nam ga je dodelil iz usmiljenja ali iz muhavosti. Zato, da smo, se je uskočil in omejil svojo oblast. Smo plod njegovega prostovoljnega zmanjšanja, njegovega izbrisa, njegove delne odsotnosti. V svoji norosti se je torej za nas okrnil. Zakaj ni ohranil razsodnosti in dobrega okusa in ostal *cel!*

V *Evangeliju po Egipčanih* pravi Jezus: "Dokler bodo ženske rojevale, bodo ljudje žrtvovani smrti." In pove še natančneje: "Prišel sem, da bi razdejal delo žensk."

Kadar prebiramo skrajnje gnostične resnice, nas poprime želja, da bi šli, če je le mogoče, še dlje; da bi izrekli nekaj, kar še ni bilo povedano in ob čemer bi zgodovina okamenela ali se sesula v prah, nekaj, kar bi bilo podobno kozmičnemu neronizmu, blazno prav tako kot snov.

Izraziti obsedenost pomeni, da jo vržemo iz sebe, jo odpodimo, izženemo iz sebe. Obsedenosti so *demoni* brezvernega sveta.

Človek privoli v smrt, ne pa v uro svoje lastne smrti. Umreti kadar koli, samo takrat ne, ko je treba!

Občutek popolnega poroga prepodi takoj, ko stopimo na pokopališče, vsakršno metafizično pomisel. Tisti, ki povsod iščejo "skrivnostnost", ne pridejo neogibno do bistva stvari. "Skrivnostnost", pa tudi "absolutno" sta ponajvečkrat nehotena trzljaja duha. Besedi bi smeli uporabljati samo takrat, kadar ne gre drugače, v zares brezupnih primerih.

Kadar pregledujem svoje načrte, ki so to ostali, in tiste, ki sem jih uresničil, imam dosti razlogov za obžalovanje, da le-ti niso doživeli usode prvih.

"Tisti, ki je nagnjen k razvratu, je sočuten in dobrosrčen; tisti, ki so nagnjeni k čistosti, to niso." (Sveti Janez Klimak)

Da je lahko kdo tako natančno in odločno razkril ne laži, temveč bistvo krščanske in vsakršne morale, je moral biti nič več in nič manj kot svetnik.

Brez strahu sprejemamo misel o nepretrganem spancu, zato pa ob *večni* budnosti (in nesmrtnost, če bi jo lahko pojмили, bi bila prav to) vztrepetamo od groze.

Nezavedno je domovina; zavedno je izgnanstvo.

Vsak globok vtis je nasladen ali zločest, ali oboje hkrati.

Nihče ni bil bolj kot jaz prepričan o ničevosti vsega in nihče ni jemal tako za tragično tolikerih ničevosti.

Iši, ameriški indijanec, zadnji svojega rodu, se je dolga leta skrival pred belci, a nekega dne se je v hudi stiski prostovoljno predal iztrebljevalcem svojih bližnjih. Bil je prepričan, da ga čaka enaka usoda. Slovesno so ga sprejeli. Ni imel potomstva, bil je resnično zadnji.

Lahko si predstavljamo, ko bo človeštvo enkrat propadlo, ali preprosto ugasnilo, edinega preživelca, kako blodi po zemlji in se niti nima *komu* predati ...

V svoji najgloblji notrini bi se človek rad spet sešel z usodo, kakršno je imel *pred* zavestjo. Zgodovina je samo ovinek, po katerem je krenil, da bi do tega prišel.

Samo nekaj je pomembno: naučiti se biti izgubar.

Vsak pojav je degradirana oblika drugega, bolj vseobsežnega pojava: čas je pogrešek večnosti, zgodovina pogrešek časa; življenje pogrešek snovi.

Kaj je torej normalno, kaj je zdravo? Večnost? Tudi ona je samo slabost Boga.

XII.

Doumeti in še ostati živ – ni bolj nemogočega položaja.

Če nepristransko premerimo delež trajanja, ki je dodeljen vsakomur, se zazdi enako zadovoljiv ali enako smešno ničev, pa naj se razteza čez en dan ali čez eno stoletje.

"Moj čas je minil." Nobenega stavka ni mogoče izgovoriti bolj upravičeno v katerem koli trenutku življenja, s prvim vred.

Smrt je zavetnica tistih, ki so imeli občutek in dar za polom, plačilo za tiste, ki niso uspeli, ki niso želeli uspeli ... Da jim prav in je njihovo zmagoslavje. Za one druge pa, ki so se naprezali za uspehi in ki so jih dosegli, kakšen preklic, kakšna klofuta!

Po petnajstih letih popolne samote je neki egiptovski menih dobil od sorodnikov in prijateljev pravecat sveženj pisem. Ni jih odprl; zalučal jih je v ogenj, da bi pobegnil pred napadom spominov. S sabo in s svojimi mislimi ne moremo biti izmirjeni, če dopustimo, da se odsotneži vračajo

in razgrajajo. *Pustota* ni predvsem novo življenje, ampak smrt preteklosti: končno smo ušli iz svoje lastne zgodbe. Nič manj kot v davnih časih pripovedujejo dandanes pisma, ki jih pišemo, in ona, ki jih dobivamo, o tem, da smo priklenjeni, da nismo potrgali nobene vezi, da smo le sužnji in da si to zaslužimo.

Še malo potrpljenja in že bo tu čas, ko ne bo več nič mogoče, ko ne bo moglo človeštvo, stisnjeno sámo vase, napraviti v nobeno smer nikakršnega koraka.

V glavnih obrisih si sicer lahko predstavljamo ta edinstveni prizor, a radi bi še *nadrobnosti* ... In vsemu navkljub se zbojimo, da nas ne bo na slavlju, saj nismo več zadosti mladi, da bi nam bila dana ta priložnost.

Naj besedo *biti*, na pogled tako bogato, vablivo in polno pomena, izusti špecerist ali filozof, v nobenem primeru nič ne pomeni. Neverjetno je, da jo lahko razumen človek uporablja, kadar koli se mu zahoče.

Sredi noči sem hodil gor in dol po sobi, prepričan, da sem izvoljenec in hudodelec, to je dvakratna ugodnost, samoumljiva tistemu, ki bedi, spotikljiva ali nedoumljiva ujetnikom dnevne logike.

Ni vsakomur dano, da bi imel nesrečno otroštvo. Moje je bilo še dosti več kot srečno. Bilo je *ovenčano*. Ne najdem boljšega pridevnika, da bi označil, kako zmagoslavno je bilo tudi v najhujšem strahu. To ni moglo ostati nekaznovano, to se je moralo plačati.

Pisma Dostojevskega imam tako rad zato, ker je v njih govor le o boleznih in denarju, edinih "žgočih" snoveh. Vse drugo so okraski in puhlice.

Kaže, da bo čez pet tisoč let Anglija popolnoma prekrita z vodo. Če bi bil Anglež, bi se pri tej priči predal.

Vsakdo ima svojo časovno enoto. Za nekoga je dan, teden, mesec ali leto, za drugega desetletje ali stoletje ... Te enote so še po človeški meri in združljive so s kakršnim koli načrtom ali početjem.

Nekateri pa vzamejo za enoto kar čas in se včasih dvignejo nadenj: katero početje in kakšen načrt pa lahko vzamejo resno? Kdor vidi predaleč,

kdor je sodobnik vse prihodnosti, si ne prizadeva več, še premakniti se ne more ...

Misel na preklicljivost vsega me spremlja povsod: ko sem davi oddajal pismo na pošti, sem si rekel, da je naslovljeno *smrtniku*.

Ena sama vseobsegajoča izkušnja, pa naj bo česar koli, in že se ugledate kot preživelec.

Zmerom sem živel z vednostjo o tem, da je živeti nemogoče. A radovednost mi je napravila bivanje znosno: želel sem videti, kako bom prestajal minute, dneve in leta.

Prvi pogoj za svetnika je, da imate radi nadležneže, da prenašate *obiske* ...

Stresati ljudi, jih metati iz spanja, pa čeprav zavedajoč se, da je to zločin in da bi bilo tisočkrat bolje, če bi jih pustili pri miru, saj jim tudi potem, ko so zbudeni, nimamo česa ponuditi ...

Port-Royal. Toliko spopadanj in razdorov sredi tistega zelenja zaradi peščice malopomembnosti! Ko mine nekaj časa, se zazdi vsaka vera poljubna in nerazumljiva, enako kot nasprotna vera, ki je pometla z njo. Ostane samo osuplost, ki jo zbudjata ena in druga.

Siromak, ki *občuti* čas, ki je njegova žrtev in od njega crkava, ki ne zaznava nič drugega in je vsak trenutek čas, pozna tisto, kar naslutita metafizik ali pesnik samo ob hudem polomu ali po čudežu.

To notranje brbotanje, ki ne privede k ničemur in je človek zveden v položaj grotesknega ognjenika.

Vsakokrat, ko me popade bes, se najprej žalostim in se preziram, potem pa si rečem: kakšna sreča, kakšen krompir! Še sem živ, še pripadam tem prikaznim iz mesa in krvi ...

Brzjavki, ki sem jo ravno prejel, ni in ni bilo konca. Vse moje nespodobnosti in prezahtevnosti so bile našete v njej. Navedena in popisana je bila najmanjša hiba, takšna, ki sem jo sam komaj slutil. Kakšna bistrovidnost, in kolikšna natančnost! Pod neskončno obtožnico nobenega znamenja, nobenega sledu o tem, kdo jo je sestavil. Le kdo bi bil? In čemu ta naglica in ta nenavadni način? So že kdaj komu povedali, kar mu gre, bolj surovo in ujedljivo? Od kod se je vzela ta vsevedni pravičnik, ki si ne upa povedati, kako mu je ime, ta strahopetnež, ki pozna vse moje skrivnosti, ta inkvizitor, ki mi ne upošteva nobene olajševalne okoliščine, še tiste ne, ki jo priznavamo najbolj brezčutnemu krvniku? Tudi jaz sem lahko zablodil, tudi jaz imam pravico do malo prizanesljivosti. Omotica se me loteva pred seznamom mojih napak, duši me, ne morem več prenašati tega spreveda resnic ... Prekleta brzjavka! Raztrgam jo, in se prebudim ...

Neogibno in običajno je, da ima človek svoje mnenje; da je o nečem prepričan, pa ni tako samoumevno. Vedno, kadar srečam koga, ki to je, se vprašam, kakšna pregreha v njegovi pameti in kakšna trčenost sta zaslužni za to. To vprašanje je popolnoma upravičeno, a navada, da si ga zastavljam, mi kazi veselje do pogovora, mi zbuja slabo vest in sam sebi postajam zopr.

Bil je čas, ko se mi je zdelo pisanje zelo pomembno. Od vseh mojih praznoverij se mi zdi to najbolj sramotno in najmanj razumljivo.

Prevečkrat sem uporabljal besedo *gnus*. A katero drugo naj izberem, da bi označil stanje, ko naveličanost ves čas brzda ogorčenje in narobe?

Ves večer, ko smo ga poskušali označiti, smo uporabljali kopico evfemizmov, ki so omogočali, da glede njega ne izustimo besede *potuhnjenost*. Ni potuhnjen, samo neiskren je, vražje neiskren, in obenem nedolžen, prostodušen, skorajda angelski. Pa si predstavljajte, če si morete, mešanico Aljoše in Smerdjakova.

Kadar kdo ne verjame več sam vase, preneha delovati in se bojevati, in preneha si celo zastavljati vprašanja ali nanje odgovarjati, čeprav bi moral

storiti ravno nasprotno; od trenutka namreč, ko je prost vezi, je zmožen doumeti stvarnost in razločiti, kaj je res in kaj ni. A ko zamre vera v svojo pomembnost ali v svojo usodo, postane človek brezbrizen do vsega, celo do "resnice", pa čeprav ji je bliže kot kdaj.

Nobeno "obdobje" ne bi zdržal v Raju, niti en dan. Kako naj torej razložim domotožje, ki ga imam po njem? Nič si ne razlagam, v meni je od nekdanj, v meni je bilo že pred mano.

Kogar koli lahko kdaj pa kdaj prevzame občutek, da zavzema samo pikico in hip; manj običajno je, če to občutimo dan in noč, uro za uro, in ta izkušnja, to dejstvo, nas vodita proti nirvani ali v sarkazem, ali k obojemu hkrati.

Čeprav sem se zaobljubil, da se ne bom nikoli pregrešil proti sveti jednatosti, sem še zmerom skrivni pomagáč besed; čeprav me tišina mika, si ne upam stopiti vanjo in le tavam po njenem obrobju.

Stopnjo resničnosti kakega verstva bi morali določiti glede na položaj, ki ga odmerja Demonu: čim večjo pomembnost mu pripisuje, tem bolj priča o tem, da jo zanima stvarno, da odklanja praznoverje in laž, da je resna in da ji je več do tega, da ugotavlja, kot da bi bledla in tolažila.

Nič ne zasluži, da bi bilo razdejano, o tem ni dvoma, saj ni nič zaslužilo, da bi bilo narejeno. Tako se odvrnemo od vsega, od prvotnega in od poslednjega, od začetka in od sesutja.

Vemo in čutimo, da je bilo vse povedano in da ni nič več izreči. Manj pa občutimo, da to dejstvo jeziku podeljuje nenavaden, celo vznemirljiv položaj; da ga osvobaja. Besede so naposled odrešene, saj so nehale živeti.

Velikansko dobro in velikansko zlo, ki sta se spočeli iz mojih tuhtanj o usodi mrtvih.

Nedvoumna prednost staranja je v tem, da lahko od blizu opazujemo počasno in zanesljivo propadanje organov: vsi začenjajo odpovedovati,

eni tako, da takoj opazimo, drugi bolj obzirno. Trgajo se od telesa, kot se telo trga od nas; izmika se nam, beži od nas, ne pripada nam več. Prebežnik je, ki ga niti ne moremo obsojati, saj se nikjer ne ustavi in ne gre služiti nikomur.

Kar naprej bi bral o puščavnikih, najraje o tistih, za katere pravijo, da so se "utrudili od iskanja Boga". Očarajo me ti zavoženci Pustote.

Ko bi bil Rimbaud, kdove kako, lahko nadaljeval (kot bi si zamišljali jutro po nepredstavljevem, kakega Nietzscheja, ki je ves dejaven po *Ecce Homo*), bi bil moral nazadnje popustiti, se spametovati, razlagati svoje izbruhe, jih pojasnjevati, pojasniti sebe. Brezbožnost v vsakem primeru; čezmernost zavesti je le oblika skrunitve.

Do kraja sem domislil samo eno stvar, in sicer, da se vse, kar človek napravi, neogibno obrne proti njemu. Misel ni nova, a živel sem jo s tolikšnim prepričanjem in zagrizenostjo, da se fanatizem ali bledež skrijeta pred njima. Ni muke in sramote, ki ju ne bi utrpel zanjo, in zamenjal je ne bi za nobeno drugo resnico, za nobeno drugo razodetje.

Iti še dlje, kot je šel Buda, se dvigniti nad nirvano, se navaditi živeti brez nje ... in da nas nič več ne zaustavlja, niti misel na odrešitev, da jo imamo za preprost postanek, motnjo, mrk ...

Moja šibkost do prekletih dinastij, do propadajočih cesarstev, do Montezum vseh časov, do tistih, ki verjamejo v znamenja, do razklancev in preganjancev, do zastrupljencev z neogibnim, do ogroženih, najedenih, do vseh, ki čakajo svojega krvnika ...

Ne da bi se ustavil, grem mimo groba tistega kritika, ki je povedal marsikatero žolčno na moj račun. Tudi pred grobom tistega pesnika, ki je še zaživa premišljal le o svojem dokončnem razpadu, ne zastanem. Druga imena hodijo z mano, imena od drugod, povezana z neusmiljenim in pomirjujočim naukom, s predstavo, ki učinkovito prežene iz duha vse obsedenosti, tudi najbolj mrakobne. *Nagarjuna, Candrakirti, Santideva* – bojevalci brez primere, dialektiki, obsedeni z zveličanjem, rokohitrci

in apostoli Praznine ... zanje, modre med modrimi, je bilo veselje samo beseda ...

Naj jih gledam že toliko jeseni, te liste, ki se jim tako mudi, da bi odpadli, vsakokrat občutim nekakšno presenečenje, v katerem bi besede "zmrazilo me je v hrbtu" daleč prevladale, če se ne bi v zadnjem hipu vmešala še radost, ki ji ne prepoznam izvora.

Napočijo trenutki, ko si lahko za edinega sogovornika predstavljamo Boga, pa naj nam bo kakršna koli vera še tako tuja. Nemogoče ali noro se nam zdi, da bi se obrnili na koga drugega. Skrajnja samota zahteva prav tako skrajno obliko pogovora.

Človek oddaja poseben vonj: od vseh živali samo on smrdi po mrliču.

Čas ni šel nikamor. Jutro se je zdelo daleč in nepredstavljivo. Pa saj nisem čakal jutra, ampak pozabo tega trmastega časa, ki se ni hotel premikati. Srečen, sem si govoril, obsojeni na smrt, ki je na večer pred eksekucijo vsaj lahko gotov, da ga čaka imenitna noč!

Bom še lahko ostal pokonci? Se bom sesul?

Zanimivo občutje, če sploh obstaja, je tisto, ki nam da okusiti božjast.

Kdor koli *se* preživi, se samega sebe sramuje, ne da bi si priznal in včasih tudi ne da bi to vedel.

Kadar človek preraste obdobje upornosti in še zmerom pobesneva, se mu zdi, da je nekakšen bebast Lucifer.

Kako lahko bi se bilo izmuzniti, če nas ne bi bilo ožigosalo življenje, in kako bi vse šlo kar samo od sebe!

Bolje kot kdor koli znam pri priči odpustiti. Želja, da bi se maščeval, pride šele kasneje, prepozno: ko se je spomin na razžalitev že skoraj zabrisal in je vzgib za dejanje presahnil, mi preostane samo še, da obžalujem svojo "dobročudnost".

Samo če se kar naprej dotikamo smrti, lahko zapazimo, na kakšni nespametnosti je utemeljeno vsako bivanje.

Na koncu koncev je popolnoma vseeno, ali smo sploh kaj, pa tudi če smo Bog. Z malčerk vztrajnosti bi lahko o tem prepričali skoraj vse ljudi. Ampak kako je potemtakem mogoče, da si vsakdo prizadeva za presežek bivanja in da ni nikogar, ki bi se pomujal in se spustil, potonil v popolno malobrižnost?

Med nekaterimi ljudstvi je zelo razširjeno verovanje, da govorijo mrtvi isti jezik kot živi, a s to razliko, da dobijo pri njih besede drugačen pomen, kot so ga imele: veliko pomeni majhno, bližnje oddaljeno, črno belo ...

Da bi torej umreti pomenilo samo to? Vsekakor pa ta popolni obrat jezika bolje kot katera koli pogrebna izmišljiva priča o tem, kaj je na smrti nenavadnega in presenetljivega.

Verjeti v prihodnost človeštva, zakaj pa ne, a kako naj se nam to posreči, ko pa smo kljub vsemu še čisto pri močeh? Popolnoma bi nam morale poiti, in še več!

Misel, ki ni naskrivaj zaznamovana z usodnostjo, je zamenljiva in ne velja nič; je samo misel ...

Ko je Nietzsche v Turinu obolel, je kar naprej hodil k zrcalu, se pogledal vanj, se odvrnil in spet pogledal. Na vlaku, s katerim se je peljal v Basel, je vztrajno zahteval edinole ogledalo. Ni več vedel, kdo je, iskal se je, in da bi se našel, mu je preostalo, njemu, ki je tako krčevito branil svojo istost in bil tako poln sebe, samo še najbolj nespodobno in bedno zavetišče.

Nikogar ne poznam, ki bi bil bolj nekoristen in neporaben, kot sem jaz. To dejstvo moram preprosto sprejeti in se še malo ne kititi z njim. Dokler ne bo tako, mi ne bo zavest o moji neuporabnosti prav nič koristila.

Kakor koli moraste naj bodo sanje, človek v njih igra neko vlogo, glavno ali stransko. Za nimaniče je noč zmagoslaven čas. Če ne bi bilo hudih sanj, bi se revolucije kar vrstile.

Groza pred prihodnostjo je zmerom cepljena na željo, da bi občutili to grozo.

Na lepem sem se znašel sam pred ... Tisti popoldan svojega otroštva sem zaznal, da se je ravnokar zgodilo nekaj zelo pomembnega. Bilo je moje prvo prebujenje, prvi namig, prvi naznanjevalec zavesti. Dotlej sem bil samo *bitje*. Poslej sem bil več in manj kot to. Vsak *jaz* se začne z razpoklino in z razodetjem.

Rojstvo in veriga sta sinonima. Ugledati dan, ugledati okove ...

Ko rečemo: "Vse je slepilo," se podvržemo slepilu in mu priznamo visoko, nemara najvišjo stopnjo resničnosti; v nasprotnem primeru bi mu skušali vzeti veljavo. Kaj storiti? Najbolje je, da nehamo govoriti o njem in ga obtoževati, da ne mislimo nanj, ki s tem gospodari nad nami. Spona je celó ideja, ki izključuje vse druge.

Če bi mogli spati štiriindvajset ur na dan, bi se hitro znašli v prvobitnem mrtvilu, v blaženosti brezgrajne odrevenelosti izpred Geneze – to je sen vsakršne zavesti, ki je izčrpana od same sebe.

Ne biti rojen je nespodbitno najboljšo pravilo, kar jih je. Žal ni dosegljivo nikomur.

Nobeden ni bolj kot jaz ljubil tega sveta, a ko bi mi ga bili, še otroku, ponudili na pladnju, bi zakričal: "Prepozno, prepozno!"

"Kaj vam je, ampak kaj neki vam je?" – Nič mi ni, čisto nič, samo skočil sem ven iz svoje usode in zdaj ne vem več, kam naj se obrnem, kam naj stečem ...

(1973)

Emile M. Cioran – Michael Jakob

Za piscem ostane samo nekaj stavkov

Jakob: Gospod Cioran, ko vas beremo, dobimo občutek, da ne verjamate v dialog; pravite tudi, da je vsak zmenek za vas kar neke vrste križanje ... Zavedam se, da utegne biti pogovor z vami težaven, a dovolite, da vseeno poskusim. Če bi začela z vašim otroštvom v Romuniji? Je v vašem življenju še zelo navzoče?

Cioran: Da, izjemno navzoče. Rodil sem se v Rasinariju, vasi v Karpatih, kakih deset kilometrov od Sibiuja-Hermannstadta. To vas sem imel silno rad; deset let sem bil star, ko sem jo zapustil, ker sem odšel v gimnazijo v Sibiu, in nikoli ne bom pozabil dneva, natančneje, ure, ko me je oče odpeljal tja. Naložil me je na konjsko vprego in ves čas sem jokal, ker sem občutil, da je raja konec. Hribovska vas mi je kot otroku ponujala krasne možnosti: po zajtrku sem lahko izginil do opoldneva in po kosilu sem se šel spet potepat. In še ena "prednost" je bila, da sem živel tam gori: med prvo svetovno vojno so moja starša – ker sta bila Romuna – odpeljali Madžari in z bratom in sestro smo živeli pri babici in bili smo popolnoma svobodni! Bil je čudovit čas! Zelo rad sem imel kmete, in še bolj pastirje; njih sem prav po božje častil. Ko sem moral zapustiti tisto okolje, sem imel občutek, da se mi je nekaj za vse čase sesulo; jokal sem in jokal in tega ne bom nikoli pozabil.

Jakob: Ko vas človek posluša, bi rekel, da ste bili dobesedno iztrgani iz rodne zemlje?

Cioran: Iz zemlje in iz tistega primitivnega sveta, ki mi je bil tako pri srcu, saj mi je dajal občutek svobode. Znašel sem se torej v Sibiuju, zelo pomembnem avstro-ogrskem mestu, nekakšni obmejni postojanki z

dosti vojaščine. V njem so živele tri skupnosti: Nemci, Romuni, Madžari, in moram reči, da ni bilo nikoli napetosti. Mogoče se vam bo zdelo čudno, ampak to me je zaznamovalo za vse življenje: ne morem živeti v mestu, kjer bi vsi govorili isti jezik, takoj mi postane dolgčas. Ljuba mi je bila prav različnost teh treh kultur; prava kultura je bila seveda nemška, Madžari in Romuni so bili neke vrste sužnji, ki so se poskušali osvoboditi. Nemška knjižnica v Sibiuju mi je zelo dosti dala. Kakor koli že, ob moji rojstni vasi in Parizu je Sibiu (Sibiu-Hermannstadt ali Nagyszeben po madžarsko) kraj, ki ga imam na svetu najraje, ki sem ga imel najraje. Če ima beseda nostalgija kak pomen, potem je to obžalovanje, da sem moral oditi iz takšnega mesta in celo, da sem moral zapustiti svojo vas. Pravzaprav je edini resnični svet primitivni svet, kjer je vse mogoče in se nič zares ne uresniči.

Jakob: Pravzaprav ste bili večkrat izkoreninjeni?

Cioran: Da, nekajkrat. Najprej sem se poslovil od svojega otroštva. Potem od življenja v Sibiuju. Zakaj je Sibiu zame tako pomemben? Ker sem tam doživel najhujšo tragedijo svojega življenja, ki je trajala več let in me zaznamovala za vse čase. Vse, kar sem napisal, mislil, načrtoval, izvira iz nje; vse moje blodnje koreninijo v njej. Star sem bil približno dvajset let, ko sem izgubil spanec, in mislim, da je to najhujše, kar se lahko pripeti človeku. Spominjam se, kako sem se dolge ure sprehajal po mestu – Sibiu je zelo lep kraj, nemško srednjeveško mesto. Okrog polnoči sem šel od doma in sem se enostavno sprehajal po ulicah; bila je popolna tišina, v opustelem mestu samo nekaj prostitutk in jaz, provinca. Kot kakšna prikazen sem blodil tam okrog in vse, kar sem kasneje napisal, sem zasnoval v tistih nočeh. Moja prva knjiga, *Pe culmile disperarii* (Na vrhovih obupa), je nastala takrat. Napisal sem jo pri dvaindvajsetih kot neke vrste oporoko, kajti prepričan sem bil, da se bom potem ubil. Ampak sem preživel. Nobenega poklica nisem opravljal, in to je bilo zelo pomembno. Saj, ker ponoči nisem spal, ampak sem taval po mestu, nisem bil podnevi za nobeno rabo, za nobeno službo. Imel sem diplomu, v Bukarešti sem končal študij filozofije, ampak nisem mogel biti profesor; po prečuti noči se pač ne da uganjati burk pred dijaki, govoriti o rečeh, ki vas ne zanimajo. Noči v Sibiuju so torej osnova za moje videnje sveta.

Jakob: A hkrati ste v njih odkrili nenavadno prostorje, se pravi, nekaj razprtega, mamljivega ...

Cioran: Prav gotovo. Ampak v mojem primeru so se stvari dogajale že prej. Moje videnje sveta je zgodnejše, po dvajsetem letu pa sem ga dojel na sistematičen način. Moram pojasniti, da je bil moj oče pop, a da moja mati ni bila verna in da je bila dosti bolj svobodomiselná od njega. Imel sem torej dvajset let in nekega dne – bilo je dve popoldne, natančno se spominjam – sem se vpričo matere vrgel na kavč in rekel: "Ne morem več". Mati mi je odvrnila: "Ko bi bila to vedela, bi te bila splavila." To je naredilo name silen vtis, a nikakor ne slab. Namesto da bi se razsrdil, sem se nasmehnil, in bilo je kot nekakšno razodetje: spoznanje, da si plod naključja in ne nuje, je pomenilo neke vrste osvoboditev. Ampak sled je v meni pustilo za vse življenje. Začuda je moja mati stvari, ki sem jih napisal v romunščini (francosko ni znala), bolj ali manj sprejela. Oče pa se je zelo žalostil; bil je veren, a ne fanatično, biti pop je bila njegova služba, in seveda ga je vse, kar sem napisal, spravljalo v zadrego in ni vedel, kako bi se odzval. Mati me je edina razumela. Čudna reč: najprej sem jo preziral, potem pa mi je nekega dne rekla: "Zame obstaja samo Bach." Takrat sem doumel, da sem ji podoben, in res sem od nje podedoval dosti hib, a tudi kakšno vrlino. Takšna odkritja vam zaznamujejo življenje. In potem se je zgodilo še nekaj: napisal sem knjigo – svojo drugo ali tretjo –, ki se ji reče *Solze in svetniki*. Bila je izjemno slabo sprejeta: najprej mi je telefoniral založnik – živel je v Bukarešti in jaz sem bil takrat v Brasovu – in mi povedal, da je ne bo izdal (bila pa je že skoraj gotova), saj je ni bil bral, tik pred natisom pa so ga vprašali: "Ste prebrali to knjigo?" Potem jo je prebral in rekel mi je: "Z Božjo pomočjo sem prišel do premoženja, ki ga imam, in ne morem tiskati vaše knjige." Čisto po balkansko. Rekel sem mu: "Pa saj je globoko religiozna." Odvrnil je: "Čisto mogoče, ampak ni mi všeč." To je bilo tistega leta, ko sem šel potem v Francijo. Bil sem obupan; knjiga mi je bila ljuba, ker je bila rezultat moje verske krize, in naposled sem našel založnika, pravzaprav tiskarja, ki mi je obljubil, da jo bo izdal. Potem sem odpotoval v Francijo in knjiga je izšla leta 1937, ko me ni bilo v Romuniji, in doživela je grozno slab sprejem; Eliade, na primer, se je v nekem članku divje sprivil nadnjo. Starša sta se znašla v zelo neprijetnem položaju; mati mi je pisala v Pariz: "Razumem te itn., ampak knjige ne bi smel izdati, dokler sva živa, saj je očetu zelo hudo in tudi jaz, ki sem predsednica pravoslavnihi žena ... norčujejo se iz mene." Prosila sta me, naj jima naredim uslugo in knjigo umaknem; ampak ker

ni imela založnika, sploh ni bila v prodaji. Ne vem, kaj se je zgodilo z njo, najbrž so jo uničili, vsaj večino izvodov. Moja mati jo je razumela, rekla mi je: "Pri tebi se vidi notranji razkol: na eni strani bogokletje, na drugi hrepenevnost." (Bedasto je pripovedovati o svojih starših, ampak navsezadnje ima to vseeno nekakšen smisel.) Knjiga je nasledek krize, ki je trajala sedem let, krize prečutih noči. Zmerom sem mrzil ljudi, ki lahko spijo, kar je seveda dokaj absurdno, saj sem si želel samo nečesa: da bi spal. A nekaj sem spoznal: nespečne noči so čez vse pomembne!

Jakob: V prečutih nočeh torej človek ustvarja ...

Cioran: Ni nujno, ampak doumeva pa, zanesljivo. Lejte, življenje je zelo preprosto: ljudje vstanejo, odidejo v nov dan, delajo, se utrudijo in grejo spat, prebudijo se in vse se začne znova. Nespečnost pa povzroči, da ni prekinitve. Spanje zareže v neki proces. Nespečnež pa je bister opolnoči, kadar koli, nobene razlike ni med dnevom in nočjo. Dogaja se mu brezkončni čas.

Jakob: Ali živi nespečnež v drugačni časovnosti?

Cioran: Vsekakor. Živi v drugačnem času in v drugačnem svetu, saj je življenje znosno le zato, ker se prekinja. Čemu pravzaprav spimo? Ne toliko zato, da bi si odpočili, ampak da bi pozabili. Kdor čilo prespi noč, se prebudi v slepilu, da nekaj začčenja. Če pa noč prebedite, ne začenjate ničesar. Ob osmih zjutraj ste enaki, kot ste bili ob osmih zvečer, in pogled na stvari se vam neogibno spremeni. Mislim, da tudi zato nikoli nisem verjel v napredek, nikoli nasedel tej slepariji.

Jakob: Je to čas, ko vidi človek svet v negativu?

Cioran: V negativu ali v pozitivu, kakor vam je ljubše, ampak občutek časa je drugačen. To ni čas, ki mineva, temveč čas, ki ne gre nikamor. In to vam spremeni življenje. Zato mislim, da so prečute noči največja izkušnja, ki lahko doleti človeka, in ne pozabi jih nikoli. In natanko razume, zakaj so včasih mučitelji – zdaj menda to ne obstaja več – kratili obtožencem spanec: po nekaj nočeh so vse priznali! Skrivnost človeka, skrivnost življenja se imenuje spanec. Spanec stori, da je življenje znosno. Globoko sem prepričan, da bi nastali strahoviti poboji, če bi človeštvu odvzeli spanec; zgodovine bi bilo pri priči konec. Ta pojav mi je, da tako rečem, za zmerom odprl oči. Moje videnje stvari je izšlo iz teh čutij, iz "čutij duha", si upam reči, čeprav se sliši pretenciozno, a je nekaj malega res. In, to je tudi zelo čudno: v teh prebedenih nočeh se je razpuhtelo tudi moje navdušenje nad

filozofijo, nad filozofičnim jezikom (filozofska terminologija me je bila prav obsedla); opravil sem s tem praznoverjem. Videl sem, da mi filozofija ne more pomagati, da mi ne more olajšati življenja, še zlasti ne noči. Tako sem izgubil zaupanje v filozofijo.

Jakob: Ampak v književnosti ste našli dosti prijateljev ...

Cioran: Čista resnica. To se je zgodilo v času, ko sem sprevidel, da mi nimajo filozofi nič povedati. Vsekakor imam pisatelje raje; Dostojevski je zame največji genij, največji pisatelj, vse, kar hočete, vse v presežnikih. Zelo veliko sem bral Ruse, Čehova, seveda.

Jakob: Kdaj ste začeli brati Dostojevskega?

Cioran: Bral sem ga od nekdaj. Ampak razumel sem ga šele malo kasneje. V obdobju prečutih noči sem dojel *Bese*. Kakor koli že, ljubi so mi bili samo veliki bolniki, in če povem po pravici, je zame pisatelj, ki ni bolnik, skorajda nujno drugorazreden.

Jakob: V vaši knjigi o solzah in svetnikih je dosti sledov Dostojevskega: na primer pojmovanje ženske, ki je hkrati prostitutka in svetnica ...

Cioran: Drži. Povedal vam bom, zakaj je bila ta knjiga zame kar pomembna. Živel sem v Brasovu in to je bilo edino leto v mojem življenju, ko se mi je naključilo, da sem delal ... Poučeval sem filozofijo na gimnaziji, a kmalu se je izkazalo, da ta poklic nikakor ni zame; samo nekaj mi je hodilo po glavi: da bi ga čim prej opustil in odšel v Francijo. Res se mi je posrečilo priti v Pariz, ampak, kot sem vam povedal, ko je moja knjiga o svetnikih izšla, so vsi planili po meni. Razen sedemnajstletne Armenke, ki mi je poslala pretresljivo pismo. Doživel sem torej polom in dokončno sem doumel, da mi bo moj religiozni nemir kar naprej preprečeval, da bi imel trdno vero. Izgubil sem torej zelo veliko iluzijo ... Spet sem začel prebirati mistike, a pri njih sta mi bila najbolj všeč njihova čezmernost in predvsem dejstvo, da so se pogovarjali z Bogom kot mož z možem, če smem tako reči ... Sam pa sem se brez haska mučil; vera mi ni bila mogoča. Tudi zdaj ne morem reči, da sem docela brezveren, ugotavljam pa, da ne zmorem verovati. Verovanje je dar. Seveda dosti ljudi vztraja pri tem v nekakšni dvoumnosti, nejasnosti, ampak jaz tega ne morem.

Jakob: Torej so vam že tedaj mistični filozofi pomenili več kot kak Hegel ali Kant ...

Cioran: Neprimerno več. Zelo pomembna zame je bila Tereza Avilska; prav pretresla me je biografija, ki jo je o njej napisala Edith Stein ... Veste,

kako se je ta spreobrnila? Nekega dne je prišla k prijateljici filozofinji, ki ji je pustila listič, da se vrne čez eno uro; na mizi je našla knjigo o življenju svete Tereze in ta jo je popolnoma prevzela ... Tako se je začelo njeno spreobrnjenje. Mnogi, ki pišejo o Edith Stein, se temu čudijo in se jim zdi neverjetno, pa sploh ni: Tereza Avilska ima "ton", ki vas zares presune ... Seveda se nisem spreobrnil, saj nimam tovrstnega klica, a sveta Tereza me je zelo veliko naučila, me "literarno" prevzela. Lahko sem prešel vse krize, samo verovanja ne, ki je tudi krizno stanje, ampak ta oblika krize ni po moji meri. Terezo Avilsko sem brezmejno občudoval, njeno vročičnost, njeno "nalezljivost". Ampak nisem bil iz takšnega testa, da bi veroval; še danes mi pomeni enega najbolj privlačnih duhov in bili so časi, ko sem se smešil, ker sem povsod, kamor sem šel, govoril o njej.

Jakob: Torej ste človek, ki ne skriva svojih privrženosti ...

Cioran: Seveda jih ne. In niti nisem strasten, temveč obseden. Noben dokaz me ne more pripraviti do tega, da bi spremenil mnenje, to zmore le utrujenost, ko se obsedenost izčrpa. To je povezano z vero. Mislim pa, da so v življenju srečevanja zelo pomembna, četudi so na pogled nepomembna. Zmerom se bil dojemljiv za to, pogovarjal sem se z neznanci in se pri tem veliko naučil. In posebno šibkost občutim do tipčkov, ki so rahlo premaknjeni. Med šestdeset tisočimi prebivalci Sibiuja sem poznal vse, ki so bili malo pomoteni ...

Jakob: In pesnike tudi ...

Cioran: Pesnike tudi, saj sodijo mednje ... In potlej imamo opraviti z zelo balkanskim pojavom, ki se mu pravi *zavoženec*. To je zelo nadarjen človek, ki pa se ne uresniči, nekdo, ki obljublja kar največ, a ničesar ne izpolni. Moji dobri romunski prijatelji sploh niso bili pisatelji, ampak zavoženci. Predvsem eden izmed njih je izredno vplival name; dokončal je študij teologije in je bil na tem, da postane pop, a zato bi se moral poročiti. V nedeljo, na poročni dan, ko so ga vsi čakali, si je rekel, da je to oslarija, in izginil. Ves dan so ga čakali v cerkvi, ampak on je enostavno izpuhtel in videli smo ga šele čez mesece. Name je imel močan vpliv. Za nič ni bil nadarjen, pisanje mu je šlo slabo od rok in bral je silno malo, a neverjetno dobro je poznal človeško naravo, bil je rojen psiholog. Nikoli se ni zmotil pri ničemer, njegova bistrovidnost je bila popolna, zločinska in napadalna. Redno sem se dobival z njim in ostal mi je neizbrisen spomin na noč v Brasovu, ki sva jo prebila skupaj vse do jutra. Vso noč sva hodila po mestu

in na koncu pogovora se mi je vrtelo v glavi, saj sva vse, popolnoma vse izničila. V zanikovalstvu je bil močnejši od mene, dosti močnejši. Tisto noč mi je zaupal tudi veliko skrivnosti iz svojega življenja, stvari, ki jih ni povedal še nikomur. Ne pravim, da mu v neposrednem smislu dosti dolgujem, a zame je bil pomemben sogovornik, saj sem ob njem doumel, do kam se lahko gre. V zanikovalstvu je šel do zares skrajnjih meja.

Jakob: In vaše zanikovalstvo se je nadaljevalo v knjigah?

Cioran: V knjigah, ampak ne samo v njih. Meni je ta človek pomenil brezupen in nevaren primer bistrovidnosti. Pravzaprav se bistrovidnost ne sklada nujno z življenjem, včasih sploh ne. Ta vrsta zanikovalstva gre lahko onkraj samomora, to je resnični nič; človek dospe do popolnega zavedanja ničča. To pa ni združljivo z bivanjem, to je že treba reči. V takšnih trenutkih ima človek na izbiro, da se ubije ali da postane veren ali da napravi kar koli; to je skrajnja meja, do katere sem v življenju večkrat prišel, a nikoli tako silovito kot on. Zanimivo, da je bil krepke postave in je zbujal vtis, da je spokojen in z vsem zadovoljen. Ves svet mi je razdejal, vse skupne prijatelje, vse, čisto vse. Pa ni bil zloben, ni bil baraba, le nesposoben je bil, da bi o čemer koli gojil najmanjšo iluzijo. Tudi to je oblika spoznanja – kajti, konec koncev, kaj je spoznanje drugega kot razdejanje česa?

Jakob: Nezdružno spoznanje?

Cioran: Ne samo nezdravo: vsakršno spoznanje, prignano do roba, je nevarno, kajti – govorim o življenju in ne o tako imenovanih filozofskih spoznanjih – življenje je znosno samo zato, ker ne gremo čez rob. Pri vsem, kar počnemo, moramo imeti vsaj drobec slepil; popolna bistrovidnost je popoln nič. Ob primeru vam bom predočil demonsko plat svojega prijatelja. Zagledal sem se v neko mladenko. Opazil je, da mi je dekle zelo všeč, in mi je rekel: "To je čisto noro." Ravno sem jo spoznal, bilo je kot strela z jasnega, vedel je to, a je nadaljeval: "Si pogledal njen tilnik?" Odvrnil sem, da to pač ni najbolj nujna stvar. "Dobro ga poglej," mi je rekel, in zdelo se mi je popolnoma butasto, čez vse pritlehno, a sem vseeno pogledal njen tilnik in odkril na njem bradavico; vse se mi je v hipu podrlo. Ta demon v njem me je močno prevzel. Absurd bi bil, če bi tak človek postal pop, in gotovo je to nezavedno občutil, ko jo je odkuril na poročni dan. Imel je zanikovalsko predstavo sveta, a takšna predstava ni nujno napačna, je le nezdržljiva z življenjem.

Jakob: Ali ni tak človek izrazit produkt balkanskega sveta?

Cioran: Seveda, zaradi svoje čezmernosti. Predaleč gre. Zahod, francoska civilizacija, vsakršna ideja olikanosti – kaj je vse to? Meje, ki jih človek po premisleku sprejme. Dlje se ne sme – se ne splača – se ne spodobi. Ampak na Balkanu ni mogoče govoriti o civilizaciji; tam ni meril. Človeka zanaša v pretiranosti, in nekaj takšnega je tudi ruski svet, ruska književnost. Sam sem na primer zelo dovzeten za dolgčas. Vse življenje sem se dolgočasil – in ruska književnost se vrti okrog dolgčasa, vsa je neprenehna nič. Dolgčas sem doživljal nemara prav patološko, ampak to sem počel, ker sem se želel dolgočasiti. Kadar se človek kar naprej dolgočasi, pa je oplel, in v tem je problem, ne res?

Jakob: Sodi takšen dolgčas v tisto kategorijo časovnosti, ki je drugačna, različna?

Cioran: Vsekakor, kajti dolgčas je konec koncev pripet na os časa, na strahoto časa, na strah pred časom, na razodetje časa, na zavest o času. Tisti, ki se ne zavedajo časa, se ne dolgočasijo; življenje je znosno, samo če se človek ne zaveda vsakega trenutka, ki mineva. Izkušnja dolgčasa je zavest o prerazdraženem času.

Jakob: Povejte, prosim, še kaj o drugi pomembni izkušnji, ki ste jo doživeli v Romuniji: o madžarski zasedbi in o travmatičnih sledovih, ki jih je vtisnila romunskim otrokom, kot na primer tisti madžarski žandar ...

Cioran: Živel sem, kot sem že povedal, v odročni vasici in tisti orožnik, ki je predstavljal oblast, nam je vlivljal strah. To nima nobene zveze z nacionalizmom, takrat sem bil še pob; ampak možak v uniformi, ki ne govori romunsko, je bil v hribovski vasi čudna prikazen. Moja starša nista delila teh občutij, saj sta študirala v madžarščini. Tedaj nacionalizem še ni dosegel razsežnosti, kakršne je zadobil kasneje; v avstro-ogrski monarhiji je bilo v zraku nekaj, čemur bi rekel zaverovanost v legalnost. V temeljih je šlo marsikaj narobe, a v vsakdanjem življenju je vseeno prevladovalo spoštovanje do drugega. V resnici ni šlo za pravo tiranijo, bilo je nekaj drugega, bilo je dejstvo, da na istem območju živi šest narodov in da je eden izmed njih dobil moč in oblast – v tem je bil problem in to ni imelo nobene zveze s sovraštvom. Dosti bolj celostno je bilo, kot je podoba madžarskega žandarja, ob katerem je otroke strah. Transilvanija je bila v Romuniji nekaj posebnega. Ko sem tam živel, je bila del cesarstva, ki mu niti ni šlo tako slabo!

Jakob: Ste v tistem času spoznali Mircea Eliadeja?

Cioran: Da, spominjam se, da se je ravno vrnil iz Indije. Bil je prvi Romun, ki je šel tja dol, in prinesel je nekaj, kar je bilo za nas popolnoma novo in zelo pomembno. Takrat sva bila prijatelja, precej boljša kot kasneje. Dokaj ostro sva se javno sprla zaradi neke ženske. Zdaj je mrtev, lahko to povem, ne res? Bila je umetnica, nagnjena k metafiziki, to pa je v Romuniji redek pojav, zelo strastna ženska in zelo dobra igralka. Zaljubila se je v Eliadeja, ki je bil mlad, ki je prišel iz Indije ... Kar pripovedujem, je anekdota, ampak ima, kljub vsemu, svoj pomen. Spoznal sem jo v Bukarešti in postala sva prijatelja; fizično me sploh ni privlačevala, za moj okus je bila preveč kmetiška, rusko-moldavsko kmečka, a bila je izjemno zanimiva in kultivirana. Ponorela je za Eliadejem in domenila sta se, da se snideta v Sibijuju. V mesto je prišla deset dni prej, in že mi Eliade pošlje telegram, da ga ne bo. V moji navzočnosti se je onesvestila in res sem mislil, da bo kar umrla. Eliade jo je torej pustil, in to je napravil zelo po balkansko. Zato sem zoper njega napisal zelo oster članek, ki mu ni nobeden doumel pomena, neke vrste eksekucijo.

Jakob: Ampak Eliade ga je gotovo razumel?

Cioran: Seveda, saj zato je bil napisan. Članka nisem nikoli ponatisnil, a nanj namigujem v knjigi *Vaje v občudovanju*, kjer govorim tudi o Eliadeju. Med nama je povzročil nekaj, kar ni bilo razdor, a je bilo vseeno zelo resno. Lotil sem se zelo kočljive snovi in moj članek je jemal veljavo njegovemu delu in njegovi osebnosti, vsemu.

Jakob: Ta anekdota kaže tudi, kako se za vsem, kar je napisano, skriva neki podtalen glas ...

Cioran: Vsa naša dejanja imajo skrito ozadje in poznamo samo njihovo površino, njihovo nebitveno plat. Dostop imamo do tistega, kar je izraženo, a pomembno je tisto, kar ni, kar je implicitno, skrivnost kakega stališča ali izjave. Zato so vse naše sodbe o drugih, pa tudi o sebi, delno napačne. Naša povprečna ozkosrčnost je zakrita, a ravno ozkosrčnost je globoka, rekel bi celo, da je najgloblja in da nam je najbolj nedostopna. Zato so romani neke vrste zakrivanje; pisatelj se razkazuje, ne da bi se izrazil. Veliki pisci so ravno tisti, ki imajo občutek za ta "ozadja", predvsem Dostojevski. Razkriva vse, kar je globoko in na pogled povprečno, a je v resnici tragično; takšni so pravi psihologi. Poznam dosti ljudi, ki so pisali romane in so pogoreli – tudi Eliade je med njimi – zakaj? Ker so izražali samo površinske

pojave, ne pa izvora občutij. Zelo težko ga je doumeti, a je silno pomemben, in to velja za vsak pojav, od vere naprej. Kako se je začelo? Zakaj se nadaljuje – v tem je ves zastavek in samo videc lahko dojame, od kod to prihaja. In gotovo ne pride iz umovanja.

Jakob: Ko berete, bi se torej radi dokopali do tega "izvora"?

Cioran: Da, in v življenju tudi. Kar je izraženo, je le del misli; njen resnični del se nam zelo pogosto, skoraj zmerom, izmakne. Zato je tako malo pravih romanopiscev; kdor koli lahko napiše roman, a ni pomembno samo to, da je napisan. Po mojem je šel samo Dostojevski do izvora dejanj: zelo dobro vidimo, zakaj so njegove osebe storile to ali ono, ampak tega ne sprevidimo kar takoj. Moje stališče nima nič skupnega s psihoanalizo, prav nič, saj bi psihoanaliza rada zdravila, to pa ni zanimivo. Pomemben je demon, ki je v ljudeh – a kako ga zgrabiti?

Jakob: In kako berete poezijo? Z enakih izhodišč?

Cioran: Seveda. Zakaj je eden dober pesnik in drug slab? Ko je le-ta vendar bolj tankočuten? Zakaj njegova poezija ne "vzdrži"? Ker ne gre v globino, do izvora dejanj: lahko je briljantna, izjemna, poetična, in nič več. Zakaj je nekdo tretji, ki je manj nadarjen, tako velik pesnik? Zakaj je nekdo genij, se pravi, dosti več kot talent? Ker se mu posreči prenesti v drug svet nekaj, kar se nam izmika, kar se izmika celó njemu. Zadeva ostaja torej skrivnostna. Tačas dosti ljudi piše aforizme, v Franciji je to postala kar moda. Ko jih berete, ne morete reči, da so slabi, ampak izčrpavajo se v obrazcih in se nikamor ne nadaljujejo. Nobene potrebe po poglobljenju ni čutiti, sámo izpovedovanje brez skrivnosti. Vse je lepo izraženo, ima svoj pomen, a ničesar ne prikriva in zato ostaja brez prihodnosti. Človek še sam ne ve, iz česa je sestavljena njegova skrivnost. Prav zato pa je življenje zanimivo, zanimivi so odnosi med ljudmi, ki bi se sicer končali v dialogih navitih lutk.

Jakob: Ampak v vašem primeru postane vse skupaj precej zamotano, ko pa tako jasno vidite to stvar. Kako torej pisati, kako kaj povedati, da ostane zamolčano?

Cioran: Zelo pomemben je ton. Nekakšen ton imamo, pa ne le kot glasbeniki, ampak nasploh, pri vsem, kar počnemo. Dostikrat manjka tona, enostavno ga ni. In to je res zelo skrivnostno, saj ga ne moremo opredeliti, samo občutimo ga. Odprete knjigo, preberete stran, ki je vsekakor prav spodobna; zakaj vam nič ne pove? Saj ni zanič, ampak nikjer ni poglobljeno.

Ne vemo, od kod seva ta skrivnostni ton; v literaturi ima prste vmes nekaj neresničnega. Temu pravijo odsotnost nujnosti – ampak zakaj ta odsotnost? Enako je v vsakdanjem srečevanju z ljudmi. Naletite na koga, s katerim se niste videli več let, pogovarjata se dolge ure, in je čisti nič. Potem srečate koga drugega, pomenita se, in domov se vrnete pretreseni. V tem je resnična izvirnost ljudi: kar skrivajo, se vseeno pokaže v tistem, kar govorijo.

Jakob: Kot pri glasbi?

Cioran: Natanko tako kot pri glasbi. Če mi kdo reče: "Glasba mi nič ne pomeni," mi je vse jasno in končam pogovor; gre za zelo pomembno stvar, saj se glasba dotika najintimnejšega dela vsakega človeka. S tistim, ki ne občuti glasbe, nimam nobene skupne točke; nad njim visi prekletstvo, ki se ga niti ne zaveda.

Jakob: Ko govoriva o glasbi, takoj pomislim na Bacha, ki ste ga že omenili ...

Cioran: Bach je zame Bog. Nepojmljivo se mi zdi, da so na svetu ljudje, ki ne razumejo Bacha, pa vendar je to res. Mislim, da je glasba edina umetnost, ki zmore med dvema bitjema ustvariti globoko zarotništvo. Ne poezija, samo glasba. Kdor ne občuti glasbe, trpi za hudo pohabo. Nepojmljivo se mi zdi, da kdo ne more občutiti Bacha ali Schumanna, nasprotno pa zlahka dopuščam, da kdo ne mara poezije.

Jakob: Kdaj poslušate glasbo?

Cioran: Ves čas, predvsem zdaj, ko ne pišem več. Nehal sem pisati, zdi se mi, da ni vredno nadaljevati, a glasba zapolni to praznino. Življenje brez glasbe se mi zdi res nesmiselno. In ker z besedami ni mogoče izraziti občutja z glasbenega področja, človek nima potrebe, da bi pisal. Ničesar, kar daje smisel glasbi, ni mogoče prenesti v pisavo. Če je tako, čemu pisati? In čemu sploh pisati? Čemu kopičiti knjige, po vsej sili želeti, da bi bili pisatelj? Dosti preveč se piše, hiperprodukcija je nesmiselna in jalova; vsi kar pišejo, zlasti v Parizu. Ampak zakaj? Sam sem mislil, da ne bom pisal, ali pa zelo malo, ampak človek se pusti ujeti v past. Zdaj sem sprevidel, da ne maram več nadaljevati te komedije. Prej to ni bila komedija: pisanje je kljub vsemu izhajalo iz nekakšne nuje, bilo je način, da se rešim samega sebe. Izražanje je edini način, da se vse poenostavi. Takoj ko kaj napišete, izgubi svoj skrivnostni obstret, konec je z njim; ubili ste tisto nekaj in samega sebe. Pri meni je to izpolnjevalo neko nalogo, zdaj je ne več. Opazil sem, da imajo ljudje, ki ne pišejo, več darovitih energij kot tisti, ki se izražajo,

saj obdržijo vse v sebi. Ko kdo kaj napiše, izžene iz sebe vse, kar je v njem pomembnega. Tisti, ki piše, je torej nekdo, ki se prazni. In na koncu življenja je nič in zato so pisatelji tako nezanimivi. Resno mislim: izpraznili so se samih sebe in vztrajajo le njihovi ostanki, nekakšne lutkice. Poznal sem dosti pisateljev in lahko vam zatrdim, da je to popolnoma res. Krasni ljudje so, a nimajo več bistva.

Jakob: Kaj pa kdo kot Beckett? Kam bi ga uvrstili med pisatelji, s katerimi ste se shajali?

Cioran: Veste, zdaj se dosti manj videvava. Beckett je človek, ki je ves čas izjemno bistroviden in se ne odziva kot pisatelj. Ta problem ga ne zadeva. Ni "prenapetež", kot smo vsi mi; visoko nad tem je, ima svoj slog življenja, popolnoma poseben primer je. Ampak nasploh sem opazil, da postanejo ljudje, ki so na katerem koli področju preveč naredili, navsezadnje lutkice. In velike osebnosti so dostikrat tisti, ki niso nič naredili, ampak kar največ nakopičili.

Jakob: Ste se še pred prihodom v Francijo odločili, da tudi tu ne boste nikjer redno delali?

Cioran: Da. Čez vse jasnovidno sem doumel, da mora človek prenesti vsakršno ponižanje ali muko, če se hoče ubraniti tega, da bi opravljal poklic. Sprejel bi bil kvečjemu fizično delo, pometal bi ceste, počel kar koli, samo ne pisal, se šel novinarstva! Vse je bilo treba narediti, da si *ne bi* služil kruha. Prenesti kar koli, samo da ostanem svoboden, to je bil skorajda moj življenjski program. V Parizu sem si dobro uredil razmere, a vseeno ni šlo, kot sem načrtoval. Vpisal sem se na Sorbono in dolga leta sem se hranil v študentski menzi. Ampak smola – ko sem bil star štirideset let, so me poklicali in mi rekli: "Tako, gospod, zdaj je konec s tem, obstaja starostna omejitev, in ta je sedemindvajset let." Takrat sem živel v hotelu v ulici Monsieur-le-Prince, v stari mansardi, ki mi je bila zelo ljuba, in spredidel sem, da je situacija hudo resna. "Kaj zdaj?" sem se spraševal. Nisem imel denarja, da bi jedel po restavracijah in normalno živel. V mojem življenju to ni pomenilo preobrata, bil pa sem, dokler se ni nekako uredilo, izjemno zaskrbljen.

Jakob: Ves čas pa ste vendarle delali, se pravi, pisali, objavljali v Nouvelle Revue Française?

Cioran: Tako je. Človek ne more živeti ves čas v paradižu, ves čas kot parazit; spredidel sem, da moram pisati, in to je gotovo ustrezalo nekakšni

potrebi. Objavil sem prvo knjigo v francoščini, *Očrt razkroja*, in že so se mi pojavili pomisleki in že takrat sem se spraševal, čemu kopičiti knjige. Res, le zakaj? V najboljšem primeru ostane za nekom nekaj stavkov, a ni tako? Ampak dnevi so preveč dolgi, pa še je gotovo imela prste vmes nekakšna vitalnost, potreba, da se javno izražam. Trideset let sem bil popolnoma nepoznan, moje knjige se sploh niso prodajale. Zelo dobro sem sprejemal ta položaj, skladal se je z mojim videnjem stvari, a ko sem prišel v žepno knjigo, je bilo tega konec. Žepna knjiga se mi zdi zelo v redu, kot se mogoče sliši čudno; ampak to je edini način, da se zares dotaknete bralcev, ki se iskreno zanimajo za vas. Potem pride običajni mehanizem pisateljske kariere, a zares pomembna so leta brezimnosti. Biti neznan je pravi užitek; včasih ima svoje bridke strani, a zvečine je izjemno stanje. Dolga leta so me v različnih salonih – kajti bil je čas, ko sem zelo rad pil viski, in ker si ga nisem mogel privoščiti, sem hodil na sprejeme – predstavljali kot Ionescovega ali Beckettovega prijatelja. Zelo dobro sem se počutil v takšni koži, zakaj ne? Zakaj bi bil človek znan?

Jakob: Zakaj ste se na lepem odločili, da boste pisali v francoščini?

Cioran: Lejte, sklenil sem, da se nikoli več ne vrnem v Romunijo. Nepreklicno sklenil; pomenila mi je preteklost v absolutnem pomenu besede. Bil sem ob morju, v Dieppu, poleti 1947, in poskušal sem prevajati Mallarméja v romunščino. Na vsem lepem me je prešinilo: "Saj nimam popolnoma nobenega daru za to," in mahoma sem se odločil, da bo treba pisati v francoščini. Zanimivo, dotlej sem francoščino zanemarjal in se dosti več posvečal angleščini, celó v tečaj angleščine na Sorboni sem se vpisal. Izkazalo se je, da je pisanje v francoščini, za katero sem se v hipu odločil, dosti težje, kot sem si mislil. Bilo je prava muka: ne gre več na prvi mah, potrebno je večkratno pisanje knjige. In prvo knjigo sem napisal štirikrat, to mi je priskutilo pisanje. Ko sem končal *Očrt razkroja*, sem si rekel, da res nima smisla, da se še naprej tako mučim. In *Silogizme bridkosti* sem napisal iz utrujenosti. Nima pomena kovati stavke, in tako naprej. Potem se je zadeva kljub vsemu nadaljevala, in moram reči, da me je Paulhan ves čas nagovarjal, naj sodelujem pri *NRF*. Obljubil sem in se potem skoraj požrl od jeze, da sem to storil, pa spet hotel držati dano besedo, in tako sem zašel med nekakšno zobato kolesje. Popolnoma sem se sprijaznil z usodo obstranca, nihče me ni poznal, ampak to me sploh ni motilo. Po praktični strani je takšno življenje pisatelja brez bralcev včasih

zagatno, ampak prav to je obdobje prave, resnične pisave, saj imate občutek, da pišete samo zase.

Jakob: Vas je tudi kakšen političen motiv spodbudil, da ste se odvrnili od romunščine in od Romunije?

Cioran: Kaj pa naj bi bil v Parizu počel s svojo romunščino? Z Romunijo sem pretrgal, zame ni več obstajala. Tam sem se zavezal, da bom napravil doktorat – nikoli ga nisem. Romunija je bila zame popolna preteklost. Zakaj bi torej pisal v romunščini? In komu? Tamkajšnja oblast ni nikoli prenesla tistega, kar sem pisal. Zdaj me nekako sprejemajo, po revijah ves čas tiskajo moje članke. Kmalu bo izšla knjiga mojih različnih spisov, ampak še zmerom v Romuniji ne more iziti vse, kar sem napisal. Moti jih – tako pravijo – nekakšen cinizem, s katerim se ne morejo sprijazniti. Če pravite, da je življenje nesmiselno, jih to ne moti; če pa rečete, da je nesmiselna vsaka oblika družbe, tega ne sprejmejo. Na metafizični ravni ste svobodni, tam lahko vse poženete v zrak, ne pa na socialni. Tragedija teh režimov je njihov brezpogojni optimizem. Ne morejo se sprijazniti z nepopravljivim; so stvari, ki jih ni mogoče razrešiti in ki zadevajo bistvo človeka in sramotnost zgodovine. Lahko govorite, kar hočete, lahko ste budist, kar koli, samo da se ne dotikate družbe in zgodovine.

Jakob: Ste bili ob koncu štiridesetih let res odkrito in fanatično antidemokratični?

Cioran: Lejte, demokracija v Romuniji ni bila prava. Antidemokrat sem bil, ker se demokracija ni znala braniti. Napadal sem jo, ker je bila tako šibka. Tista oblast ni bila verodostojna, ker ni imela samoohranitvenega nagona. In napadal sem nekoga, ki sem ga zelo visoko cenil, to je bil Juliu Maniu, vodja romunskih demokratov. Napisal sem članek, v katerem sem trdil, da bi moral biti Maniu, največji demokrat na svetu, vodja stranke na Švedskem ali v kaki drugi skandinavski državi, ne pa v Romuniji. Demokracija se mora braniti na vse načine in s tem potrjevati svojo živost. Maniu pa se je bojeval samo s čistimi idejami, ki na Balkanu nimajo kaj iskati. V Romuniji je bila demokracija zakrnela, ni bila na ravni zgodovinskega položaja. Takšnim ljudem se ne more zaupati, to je popolna balkanska utopija, nemogoča stvar. Maniujeva liberalna stranka je bila demokratična, a v težkih razmerah takšna stranka ne vzdrži in zgodovina jo je popolnoma povozila.

Jakob: Kaj pa zahodna demokracija?

Cioran: Na zahodu je vendarle nekakšna samodejnost; demokracija je bila tu rojena in lahko nekako preživi. To pa nikakor ni gotovo, vsak trenutek gre lahko vse po zlu, nikoli se ne ve. Tragedija liberalizma in demokracije je v tem, da sta v pomembnih trenutkih čisto izgubljeni. Saj smo videli. Hitler, diktator, je rezultat šibkosti demokracije, nič več. Hitlerjev primer je zelo preprost.

Jakob: So bili takšni razmisleki o demokraciji izhodišče za vašo zamisel utopije?

Cioran: Da, knjiga, ki sem jo napisal o zgodovini in utopiji, je tudi razmišljanje o šibkih straneh demokracije. V njej pravim, da pripada zgodovina Rusiji; pravi čudež je, da se ni Rusija polastila vse Evrope, ampak zgodovine še ni konec. Žal je zgodovina zaporedje velikih moči, nič drugega. Rusijo zgodovinsko ogrožajo njeni uspehi, in samo to lahko dolgoročno reši preostalo Evropo, svobodne narode na zahodu Evrope.

Jakob: Govorite o rešitvi, ampak na splošno je vaš pogled na zgodovino negativen; ugledujete jo kot propadanje?

Cioran: Natanko tako. Mislim, da se bo zahod rešil edinole, če bo Kitajska postala velika sila in se je bo Rusija bala. Ampak če bo šlo tako naprej, bo zahod popustil ruskemu pritisku. Če obstaja zgodovinska logika, seveda cinična, bo Rusija morala zagospodovati Evropi. A v zgodovini so vseeno izjeme in prebujena Azija lahko reši Evropo.

Jakob: Indijska misel je tako rekoč prežela vaše delo. Dosti govorite o nirvani ...

Cioran: Da, vedno sem bil malo budista, če se to da biti le "malo". Ko bi imel na izbiro, če bi se bilo treba med vsemi verstvi odločiti za eno, bi bil budist. Budizem se mi zdi, če odmislim nekatere reči, sprejemljiv in celo udoben.

Jakob: Ampak ali lahko človek zavestno izbere vero?

Cioran: Seveda določa izbiro skrivna sorodnost: sprejemam, recimo, njihovo videnje trpljenja, ampak kako naj vzamem za svojo budistično predstavo o preseljevanju duš? Da bi bil človek sprejemljiv za takšne reči, bi moral pripadati drugačni tradiciji, biti udeležen pri drugačnem načinu mišljenja, doumevanju sveta. Budistične dogme torej niso sprejemljive, njegov duh pa popolnoma. Sprejemljivo je vse, kar ugotavlja budizem o smrti, trpljenju itn., vsa negativna plat. In zaradi te plati se je Buda odločil, da zapusti svet. In navsezadnje je budizem verstvo, ki zahteva najmanj

vere. Krščanstvo ali judaizem terjata zelo natančne stvari, in če ne verjamete, je po vas; budizem jih ne, budizem sprejema kompromis. Budizem ne zahteva od vas nobenega priznanja, nobene hvaležnosti, in zato lahko nadomesti krščanstvo. Res, to se utegne zgoditi, predvsem v Franciji, kjer me preseneča vse več ljudi, ki verjamejo samo vanj. In to bo šlo še naprej.

Jakob: Kdor pozna vaše delo, si težko predstavlja, da ste dosti potovali. Se motim?

Cioran: Čisto prav imate: malo sem potoval. Poznam samo nekaj dežel in zdaj sploh skorajda ne potujem več. Moram pa povedati, da sem dosti potoval s kolesom – kolo me je zmerom navduševalo – in celo v Anglijo sem se odpravil z njim. Takrat sem bil pač mlajši. Kolo vam ponuja izredno priložnost, da ste na planem; ste v kakšni deželi in hkrati se premikate. Ko sem kolesaril, sem se dosti pogovarjal z ljudmi. Vso Francijo sem prekrižaril in srečal sem dosti ljudi, navadnih ljudi, ne intelektualcev. To mi je bilo zelo všeč. Dostikrat so me prav ganili ljudje, ki niso v življenju odprli niti ene knjige.

Jakob: Se še veliko sprehajate?

Cioran: Seveda.

Jakob: In greste dostikrat na pokopališča?

Cioran: Ne le tja. Res občutim posebno nagnjenost do pokopališč, a zdaj niso več lepa, zdaj so preobložena. Ko vidim prijatelje ali neznane ljudi, da obupujejo in so v hudi stiski, jim lahko svetujem le eno: "Pojdite za pol ure na pokopališče; vaših težav ne bo konec, a dosti lažje bodo postale." Zadnjič sem srečal mlado znanko, ki so jo mučile ljubezenske tegobe, in rekel sem ji: "Lejte, stanujete blizu Montparnassa, pojdite se posprehodit po pokopališču in vaše muke se vam bodo zazdele znosne." To je dosti bolje, kot če bi šli k zdravniku: takšen sprehod je učna ura modrosti, sam sem se dostikrat zatekel k nji; ni videti resna, je pa razmeroma učinkovita. Kaj lahko rečete komu, ki je zares hudo obupan? Nič, ali skorajda nič. Mogoče se vam bo zdelo čudno, če vam povem, da sem zelo sočuten, zelo občutljiv za obup soljudi. Dosti sem jim pomagal, dosti več, kot si lahko mislite. Nekdo, ki ne pozna obupanosti, se nenadoma znajde v skrajnjem in popolnoma nepričakovanem položaju, ki ga ne razume in si ga ne zna pojasniti. Zmerom sem poskušal svetovati, a dajal sem praktične nasvete, ki ponujajo možnost, da kdo popolnoma zamenja perspektivo. Edini način, da se prenese tovrstna praznina, je, da se človek ove ničā,

sicer je življenje neznosno. Ko se zavedate nič, ohrani vse, kar se vam nameri, normalne razsežnosti, ne pa tistih preveličanih, ki povzročijo pretiravanje v brezupu.

Jakob: Torej priporočate nekakšno "katarzično" rešitev?

Cioran: Seveda. Človek mora sprevideti, kdo je. Poznal sem, na primer, dosti mladih pisateljev, ki so nameravali, ker niso uspeli, napraviti samomor, to v skrajnjem primeru razumem. Zelo težko je utolažiti nekoga, ki je prišel do te točke. Najgroznejši v življenju je neuspeh, polom, in tega je povsod veliko. Večina ljudi, ki me pride obiskat, je globoko obupanih, ker so doživeli neuspeh.

Jakob: Pa se iz takšnega poloma kaj naučimo?

Cioran: Izjemen poduk je, ampak dosti ljudi ga ne prenese, ljudi vseh slojev. Konec koncev je polom temeljna življenjska izkušnja. Najteže ga prenašajo prizadevneži, tisti, ki mislijo na prihodnost, ki imajo načrte v življenju. Zato pošiljam ljudi na pokopališča, in to sploh ni neumno: dovolj je, da človek vidi rezultate. To je edini način, da se omili tragična situacija

...

Jakob: Kaj pa literatura, poezija?

Cioran: Tudi, a manj. Predvsem je treba iti na prijateljev grob; tam človek doume. V življenju se naučimo vsega, samo tega ne, kako preseči tovrstno situacijo, in predvsem v literarnih krogih se dogajajo velikanska razočaranja.

Jakob: Že zelo mladi ste anticipirali te pojave, mislili na smrt, poraz, obup ...

Cioran: Da, moja prva knjiga govori o tem; vse, kar sem kasneje napisal, je že v njej. A napisana je zelo slabo, brez kakršnega koli sloga, nora knjiga je, a zaobsega že vso mojo misel. Ne da se je prevesti, saj ni v njej nobene strogosti, en sam razpršen romunski slog; a obsedenost s samomorom je že notri, vse moje stiske, nočna čutja itn.

Jakob: Govorili ste že o svojem dolgem obdobju nespečnosti. Kdaj in kako ste ga presegli?

Cioran: Trajalo je sedem ali osem let, in ozdravilo me je kolesarjenje po Franciji. Več mesecev sem spal po mladinskih domovih, in s fizičnim naporom – prekolesaril sem sto kilometrov na dan – sem premagal krizo. Če prevozite sto kilometrov, morate ponoči spati, ne gre drugače, sicer naslednje jutro ne morete naprej. Niso me torej ozdravila filozofska

razmišljanja, ampak telesni napor, ki mi je bil hkrati v veselje. Ves čas sem bil na planem, in ko sem se pogovarjal s preprostimi ljudmi, z delavci in kmeti, sem spoznal Francijo. To je bila zame zelo bogata izkušnja.

Jakob: Ampak vaše videnje sveta je bilo takrat že oblikovano?

Cioran: Da, toda zmanjšala se je njegova patološka osnova; videnje je seveda že bilo čvrsto, a izgubilo je svojo izrazito morbidno naravo; ker sem lahko za nekaj ur zaprl oči in zaspal, je napetost popustila. Tista napetost se je morala zmanjšati, kajti preveč intenzivno življenje postane sčasoma nevzdržno.

Jakob: Ste kdaj občutili potrebo po mamilih, da bi doživeli "intenzivna" občutja, kot na primer Michaux?

Cioran: Sploh ne. Nikoli nisem razumel, zakaj se Michaux zateka h kemičnim substancam, da bi okusil "razodetja". Glede tega se nisem nikoli strinjal z njim, predvsem zato ne, ker so bili njegovi poskusi zelo racionalni in ni bilo v njih nobenega tveganja; lotil se jih je samo zato, da bi jih popisal. Mislim, da od tega ni haska in da je s tem povezan slabši del njegovega opusa; tega mu nisem nikoli rekel, saj sva bila dobra prijatelja in ga nisem hotel prizadeti. Ali človek spozna tovrstne stopnje po določilu usodnosti ali pa naj o njih molči; takšni postopki pa so popolnoma izumetničeni, in v Michauxu je bila nekakšna zdravniška žilica, poudarjeno znanstvena plat. Ampak pesnik naj ne bi uporabljal znanstvenih postopkov.

Jakob: Pravite, da ne pišete več. Mislite, da bi tako še naprej?

Cioran: Ne vem, ampak zelo verjetno se mi zdi, da ne bom več pisal. Groza me je, ko vidim vse te knjige, ki izhajajo ... ljudje objavljajo vsaj knjigo na leto ... to ni zdravo, to ni dobro. Mislim, da ni treba več pisati, da se mora človek znati odpovedati. Pa tudi ne kratkočasi me več, v nekem smislu. Potreben je vsaj kanček navdušenja, pa nekakšno pričakovanje. Ko začnemo pisati knjigo, se naplete nekakšno zarotništvo, in ker je knjiga zunaj vas, gre za zarotništvo v dvoje, in zdaj me to ne zanima več. Pravim si, da sem dovolj zabavljal čez svet in čez Boga in da se ne spleča več.

Jakob: Ampak v mislih še zmerom zabavljate?

Cioran: Manj, občutno manj. S starostjo se pojavi nekakšna resignacija, in utrujenost je dejstvo, s katerim je treba resno računati. Še zmerom bi lahko pisal in vse izrekel, ampak ravno to je tisto: ne sme se vsega izreči. Kakor koli že, za piscem ostane samo nekaj stavkov. Človek še zmerom piše, ampak če to ne ustreza nekakšni notranji potrebi, postane napisano

literatura. Tega pa ne maram; mogoče zato, ker sem vselej verjel – in to je moja naivna plat – v tisto, kar pišem; to ni dobro in je celo v nasprotju z mojim videnjem stvari, ampak kaj morem. Ne sme se goljufati, ampak kaj je pravzaprav goljufija? Človek lahko občuti nič, a iz tega ne more izpeljati vseh posledic. Jasno je, da je ob vednosti o niču nesmiselno pisati knjigo, celo smešno je. Zakaj pisati in za koga. Ampak obstajajo notranje potrebe, ki se izmikajo temu videnju, drugačne narave so, bolj intimne in skrivnostne, iracionalne. Do skrajnosti prignane zavesti o niču ni mogoče primerjati z ničimer: ideja zvestobe, pristnosti itn., vse se razsuje. A vseeno obstaja ta skrivnostna vitalnost, ki vas priganja, da kaj počnete. In mogoče je – ne da bi se zatekal k visoko donečim besedam – življenje prav to, to, da delamo stvari, ki se jih polotimo, ne da bi jim verjeli; nekaj takega bo to.

(Prvič izšlo 1994)

Izbral in prevedel Aleš Berger

ZADNJA IZMENA

Olga Tokarczuk

Pravek in drugi časi

Čas Pravka

Pravek je kraj, ki leži v sredini stvarstva.

Če bi z urnim korakom premerili Pravek s severa na jug, bi nam to vzelo eno uro. In prav toliko, če bi šli z vzhoda na zahod. Če pa bi kdo

hotel iti okrog Pravka, s počasnim korakom in tako, da bi si vse natančno in preudarno ogledal – bi mu to vzelo ves dan. Od jutra do večera.

Na severu je meja Pravka cesta iz Taszowa v Kielce, prometna in nevarna, ker rojeva nemir potovanja. To mejo varuje arhangel Rafael.

Na jugu določa mejo mestece Jeszkotle s cerkvijo, domom za ostarele in nizkimi hišicami okrog blatnega trga. Mestece je nevarno, ker se v njem rojeva želja, da bi sam imel in da bi tebe imeli. S strani mesteca varuje Pravek arhangel Gabrijel.

Z juga na sever, od Jeszkotel do ceste proti Kielcam, drži Pot in Pravek leži po obeh njenih straneh.

Zahodna meja Pravka so obrečni močvirni travniki, nekaj gozda in dvorec. Ob dvorcu je konjušnica; en konj v njej stane toliko kot ves Pravek skupaj. Konji so last graščaka, loke so župne. Na zahodni meji preti napuh. Varuje jo nadangel Mihael.

Na vzhodu je meja Pravka reka Bela, ki ločuje njegova zemljišča od Tašovskih. Pozneje Bela zavije proti mlinu, in meja sama teče naprej po lokah in med jelševjem. Nevarnost te strani je neumnost, ki se jemlje iz veselja do modrovanja. Tu mejo varuje nadangel Uriel.

V središče Pravka je Bog nasul hrib, na katerega vsako poletje priletijo celi roji majskih hroščev. Zato so ljudje to vzpetino poimenovali Hroščev grič. Bog namreč ustvarja, človek pa daje imena.

Od severozahoda teče proti jugu reka Črna, ki se pod mlinom zliva z Belo. Črna je globoka in temna. Teče skozi gozd in gozd v njej odseva svoj poraščeni obraz. Po Črni jadra suho listje, in nepredvidne žuželke se bojujejo za življenje v njenih globočinah. Črna se ruva s koreninami dreves, spodjeda gozd. Včasih se na njeni temni gladini naredijo vrtinci, zna biti tudi jezna in nebrzdana. Vsako leto, pozno pomladi, poplavi župnijske travnike in se na njih vdaja soncu. Dopusti, da se izleže na tisoče žab. Župnik se spopada z njo vse poletje in reka se vsako leto proti koncu julija pusti speljati v svojo strugo.

Bela je plitva in bistra. V široki strugi se razliva po pesku in ničesar ne skriva. Prosojna je in od njenega čistega peščenega dna se odbija sonce. Spominja na velikega, bleščečega kuščarja. Pobalinsko vijuga in šviga med topoli. Težko je napovedati, kam jo bo ucvrla. Kako leto naredi osredek

iz gruče jelš, potem pa se za cela desetletja odmakne daleč proč od dreves. Bela teče prek gajev, travnikov in pašnikov. Blešči se peščeno in zlato.

Pod mlinom se reki združita. Najprej tečeta vštric, omahljivi, plahi od izsanjane bližine, nato se zlijeta in izgubita druga v drugi. Reka, ki pri mlinu priteče iz tega talilnega lonca, ni več niti Bela niti Črna, zato pa je močna in brez truda žene mlinsko kolo, ki melje žito za kruh.

Pravek leži ob obeh rekah in ob tej tretji, ki se poraja iz njune sle. Reka, ki je nastala iz združitve Črne in Bele pod mlinom, se imenuje Reka in teče dalje mirna in potešena.

Čas Mišinega mlinčka

Ljudje menijo, da živijo bolj intenzivno od živali, od rastlin in toliko bolj – od stvari. Živali slutijo, da živijo bolj intenzivno kot rastline in stvari. Rastline sanjajo, da živijo bolj intenzivno kot stvari. Stvari pa trajajo in to trajanje je intenzivnejše življenje kot kar koli drugega.

Mišin mlinček so napravile neke roke, ki so les, porcelan in medenino združile v eno. Les, porcelan in medenina so utelesili idejo mletja. Mletja kavnih zrn, ki jih je treba potem preliti s kropom. O nikomer ne moremo reči: "Ta je izumil mlinček," ko ustvarjamo, se namreč samo spominjamo tistega, kar obstaja zunaj časa, torej od zmeraj. Človek ne zna ustvarjati iz nič, to je božja veščina.

Mlinček ima trebuh iz belega porcelana, v trebuhu pa odprtino, v kateri lesen predalček zbira sadove dela. Trebuh je pokrit z medeninastim klobukom in na njem je ročica, ki se končuje s koščkom lesa. Klobuk ima jamico s poklopcem – vanjo je treba nasuti šuštečih kavnih zrn.

Mlinček je nastal v eni izmed manufakturnih delavnic, nato se je znašel v neki hiši in tam vsak dopoldan mlel kavo. Držale so ga roke, tople in žive. Stiskale so ga k prsim, v katerih je pod katunom in flanelo bilo človeško srce. Nato so vojne vihre mlinček predele z varne kuhinjske police v škatlo med druge predmete, v potovalke in vreče, v vagone vlakov, s katerimi so ljudje v paničnem begu pred nasilno smrtjo drveli predse. Mlinček je kot vsaka stvar vpiljal vase ves kaos sveta: podobe obstreljevanih vlakov, lenobne potočke krvi, zapuščene hiše, z okni katerih se je vsako

leto igral drug veter. Vpikal je vase toploto ohlajajočih se človeških teles in obup, ki nas zajame, kadar zapuščamo poznano. Roke so se ga dotikale in vsaka ga je pogladila z nepreštevno množino čustev in misli. Mlinček jih je vsrkaval, to namreč zmore vsaka snov – zadržati bežno in minljivo.

Michal ga je našel daleč na vzhodu in ga vtaknil v vojaški nahrbtnik kot vojni plen. Zvečer je med postankom vohal njegov predalček – dišal je po varnosti, kavi, po domu.

Miša je hodila z mlinčkom na klopco pred hišo in obračala ročico. Mlinček se je vrtel z lahkoto, kot bi se igral z njo. Miša je s klopce gledala v svet, mlinček pa se je vrtel in mlel praznino. Toda nekoč je Genovefa vsula vanj pest črnih zrn in ji rekla, naj jih zmelje. Zdaj se ročica ni več vrtela tako gladko. Mlinček je zastal in nato začel počasi, sistematično teči in škripati. To ni bila več igra. V vrtenju mlinčka je bilo toliko resnosti, da si ga zdaj nihče ne bi drznil zaustaviti. Ves je postal mletje. Dokler se ni mlinčku, Miši in vsemu svetu pridružil vonj po sveže zmleti kavi.

Če predmete opazujemo pazljivo, z zaprtimi očmi, da nas ne bi zavedel videz, ki ga stvari širijo okrog sebe, če si privoščimo nezaupljivost, lahko vsaj za hip zagledamo njihov pravi obraz.

Stvari so biti, potopljene v drugo resničnost, v kateri ni ne časa ne gibanja. Vidimo samo njihovo površino. Preostanek, pogreznjen nekam drugam, določa pomen in smisel vsakega materialnega predmeta. Na primer kavnega mlinčka.

Mlinček je tak kos snovi, v katero je vdahnjena ideja mletja.

Mlinčki meljejo in zato so. Toda nihče ne ve, kaj sploh pomeni mlinček. Nihče ne ve, kaj vse skupaj pomeni. Morda je mlinček odkrušek kakšnega absolutnega, temeljnega načela menjave, načela, brez katerega tega sveta ne bi bilo ali bi bil popolnoma drugačen. Morda so kavni mlinčki os resničnosti, okrog katere se vse vrte in razvija, morda so za ta svet pomembnejši od ljudi. Morda pa je celo ta edini Mišin mlinček steber tega, kar se imenuje Pravek.

Čas župnika

Župnik je najbolj sovražil pozno pomlad. Okrog sv. Janeza je Črna nesramno poplavlila njegove travnike.

Župnik je bil nagle narave in občutljiv, kadar je šlo za čast, zato ga je grabila jeza, ko je gledal, kako si nekaj tako nekonkretnega in ohlapnega, tako neizrazitega in nepremišljenega, tako neulovljivega in strahopetnega prilašča njegove travnike.

Skupaj z vodo so se pojavile žabe, ki niso poznale nobenega sramu, gole in gnusne so brez prestanka lazile ena na drugo in topoumno kopulirale. Pri tem so spuščale ostudne glasove. Tak glas je moral imeti hudič: kvakajoč, moker, hripav od pohote, tresoč se od nepotešljive sle. Poleg žab so se na župnijskih travnikih pojavile belouške, ki so se tako ostudno zvijale, da se je župniku v hipu dvignil želodec. Stud ga je spreletel in želodec se mu je krčevito stisnil, če je samo pomislil, da bi se mu lahko tako podolgovato, sluzasto telo dotaknilo čevlja. Podoba kače ga je spremljala še dolgo potem in pustošila njegove sanje. Na poplavljenih krajih so se pojavile tudi ribe, nanje pa je župnik že gledal s prijaznejšim očesom. Ribe se lahko pojejo. So torej dobre, božje.

Reka je poplavlila travnike v samo treh kratkih nočeh. Po napadu je počivala in odsevala v sebi nebo. Ves mesec je takole poležavala. Pod vodo je mesec dni gnila lepa trava, kadar pa je bilo poletje vroče, je visel nad travniki vzduh po razkroju in gnitju.

Po svetem Janezu je prihajal župnik vsak dan gledat, kako rečna črna voda preplavlja marjetice, zvončnice in solzice. Včasih se mu je zdelo, da modre in bele glavice nedolžnih, do vratu potopljenih rožic kličejo na pomoč. Slišal je njihove tenke glasove, podobne cingljanju zvončkov pri povzdigovanju. Nič ni mogel storiti zanje. Obraz mu je zardeval in dlani so se mu nemočno zatiskale.

Molil je. Začel je s sv. Janezom, ki posvečuje vse vode. Toda župniku se je pri tej molitvi pogosto zdelo, da ga sv. Janez ne poslušča, da se bolj posveča izravnavanju dneva z nočjo in kresovom, ki jih kuri mladina, vodki, lovljenju vencev iz vode, nočnim šumom v grmovju. Svetemu Janezu, ki je redno, vsako leto, dopuščal, da je Črna poplavlila travnike, je prav zameril.

Zato je bil celo malo hud na sv. Janeza. Tako da je začel moliti k samemu Bogu.

Naslednje leto je Bog po največji poplavi dejal župniku: "Loči reko od travnikov. Navozi zemljo in zgradi nasip, ki bo zadržal reko v strugi." Župnik se je Bogu zahvalil in začel organizirati graditev nasipa. Dve nedelji je grmel s prižnice, da reka uničuje božje darove, in pozival vse, naj se ujmi solidarno postavijo po robu, in sicer po temle vrstnem redu: vsaka hiša bo dala enega moškega, ki bo dva dni v tednu nosil zemljo in gradil nasip. Pravek je prišel na vrsto ob četrtkih in petkih, Jeszkotle – ob ponedeljkih in torkih, Kotuszów – ob sredah in sobotah.

Prvi dan, ko je bil na vrsti Pravek, sta prišla na delo dva moška – Malak in Cherubin. Razjarjeni župnik je sedel v svoj zapravljivček in zavil v vsako hišo v Pravku. Izkazalo se je, da ima Serafin zlomljen prst, mladi Florijan gre k vojakom, pri Chlipalovih se je rodil otrok, Światosz pa je dobil kilo.

Župnik ni torej nič opravil. Pobit se je vrnil v župnišče.

Zvečer je med molitvijo spet vprašal Boga za svet. Bog pa mu je odvrnil: "Plačaj jim!" Župnika je ta odgovor malce zmedel. Ker pa je bil župnikov Bog včasih zelo podoben župniku samemu, je hitro pristavil: "Več kot deset grošev na dan jim ne dajaj, se ne izplača. Več kot petnajst zlotov vse seno ni vredno."

Zato se je župnik spet odpeljal z zapravljivčkom v Pravek in najel nekaj krepkih mož za graditev nasipa. Vzel je Józka Chlipała, tistega, ki se mu je rodil sin, Serafina z zlomljenim prstom in še dva hlapca.

Imeli so samo en voz, zato je šlo počasi. Župnika je skrbelo, da jim bo pomladno vreme prekrizalo načrte. Na vso moč je priganjal može. Še sam je spodrecal talar – vendar je pazil na solidne usnjene čevlje – in tekal med možmi, zadeval ob vreče, z bičem švrkal po konju.

Naslednjega dne je prišel na delo samo Serafin z zlomljenim prstom. Razkačeni župnik je šel spet z zapravljivčkom od hiše do hiše, toda izkazalo se je, da delavcev ni doma ali pa jih je bolezen priklenila na posteljo.

Tega dne je župnik zasovražil vse kmete iz Pravka – lene, otopele in pohlepne. Goreče se je opravičeval pred Gospodom zaradi tega čustva, nevrednega božjega služabnika. Spet je prosil Boga za svet. "Bolje plačaj," mu je dejal Bog. "Daj jim petnajst grošev na dan, in čeprav zato ne boš

imel nobenega dobička od letošnjega sena, ti bo poplačano prihodnje leto." To je bil moder nasvet. Delo je steklo.

Najprej so z vozovi vozili pesek izza Griča, nato so s tem peskom polnili jutaste vreče in z njimi obkladali reko, kot bi bila ranjena. Šele nato so na vse skupaj nasuli zemljo in posejali travo.

Župnik je z veseljem opazoval svojo stvaritev. Reka je bila zdaj povsem ločena od travnika. Reka ni videla travnika. Travnik ni videl reke.

Reka se ni več trgala s kraja, ki ji je bilo določeno. Tekla je mirna in zamišljena, skrita pred človeškimi očmi. Ob bregovih so zazeleneli travniki in nato je zacvetel regrat.

Na župnih travnikih rože nenehno molijo. Molijo marjetice, molijo zvončnice in navadni rumeni regrat. Od nenehne molitve postajajo regratova telesca vedno manj snovna, vedno manj rumena, vedno manj konkretna, dokler se junija ne spremenijo v nežne lučke. Takrat pošlje Bog, ganjen nad njihovo pobožnostjo, tople vetrove, da vzamejo lučkaste regratove duše v nebesa.

Prav ti topli vetrovi so ob sv. Janezu prinesli dež. Reka je naraščala centimeter za centimetrom. Župnik ni ne jedel ne spal. Tekel je po nasipu in po travnikih k reki in opazoval. S palico je meril višino vode in mrmral pod nosom kletvice in molitve. Reka se ni ozirala nanj. Tekla je v široki strugi, se vrtinčila, spodjedala nezanesljive bregove. Sedemindvajsetega junija so začeli župnijski travniki vsrkavati vodo. Župnik je tekal s palico po novem nasipu in obupan opazoval, s kakšno lahkoto voda prenika v razpoke, se pretaka po samo njej znanih poteh in se cedi pod nasipom. Naslednjo noč so vode Črne uničile peščeno oviro in se kot vsako leto razlile po travnikih.

V nedeljo je župnik s prižnice primerjal početje reke s satanovim delom. Češ da satan tako kot voda vsak dan, vsako uro zalezuje človekovo dušo. Da je človek prisiljen ves čas postavljati jezove. Da vsako najmanjše zanemarjanje vsakodnevnih verskih dolžnosti spodkopava ta jez in da lahko vztrajnost skušnjavca primerjamo z vztrajnostjo vode. Da se greh cedi, teče in kaplja na krila duše, in se vse zlo tega sveta zliva na človeka, dokler ta ne omahne v njegove vrtince in ne gre na dno.

Po taki pridigi je bil župnik še dolgo razdražen in ni mogel spati. Zaradi sovraštva do Črne ni mogel spati. Dopovedoval si je, da se ne da sovražiti

reke, curka kalne vode, ki še rastlina ni, še žival ne, ampak samo izoblikovanost zemeljskega površja. Kako je mogoče, da bi lahko on, župnik, občutil kaj tako absurdnega? Sovražil reko!

Vendar je to vseeno bilo sovražstvo. Župniku niti ni šlo za odplavljeno seno, šlo mu je za neumnost in topo vztrajnost Črne, njeno nepredvidljivost, egoizem in brezmejno topoglavost. Kadar je tako premišljeval o njej, mu je vroča kri utripala v sencih in hitreje krožila po telesu. Začelo ga je nositi naokoli. Vstal je in se oblekel, ni bilo pomembno, ob kateri nočni uri je bilo, ter odšel ven, pred župnišče in na travnike. Mrzli zrak ga je treznil. Smejal se je sam pri sebi in govoril: "Kako se je mogoče jeziti na reko, navadno vdolbino v tleh! Reka je samo reka, nič več." Toda ko je stal na bregu, se je vse povrnilo. Zajeli so ga odpor, stud in bes. Najraje bi jo zasul z zemljo, od izvira pa prav do izliva. Ozrl se je naokrog, ali ga nihče ne vidi, potem pa utrgal jelševo šibo in bičal oblo, nesramno telo reke.

Potovanje ljudi knjige

1

Markiz se je rad opazoval v ogledalih. V svoji prostrani hiši je imel veliko čudovitih kristalnih ogledal, ki so smela drobiti njegovo življenje na hipne, minljive podobe.

Ogledala so v markizovi hiši obesili predniki njegove žene, ki je dobila hišo za doto. Portreti prednikov so zdaj viseli spodaj v preddverju in z neumevnim napuhom ljudi, ki jih ni več, opazovali svet živih. Za življenja so bili bolj postavni, ker se je moral markiz majčkeno povzpeti na prste, če se je hotel pogledati v ogledalu. Rad je lovil svoj odsev takrat, kadar je bil tako zaposlen s kako stvarjo, da je pozabil nase in se ni več nadziral. V takih trenutkih se je njegov pogled izmuznil izpod vek in poletel proti najbližji ploskvi ogledala, kjer je srečal samega sebe. Markiz ni bil zadovoljen. Kadar oko trči ob svoj odsev, vidi samo oko. Kje pa sem jaz, kje so moja drugačnost, moja neponovljivost, moja samota? Ali vidim sebe takšnega, kakršnega me vidijo drugi? Sem to res jaz? Markizu se je zdelo najpomembneje ujeti trenutek, ko je človek hitrejši od svojega odseva,

ko zaloti svoj odsev, tik preden ta ponovi njegovo kretnjo. Tak trenutek je tako bežen, da je skoraj neopazen. Toda ravno na tem temelji resnica zrcalne slike in sploh vsake podvojitve – v takih trenutkih se človek bolj zave svoje edinosti. To je trenutek, v katerem se rojeva moč.

Markiz si je želel moči. Kot Odisej je jadral od pristanišča do pristanišča po razburkanih vodah življenja. V vsakem novem pristanišču je bilo nagradenih več dobrin, ugleda, slave, toda nobeno izmed teh pristanišč ni bilo njegovo.

Izviral je iz srednje premožne hugenotske družine. Njegov ded je prejel plemiški naslov za zasluge, izkazane francoskemu kralju. Takrat je Francija še slovela po strpnosti in vprašanju Boga niso pripisovali večjega pomena. Markizov oče pa je zapravil denar in kraljevo zaupanje. Odplul je v čezmorske kolonije in tam nameraval ustanoviti svojo dinastijo. Vrnil se je bolan in prezgodaj postaran. Umrl je tiste noči, ko njegov sin, ki je študiral v Parizu nekaj deset milj proč, ni mogel zaspati. Markiz je temu rekel slutnja, ker je verjel v slutnje, čeprav jih pravzaprav ni ločeval od strahu. Svojega očeta je sovražil tako močno, kot znajo samo sinovi sovražiti svoje lastne očete. Vendar ga je tudi občudoval. Ker je imel oče pogum, da je jemal življenje z lahke plati in brez vsake odgovornosti, kot da je življenje piknik v maju. Občudoval je njegovo uspešnost in lahkoto, s katero se je vzpenjal navkreber z igrivim korakom nedeljskega popotnika. Občudoval je očetovo možatost in neodvisnost. In končno ga je občudoval, ker je oče znal živeti, ne da bi pognal korenine. Markiz je že kot otrok dobro vedel za očetove ženske, saj tega oče še skrival ni; tako se je sistematično, okrutno znašal nad materjo. Tedaj si je markiz želel, da bi mu svet dopustil ubiti očeta.

Pomislimo, kaj čutijo otroci, ki privoščijo smrt svojemu lastnemu očetu. Pri popolni zavesti si želijo očetove smrti, do zadnjih podrobnosti si predstavljajo prizor, v katerem zadajo očetu smrtonosni udarec. Vidimo, kako pozneje povešajo oči, še polne nočnih sanjarij, da oče ne bi opazil vražička v njih. Samo tega ne vemo, kakšni odrasli zrastejo iz njih. Kakšne otroke plodijo, kako izkoriščajo svoje morje ljubezni? In ali je z željo po očetovi smrti povezana želja po smrti sveta? In kako se sploh lahko ubije svet? Ali obstajajo kakšne metode za to?

Prestop v katoliško vero je bilo prvo sredstvo, ki ga je markiz uporabil, da bi umoril svet. V skladu s psihološkimi zakonitostmi je kot spreobrnjenec

postal goreč vernik. Tako se je lahko brez težav poročil s hčerjo kraljevega uradnika in se mirno preselil v ženino rojstno hišo v Parizu.

Markizova žena je bila lepa in pametna, zato so v njuno hišo kmalu začeli zahajati vsi znameniti ljudje. Markiz je začel pisati lirične pesnitve, nato je pisal politične pamflete, na koncu pa se je pod vplivom svojega prijatelja gospoda de Chevillona posvetil alkimiji in skrivnim vedam.

V markizovih časih je bila to svojevrstna celostna filozofija, napočil je namreč čas preobrata. Poslavljal se je doba misticizma, nabreklega od čustev, doba ozkosrčne religije, ki je omejevala svoboščine, rojeval pa se je čas racionalizma, marmorno-zrcalno kraljestvo razuma. V prelomnih časih preostaja človeku samo eno, dvigniti se v višave, nad preveč poenostavljene delitve, in najti jezik, ki bo pomagal poiskati tretjo pot.

Gospod de Chevillon je bil usahel starec, ki kljub častitljivi starosti ni izgubil vplivov. Ljudje so se bali njegovega ostrega jezika in bistrega, prenikavega razuma. Vabili so ga na dvor. Vse kraljeve ljubice po vrsti so ga oboževale. Sam sončni kralj se je milostno zanimal za njegovo osebo. Vse do trenutka, ko je začel nehvaležni gospod de Chevillon pretirano kritizirati njegove politične poteze v zlobnih pamfletih, ki so pozneje v rokopisih krožili naokrog. Mogoče je bil to vzrok za spremembo v življenju gospoda de Chevillona. Z denarjem, za katerega se ni vedelo, od kod ga ima, je kupil velikansko hišo v Chateaurouxu in vse manj časa preživeljal v Parizu.

Ta usahli starec je ravnal z markizom kot s sinom, ki ga nikoli ni imel, markiz pa je videl v njem očeta, ki odseva v čarobnem ogledalu. To, s čimer se pri svojem očetu ni mogel nikoli sprijazniti, je pri gospodu de Chevillonu čudežno spremenilo svoj pomen, postalo je bolj vzvišeno in tako manj nevarno. Nobena skrivnost ni bila, da je Chevillon impotenten.

Lepa in nežna markizova žena je rodila sina ravno v času, ko je bil markiz sprejet med ljudi Knjige.

To je bilo tajno društvo vplivnih ljudi z vrha družbene lestvice. Povezovala jih je misel oziroma slutnja, da je svet, v katerem živijo in se pehajo kot politiki ali učenjaki, v katerem ljubijo in bojujejo svoje male zasebne boje, samo nadomestek resničnega sveta. Samo skorja, prazen prostor med črkami na popisanem listu papirja. Resnica, torej moč, torej Bog, pa je drugje. Taka ugotovitev je temelj vsake religije. V tem ni nič nenavadnega,

toda za markiza, ki je po vajah, odrekanju in posvečenju postal član Bratovščine, je bila znamenje velike spremembe. Nič več ni posvečal izjemne pozornosti družinskemu življenju. Iz svoje izkušnje in iz skrivnih ved je vedel, da ne daje popolne izpolnitve. Človek si ne pridobi modrosti in moči s tem, da je dober mož ali oče. Ko se je razvedelo, da ima njegova žena razmerje z angleškim diplomatom, je to markiza zbolelo samo na začetku. Kratko in boleče ga je zbodlo, niti ne v duši ali v srcu, temveč tam nekje okoli želodca. Pozneje pa mu je odleglo. Izpolnilo se je, kar mu je življenje s skrivnim črnim zapisalo v poglavje Ljubezen. Zdaj, ko je bilo njegovo čustvo na preskušnji, je ogenj odstrl skrite črke: zemeljska ljubezen se rojeva iz hrepenenja po prebivanju z drugim človekom; da se ne bi bali, da bi se lahko h komu privili, da bi iz telesa zajemali naslado, da bi zadovoljevali egoistično potrebo po rojevanju novih, sebi podobnih bitij. Zemeljska ljubezen obstaja zato, da se ne bi bilo treba pomeriti z absolutom.

Lepa žena ni odšla z angleškim diplomatom. Bila je dobro vzgojena katoličanka in so jo obvezovali trdi zakoni Cerkve. Kar je Bog združil. Sicer pa v tistih časih romanca z zakonsko ženo spet ni bila tako nenavadna stvar. Nihče se ni zgražal. Ljudje so takrat Boga ljubili in častili kot otroci. Verjeli so, da božja ljubezen ne postavlja pogojev.

Tudi markiz je imel druge ženske. Vedno so bile to bežne prijateljice njegovih vplivnih znancev. Lepe in odišavljene ženske, ki so dobro poznale umetnost ljubezni. Obzirne in nežne, vzdrževane v razkošnih stanovanjih na rue d'Espoir. Od časa do časa je izbruhnil kak droben škandal, ob katerega so se spotikale starejše gospe in spovedniki dobrih družin. Markiz ni imel nikoli takih težav. Zanj so bile ženske enkratne pustolovščine. Pa tudi noben mojster v umetnosti ljubezni ni bil. Hitro se je vzburjal, v naglici in brez prikupnosti legal na odišavljena telesa in jih ljubil kratek čas, samo do trenutka, ko se je izznila iz njega vsa vnema. Ni maral zapeljevanja, dvoumnih pomenkov, namigov, obetajočih nasmeškov. S svojo ženo je spal redno vse do takrat, ko je bil posvečen v višjo stopnjo, ki je od njega zahtevala čistost. Od dne, ko ga je žena prevarala, ni nikoli več verjel, da bi bili njeni vzdih in krči iz naslade lahko kaj drugega kot vzdih in krči iz naslade. Čisto navadnega, živalskega užitka, ki zaklepa ljudi v ječo telesa. Kar pa zadeva markizovo ženo, povejmo, da je občutek krivde ni nikoli več zapustil. Odtlej se je posvečala vzgoji sina, nežnega kot ona

sama, in sprejemom v svojem novodobnem salonu. Pisala je inteligentna pisma znanim ljudem in skrbela za razgibano družabno življenje. Častili so jo mladi pesniki, ona pa jim ni dovolila nič več kot čaščenje. Morda je zato postajala vse manj priljubljena. Preveč privlačna je bila, da bi lahko ostajala hladna. Njen angleški ljubimec je še naprej pisal dolga pisma, toda potem ko se je poročil, je dopisovanje počasi usahnilo in zdelo se je, da ni nobena obljuba vredna tega, da bi jo sploh dajali.

Markizino življenje zasluži posebno zgodbo. To bi bila zgodba o tem, kako nekatere ženske verjamejo v odrešilno in nenavadno moč ljubezni, in o njihovem razočaranju. Kako gradijo svet iz pričakovanj, kot iz gledaliških dekoracij, naslikanih na iverno ploščo. Kako se starajo in izgublajo samozavest ter se obupane umikajo v strahotno žensko osamljenost. Kako v brezupu včasih zberejo pogum za boj, v katerem nimajo drugega orožja kot skomiganje z rameni, drobna izsiljevanja, izogibanje zakonskim dolžnostim, hlinjenje migrene in jalova kovarjenja, ki jih nihče še opazi ne. Vojne, ki jih bojujejo ženske, so vojne majhnih dečkov, junaštvo lesenih vojakov in njihovih lesenih sabelj.

Ko je bil okrog leta 1680 markiz posvečen v naslednjo stopnjo, v javnem življenju pa mu je prinesel sloves bleščeč elaborat o trgovinski menjavi med Francijo in Španijo, se je njegova žena počutila še bolj osamljeno. Ni se spoznala ne na prvo ne na drugo. In ko se je markiz pozneje posvetil pomenu Saturna v astrologiji in alkimiji, s tem si je, mimogrede povedano, prislužil spoštovanje v nekaterih krogih, je markiza spremenila taktiko in si rekla, da moževa strast ni nič drugega kot neumnost, čudaštvo in vražja vera. Zdaj so začeli v njen salon zahajati mladi glasniki epohe, ki naj bi šele prišla in ustvarila Voltaira in D'Alemberta. Tem ljudem se je skoraj posrečilo ukrotiti strasti, toda sanje so bile zanje za vedno izgubljene.

Leta 1684 se je markizu in njegovim posvečenim prijateljem porodila misel o potovanju za izgubljeno Knjigo.

Potovanje ljudi knjige

9

Vsaka posamezna knjiga je odtis Knjige in njen odsev. Je simbol človekovih poskusov doseči absolutno resnico in pravzaprav so vse knjige, ki jih pišejo ljudje, postopno približevanje tej resnici. Ljudem je bila namreč dana slutnja, da ima vsaka stvar, ki se jim zdi vredna opisa, neko kozmično ali božansko razsežnost. Prav zato potrpežljivo kot mravlje zbirajo besede, da bi jo poimenovali.

In vsaka stvar je vredna opisa. Ne samo življenja svetnikov, velike katastrofe, vojne ali poroke monarhov, temveč tudi rojstvo sedmega otroka v družini tkalca, žetev v kakšni ubogi vasi, sanje blazne starke in dan v zavetišču v Mantesu. Ljudje slutijo, da bosta takrat, ko bodo vsi ti pomembni in manj pomembni dogodki zbrani in zloženi v celoto kot raztreseni kamenčki velikega mozaika, življenje in smrt odstrla svoj pravi pomen.

Zato je vsaka knjiga po svoje podobna človeku. V sebi nosi neodvisen, živ in dramatično poseben delček resnice, je ena izmed različic resnice, izziva jo, naj pride in se razodene, da bi lahko odslej živeli že v blaženosti popolnega spoznanja. Obenem vsaka knjiga preraste tistega, ki jo je napisal. Človek, ki piše knjigo, presega samega sebe, ker poskuša drzno določiti sebe in poimenovati. Sam je samo delovanje in kaotično gibanje, knjiga pa to delovanje in gibanje določa, imenuje, osmišlja in išče njegov pomen. Venča dejanje.

Če je torej Bog napisal Knjigo, je v njej tudi on presegel samega sebe in kar je ustvaril. Ko je vso svojo modrost, to, da nima ne začetka ne konca, zakone sveta, zaprl v Knjigo, je opisal samega sebe. Kot v ogledalu odseva v njej in tako spoznava, kdo je. Knjiga je torej raztezanje božje zavesti in je bolj božanska kot Bog sam.

S približno takimi besedami se je gospod de Cheillon poslovil od markiza, v naši zgodbi je namreč spet stekel čas, ki se je bil za nekaj dni zaustavil v Chateaurouxu. Junaki gredo dalje po svoji poti, toda zdaj sta najpomembnejša med vsemi Veronika in markiz.

Ne zato, ker bi bila kaj posebnega, kaj izjemnega, temveč zato, ker se med njima sprede nov odnos, ki navaja na misel, da bi lahko celo potovanje začeli znova in od začetka, toda tokrat na popolnoma drugačnem prizorišču. V dekoraciji ljubezni.

Kadar se pojavi ljubezen, se izostri sposobnost opažanja stvari, ki so bile dotlej v senci. Vendar hkrati potonejo v senco poznane stvari.

Drugi junaki, kot na primer gospod de Berle, za vedno zapuščajo to zgodbo. Gospod de Berle je tega dne sedel v poštni voz in se turobno razpoložen vrnil v Pariz. Gospod de Chevillon pa je hotel doma počakati, da se vrne markiz s Knjigo. Vendar se nista videla nikoli več, ker je zaradi jesenskega vremena oslabei gospod de Chevillon umrl mesec po markizovem odhodu, morda zato, ker ni dovolil, da bi mu puščali kri.

Veronika se ni mogla odločiti, čeprav je imela na voljo vso noč. Markiz ji je povedal, kakšen je resničen cilj potovanja. Pričakoval je, da bo zgodba o Knjigi v Veroniki prebudila hrepenenje po pusto-lovščinah in ji pomagala najti v sebi nove nagibe, višje od banalne potrebe igrati se še eno ljubezen. Veronika je igrala dobro, čeprav nezavedno, in je slutila, da se v igri ljubezni igra predvsem za zvestobo, zato je bila v zadregi. Zvestoba se ji je vedno povezovala z izgubo. Ona je bila zvesta, moški so odhajali. Tudi če je naivno delila ljubezen na telesno in duhovno, je bila na koncu vedno ona zapuščena.

Če bi imel markiz nad njo ne samo duhovno, ampak tudi telesno oblast, če bi si jo to noč vzel, vprašanja ne bi bilo. Dotaknjena ženska se ima za oddano. Ženska, ki ni našla izpolnitve v eni ljubezni, bo iskala novo in bo šla za novim ljubimcem. Ker na pot odhajajo moški, ženske jih samo spremljajo, je premišljevala. Markiz je nehote naredil nekaj, kar je imelo resne posledice. Veroniki je obljubil ljubezen in tej obljubi pridal skrivnostnost in čar, kakršna po navadi spremljata izpolnitev otroških sanj. Za Veroniko, ki je bila ujeta v svoje lastno telo, v svet zmenkov, ljubimcev, lepih oblek, prave samote in besed brez pomena, je to pomenilo, da bi lahko preseгла samo sebe. Pomenilo je torej veliko več kot še eno ljubezensko razmerje in pustolovsko potovanje v Španijo. Bilo je priložnost za velik življenjski preskus. Ali pač sprejetje tega izziva ni vredno toliko kot goreča in iskrena ljubezen viteza d'Albija?

Ko se je zadnjo noč v Chateaurouxu pogrezala v spanec, se še ni odločila. To se pravi, ni se odločila v glavi, tam, kjer se nam zdi, da sprejemamo odločitve. Čisto mogoče je, da so srce, trebuh in podplati, s katerimi se dotikamo tal, že vedeli, kaj hočejo. Veronika se je zanašala na sanje, na brezmejne pokrajine, v katerih ji je Bog po navadi dajal navodila. Toda glej, to pomembno noč ni sanjala, ko pa se je prebudila, je bilo prvo čustvo, ki jo je obšlo, kaleče in še plašno veselje, da bo videla markiza.

Večina prtljage je ostala v Chateaurouxu. Ostali so klobuki z nojevimi peresi, z zaponkami okrašeni lakasti čevlji iz telečjega usnja, ostale so ažurirane Veronikine pahljače in z brabantskimi čipkami obrobljene markizove srajce. Ostali so tudi zaloga lasulj, stekleničke s pomadami, nekatere knjige in pisemski papir z grbom. Gospod de Chevillon je v majhna kovčka, ki sta ju nameravala vzeti s seboj, ter v nekaj usnjenih torb zložil topla oblačila, mehke puhovke, plede, očala iz kristalnega stekla, čevlje, podkovane s tankimi železnimi podkvicami, ki so najprimernejši za gorske poti, svitek trpežne vrvi, kozarec izvrstnega kinina izza morja in druge stvari, ki jih v ostrih razmerah ni mogoče pogrešati. Najpomembnejši pa je bil zemljevid, ki so ga natančno izrisali Chevillon, markiz in gospod de Berle. Pravzaprav sta bila zemljevida dva. Eden je predstavljal načrtovano pot iz Chateaurouxa do Montrejeauja. To je bil uradni zemljevid. Drugi se je začel v Montrejeauju in je kazal skrite in redko obiskane prelaze v Pirenejih, majhne pritoke Garone in jezera v skalinah. Od tam je vodila pot naravnost proti jugu, od Viella pa proti jugovzhodu skozi redko posejane človeške naselbine, skrite v gorah, prav do Llavorsija, od koder je tekla naprej ob reki Noguery proti jugovzhodu, kjer se za reko Segre začneja Sierra del Cadi. In prav tu je gospod Chevillon s starčevsko roko označil cilj potovanja. Črn krog je zaznamoval kraj, kjer so gore vile gnezdo okrog plitve kotanje. V tej kotanji je bil udor, kot bi se bila na tem kraju zemlja sesedla in tako ustvarila globoko sotesko s strmimi stenami. Uterus Mundi. In tam je na dnu stal zapuščen samostan, v katerem je bila skrita Knjiga. Na zemljevidu ni bilo nobenih napisov. Mesta, vasi in gore so bili označeni samo s prvimi črkami in simboli, ki so varovali skrivnost pred neposvečenimi očmi. Zemljevid je ležal v toku na markizovih prsih.

Prevedla **Jasmina Šuler Galos**

Poljska pisateljica **Olga Tokarczuk** se je rodila leta 1962 v Sulechowu na zahodu Poljske. Končala je študij psihologije v Wrocławu. Živi v Wałbrzychu.

Olga Tokarczuk je med najbolj branih, pa tudi med najbolj cenjenih predstavnicami t. i. generacije BruLiona, čeprav s tem zdaj že znamenitim časopisom ni nikoli tesneje sodelovala. BruLion je postal simbol menjave generacij, preloma, ki je v poljski literaturi napočil v drugi polovici osemdesetih let. Ustvarjalci, rojeni okrog leta '60, so umetniško dozorevali ob branju tujih, predvsem severno- in južnoameriških avtorjev, na drugi strani pa jih je odločilno oblikoval polemičen odnos do nekaj let starejših poljskih pisateljev. Za "staro" prozo, tj. prozo, ki je nastajala v letih od 1976 do 1989, so značilne močna vpletenost v družbeno življenje, katere posledice so antifikcija (od tod popularnost takih oblik, kot so esej, dnevnik, kvaziintervju ipd.), zahteva po jasnosti in nedvoumnosti, ki se kaže tudi v jeziku, in prevlada etike nad estetiko. Prozaisti, ki so začeli izdajati po prelomnem letu 1989, soglasno odklanjajo tako razumevanje literature, čeprav sicer niso enotni. Govorimo lahko o dveh temeljnih smereh sodobne poljske proze, o fabulistični in neepski. Neepiki res prisegajo na antifikcijo, vendar jim ta pomeni popolnoma nekaj drugega kot starejšim kolegom. Odpor do fabule zdaj ne izvira več iz potrebe po pričevanju, dokumentiranju, temveč iz prepričanja, da je tudi prozno besedilo samozadostno, na vseh ravneh strogo organizirano in soodvisno ter podrejeno estetski funkciji, družbena angažiranost pa je ob nedefiniranosti in razdrobljenosti sveta lahko kvečjemu predmet parodije in jezikovne igre. Najbolj znana imena te usmeritve so Natasza Goerke, Magdalena Tulli, Zyta Rudzka, delno tudi Manuela Gretkowska. V drugem taboru so fabulisti ali pripovedovalci zgodb (Olga Tokarczuk, Pawel Huelle, Tomek Tryzna, Stefan Chwin, Jerzy Pilch idr.). Ti prozaisti so v drugi polovici osemdesetih let poskrbeli za zmagoslavno vrnitev fabule, za novi roman, ki je razširil in prestavil meje verjetnega in ustaljenega ter obudil spoznavno radovednost literature.

Tudi Olga Tokarczuk pripoveduje zgodbe ali celo sodobne mite, oprte na domačo (Bolesław Prus) in tujo realistično tradicijo. Debitirala je leta 1989 z mikroromanom *Številke*, priznanje bralcev in nagrado založnikov pa ji je prinesel drugi roman, *Potovanje ljudi knjige*, ki je izšel leta 1993. Pisateljica je v njem izrabila obliko pustolovskega romana. Glavna junaka sta v staromodno ljubezensko zgodbo zapletena aristokrat in kurtizana, ki tavata po Franciji in Španiji in iščeta – spoznanje, razodetje. Fabula je sploh mogoča samo zato, ker je ves čas čutiti prepričanje, da je resničnost samo sled Skrivnosti, da lahko na tem svetu samo odčitavamo njena skrivna znamenja. Leta 1995 je izšel iniciacijski roman *E. E.* Pisan je kot

"razširjeni" realistični roman dvajsetega stoletja in opisuje odraščanje Erne Eltzner (E. E.), deklice, ki z okultistično občutljivostjo presega resničnost meščanskega okolja, v katerem živi. Olga Tokarczuk tu izkoristi možnost, ki jo daje pisatelju iniciacijski roman, svet opazuje z naivnimi otroškimi očmi, da ga na novo poimenuje in tako spozna.

Ta prijem je še odločilnejši v zadnji knjigi Olge Tokarczuk, v romanu *Pravek in drugi časi*. Ogrodje je zdaj moderna saga, po zgodovinskih dogodkih, ki vdirajo v zgodbo, lahko sklepamo, da dogajanje steče okrog leta 1914 v poljski vasi pod rusko zasedbo in se konča v isti vasi, potem ko odraste četrta generacija. *Pravek in drugi časi* je pravljica. Pravljičen je v knjigi tipiziran kraj, pravljično je zanimanje za posamezne usode, na katere vpliva etično utemeljena sila, pravljična je vnaprejšnja določenost življenjskih zgodb, pravljične so ponovitve usod, pravljični sta sklenjenost in samozadostnost ustvarjenega sveta. Tragika v romanu izhaja iz nemožnosti intersubjektivnega sporazumevanja; "kot da sedi vsak v svojem milnem mehurčku," pravi avtorica v pogovoru za časopis Kresy. Pripoved o Pravku in njegovih prebivalcih je rojena iz nezadovoljene potrebe po transcendenci, po mitu, ki bi utemeljil tudi pisanje neresničnih zgodb o ljudeh, ki jih nikoli ni bilo.

K R I T I K A

Ignacija J. Fridl

*Trije odgovori na vprašanja o letošnjem
nagrajencu za najboljši slovenski roman*Zoran Hočevar: **ŠOLEN Z BREGA**

Založba /*cf., Ljubljana 1997

Zakaj je roman *Šolen z Brega* pol desetletja taval po predalih založnikov?

Šolen z Brega je dejansko prvenec Zorana Hočevarja. Napisan je bil pred romanom *Porkasvet*, vendar se je knjiga, kot pravi avtor v spremnem intervjuju k izdaji *Šolna, "dobrih pet let pomikala po uredništvih"* in tako je *Porkasvet* prej uzrl zloščene police slovenskih knjigarn.

Med razlogi za dolgotrajno popotovanje Hočevarjevega prvega rokopisa pri urednikih slovenskih založb navaja avtor tole: veljal naj bi za ljudsko branje, za nekaj "*slabo pismenega*" in zaradi preproste pripovedi glavnega lika založniki "*niso opazili ne humorja, ne zgradbe, ne zveze z dobro literaturo*". Ob tem citatu se seveda brezpogojno zastavlja podvprašanje: Kakšen humor in kakšno zgradbo so načrtovalci slovenske knjižne produkcije oziroma "*povprečneži intelektualci, ti negotovi ljudje, ki brez zunanje paradigme ne znajo določiti vrednosti izdelka*" (citat iz: Hočevar, intervju, v: *Šolen z Brega*, str. 217), spregledali in katero dobro literaturo ima Hočevar v mislih, ko z njo povezuje svoj roman? S tem pa se že dotikamo naslednjega vprašanja, ki se glasi:

Kako je zgodba zgrajena, da bi bila pričujoča umetnina lepa? Temeljni princip, na katerem Zoran Hočevar gradi svoj roman *Šolen z Brega*, je

preprostost. Na *Vergilijevem kolesu* slogovne delitve literature bi uvodni deli Hočevarjevega romana zagotovo pristali med primerki t. i. 'preprostega stila'. Tudi naslovni "junak" Šolen, v javnosti alias Janez – Žani Kolenc, je preprost. Kolenc je srečno ločen samotar, ki je večji del življenja preživel nezahtevno, v skupnem gospodinjstvu s svojo materjo. Je možakar, ki je prepričan, da lahko z jabčki v polivinil vrečki, s tablico čokolade Milka ali z desetimi dekami kave ohranja občasne družabne stike s kako vdovo. Kolenc je varčnež, ki meni, da je ob nizki penziji dobrodošel vsak tolar in si zato kljub priseganju na samotarstvo proračun izboljša z oddajanjem ene izmed svojih sob študentom. Je upokojenec, ki dneve preživlja ob golažu in slaboumnih političnih debatah s svojim prijateljem. Kolenc je suženj požrešnih sorodnikov iz nevemkaterega kolena, ki spoštujejo njegovo kupčkanje mark samo zato, da jim občasno izplača nikoli vrnjen kredit za nov avto. Kolenc je, skratka, tak, da bi mu Svetlana Makarovič z vso prepričljivostjo prilepila oznako "slovenclj", omenjene poteze pa ga brez dvoma uvrščajo v serijo *duhovito* in premišljeno začrtanih literarnih karikatur tipičnega Slovenca.

V tem *duhu* se vije zgodba od Brega ob Ljubljani poprek po ljubljanskih ulicah, od boleznih do aktualne politike, od Kolenčevih stvarnih in natančnih popisov doma do njegovih spominskih samogovorov o edini pravi in veliki ljubezen, ki ni bila uresničena. Avtor pa za pospeševanje verizma knjigi dodaja še razglednico z načrtom Kolenčevega stanovanja, fotokopijo pisma bralcev iz našega samostojnega časnika za samostojno Slovenijo ...

Vse bi bilo torej lepo in umetnik bi imel v svojem zmerjanju založnikov tudi prav, ker dosledna odsotnost velikih idej v romanu še ne pogojuje kvalitete literarnega dela in ker je osredotočenost na miniaturo, vsakdanje življenje in naključnega junaka spodbudila nastanek nekaterih velikih literarnih umetnin dvajsetega stoletja. Te je imel bržkone v mislih avtor, ko je govoril o zvezah *Šolna* z dobro literaturo. Mi pa naj omenimo samo enega iz minulega desetletja: Süskindovega *Goloba*, ki pripoveduje zgodbo petdesetletnega Jonathana, vestnega in pokornega uslužbenca, samotarja, ki edino življenjsko radost najdeva za varnimi stenami in domačnostjo svoje sobe, vse dokler ga iz ritma ne vrže golob, ki poserje hodnik pred njegovim bivališčem.

Vse bi bilo torej s *Šolnom z Brega* lepo in prav, kot smo že dejali, ko se ne bi na začetku druge četrtine romana pojavil nemajhen problem – prve razpoke v zasnovi romana, ki se pisatelju zdi tako prepričljivo trdna (primerjaj zgoraj navedeno izjavo iz intervjuja). Najprej začne Žani uporabljati vedno več in vse bolj učene tujke, kakršna je, na primer: "*mojster mimikrije*". Potem se spusti v psihološko poglobljena razmišljanja o vzgoji. V sedmem poglavju začne razpadati tudi slogovna fasada romana: Žanijeva, prvotno okorna stava besed (opomba: zgodbo namreč pripoveduje v prvi osebi) zdaj vidno steče, postane razgibana, celo literarno členjena. Do svojega najemnika, s katerim se je, kot na začetku pravi sam, trudil ohranjati le nujne in uradne stike, v drugi polovici romana vzpostavi očetovsko-svetovalni odnos. Nenadoma dobi bralec tudi vpogled v Kolenčevo obsežno knjižnico, in ko ta vzklika "*knjige, moje ljube knjige*" (str. 204) ter citira *Martina Krpana*, se izkaže za prav načitanega moža ali vsaj za pravega bibliofila. Nazadnje pa Žani iz svoje omare potegne še modna oblačila, sreča in v hipu že tudi osvoji kozmopolitko Kiko, se spopade s sorodniki in postane pravi pravcati mačo, četudi s sivo patino v laseh.

In kaj je vzrok vseh teh junakovih sprememb? Ni verjeti, da bi bila kriva zgolj meteorologija, četudi avtor zgodbo izpelje v obdobju od zimskega mraza do pomladnega prebujenja. Prispodoba je vendarle precenena, da je ne bi razumeli kot Hočevarjevo ironijo na takšne trivialne metaforične poskuse. Vsekakor pa je vzrok preprost. Žani Kolenc je prebolel zimski prehlad, potem ko je bil tudi psihično izčrpan, ker se je nanj nagrmadilo nekaj neljubih srečanj s sorodniki in prijatelji. Vendar če bi bili vzgibi za precej radikalno, življenjsko in značajsko preobrazbo tako enostavni, potem bi bile gripa in podobne zimske bolezenske nadloge pri ljudeh zanesljivo manj osovražene. Ali povedano z drugimi besedami: Kolenčev prehod iz drobnjakarskega ničpomembneža (ki so mu poglavitna skrb nedejavne mestne ure) v človeka akcije ni utemeljen v sami zgradbi romana. In četudi se zdi razlog za Jonathanov pretres v omenjeni Süskindovi zgodbi kot primeru dobre literature še neznatnejši – kakšen razlog pa sploh so golob in njegovi dreki –, je treba poudariti, da je s to literarno potezo absurdnost v *Golobu* prignana do skrajnosti in da se tam Jonathan po presunljivem dogodku vrača domov enako sam in enako majhnih misli in želja, kot je bil pred njim. Hočevar pa poskuša za vsako ceno med sabo

mešati karikaturu posameznika z reminiscencami na družbene premike v začetku devetdesetih (beri: aktualistične zgodovinske reference nimajo neposredne zveze z razvojem glavnega junaka) in povezati psihološko skico malega slovenčeljna z akcijskim literarnim žanrom (tako se da ovrednotiti sklepni spopad med Kolencem in njegovim sorodnikom Jožefom), da se sicer obetavni literarni nastavki izrodijo – kot bi rekel Horacij – v nenavadno Himero.

Toliko o zgradbi in lepoti umetnine ter o njenih zvezah z dobro literaturo. Zdaj pa še sklepno vprašanje, ki ga s kritiko založniške mentalitete načenja že sam avtor:

Kaj je narobe s slovensko literarno stroko ali zakaj se njena mnenja ob Hočevarjevem *Šolnu z Brega* tako izrazito razhajajo?

Avtor skupaj s spraševalko v omenjenem intervjuju ponuja tudi odgovor na to vprašanje. Po njunem mnenju med slovensko literarno dogmo prevladujejo predvsem tisti, ki "tripajo" na metafiziki (dobesedno, ki "*so tod kondicionirani – kot Pavlovi psi z zvončki; njim ljubi junaki imajo silne metafizične razsežnosti*", citat iz zgoraj nav. dela, str. 218). Sklep je jasen: ker *Šolen z Brega* slovi po odsotnosti velikih zamisli in metafizično poglobljenih problemov, naleti na nerazumevanje strokovnega bralstva. Toda prav dejstvo, da je Hočevarjev najnovejši roman prejel nagrado za najboljši slovenski roman v družbi takih tekmecev, kot so literarna dela Igorja Škamperleta, Milana Dekleve in tudi Dušana Merca, ki izpostavljajo nekatera temeljna eksistencialna vprašanja in odpirajo bolj ali manj širok idejni horizont, postavlja njuno tezo pod velik vprašaj – vsaj kar zadeva število odvisnikov od metafizike, saj je bil kresnik za Hočevarja izglasovan "z večino glasov", kot je poročal predsednik strokovne žirije Venko Taufer.

'Prav,' porečeta pisatelj in njegova založnica oziroma intervjuvanec in voditeljica pogovora: 'Časi so se spremenili in tezo je treba nekoliko popraviti. Večina kritičskih bralcev je že dojela duha sodobnosti in se ozdravila metafizike, tisti, ki dela ne razumejo, pa so z njenim dvainpoltisočletnim virusom, ki ga je sejala po literaturi, še vedno okuženi.'

Ne, oprostite, finta je pa res malo preveč preprosta. Če hočeš oglaševati svoje literarno delo, si izmisliš tezo o staromodnosti bralcev. In ker so po krivici spregledani in zaradi dogmatizma stroke zapostavljeni zdaj v modi, manj samozavestni člani literarne kritike res podvomijo o svojem

okusu in poskušajo napake kar najhitreje popraviti. Tako nekako lahko to gre. Nikakor ne rečemo, da se je natanko tako zgodilo pri *Šolnu z Brega*. Toda predvideti je treba tudi takšno možnost. Kakor je treba predvideti dejstvo, da ima roman *Šolen z Brega* ob nekaterih odličnih (nemetafizičnih!) nastavkih opazne pomanjkljivosti, zaradi katerih ni doživel splošnega odobravanja in navdušenja. In te pomanjkljivosti niso nujno merjene z enoto metafizike na gram literarne umetnine.

Jožica Štendler*Porkasvet, nato še Šolen z Brega ali Podeljevanje slovenskih nagrad*

Zoran Hočevar: ŠOLEN Z BREGAZaložba /*cf., Ljubljana 1997

Zoran Hočevar, slikar, pisatelj, predvsem pa dramski pisec, je s svojim prvim romanom *Porkasvet* (DZS, 1995) v slovenski bralni javnosti zbudil precej deljena mnenja. Letos pa je žirija za podelitev nagrade kresnik z laskavim naslovom najboljšega slovenskega romana preteklega leta ovenčala njegov drugi roman *Šolen z Brega*. Drugi po izidu, ne pa tudi po nastanku, saj ga je Hočevar dokončal že leta 1992. In po avtorjevih besedah (Dnevnik, 21. februar 1998) sta bila tudi zasnovana tako, da je najprej treba prebrati *Šolen*, šele nato *Porkasvet*, očitno torej med njima po njegovem mnenju obstaja neka povezava oziroma nadaljevanje.

Če začnemo primerjavo omenjenih romanov s časom in krajem dogajanja, nas že takoj na začetku locirata v natanko določen prostorsko-časovni ambient. *Šolen z Brega* postavlja svoje dogajanje v ljubljansko okolje, v kritični čas pred osamosvojitvijo Slovenije sredi januarja 1991, *Porkasvet* pa svojo pripoved začneja po uspešni desetdnevni vojni in začetku vojne v Bosni in Hercegovini konec junija 1992 ter jo iz Ljubljane popelje tudi na hrvaško obalo in v Kostanjevico na Dolenjskem. Romana imata torej

pomembno zgodovinsko in politično ozadje, ki ga je v *Šolnu* sicer nenehno čutiti v kratkih omembah in samogovorih glavnega junaka, vendar pa so ob prevladujočem opisu njegovih vsakodnevnih banalnih opravil ti, za slovenski narod prelomni dogodki namerno paradokсно nepomembni v primerjavi s Šolnovimi obiski prijateljev, kuhanjem kosila, prebolevanjem angine ... V *Porkasvetu* je zgodovinsko ozadje povsem zanemarljivo in brezpredmetno, zgolj povod za dodatno karakteriziranje glavnega junaka s kvazinacionalnostjo. Kajti obzorje duha Vojca Pujška, glavnega mača, ne sega kaj dalj od njegovega penisa. Šofer Vojc, v najlepših moških letih in – kot meni sam – pravi "dedec", se zna izražati le s svojo fizično močjo, živi v ozkih mejah svojih šovinističnih predsodkov in ne priznava drugačnosti. Po njegovem mnenju so ženske uporabne le za seks. Družina mu razpada; žena ga je zapustila, hči, ki je nikoli ni maral, ker pač ni bila sin, je noseča s slikarjem, ki zanj ni pravi dedec in samo packa po svojih slikah, on pa se na nastalo situacijo odziva kot na možnost, da ga bo na dopustu "čim večkrat namočil". Glavni junak romana *Šolen z Brega* je Janez Kolenc, imenovan Žani. Prileten moški, prej uradnik, zdaj že v penzionu, je zelo pedanten, natančen in urejen, ponosen na svoje urejeno samsko stanovanje na Bregu, v katerem eno sobo oddaja študentom, polintelektualec, ki pazi na svoj videz in izražanje, v osamljenosti mu družbo delajo knjige, svoj vzdevek Šolen pa je dobil zaradi skrbnega vzdrževanja vedno enakih, nizkih rvavih usnjenih čevljev. Oba protagonista sta obdana z nepomembneži z družbenega obrobja (nekaterimi zelo dobro portretiranimi, kot je na primer Jožef iz *Porkasveta*), s tem da Vojc med njimi uživa kot med sebi enakimi in mu z njimi uspe vzpostaviti komunikacijo, Šolen pa se do njih distancira, nanje gleda s pomilovanjem, še več, debilno sorodstvo se celo na silo skuša polastiti njegovega stanovanja. Kaj naj bi torej imela skupnega tako različna junaka? Mislim, da je skupno dotikališče obeh odnos do realnosti, oba nekako bežita pred sprejetjem stvarnosti. Šolen svojo filozofijo življenja utemeljuje kot fascinacijo nad "najbolj navadno človeško vsakdanjostjo, za katero eni mislijo, da je čisti dolgčas" (Hočevnarjev zagovor samega romana?!). Pravi, da je usmerjen v temeljitost in malce potencirano doživljanje svojega neposrednega okolja, v resnici pa se detajlom neposrednega vsakdanjega življenja ne prepušča, ampak jih samo opazuje in presoja s strani. To je očitno v epizodi z mestnimi urami, ki vse po vrsti

kažejo napačen čas ali pa stojijo. Šolen zaustavljeni čas mestnih ur simbolično povezuje s političnim stanjem v državi, napiše celo protestno pismo bralcev, vendar ohrani svojo zadržano distanco do dogodkov. Svoje napačne drže do življenja se zaveda in si želi pomembne spremembe. Zanj prelomno (in tudi drugače najboljše) je šestnajsto poglavje, ko mu uspe skočiti iz svoje filistrske zaprtosti in opusti svoje življenjsko vodilo, ki se je najbolje kazalo v njegovi misli, da ni dobro, če se stanodajalec in podnajemnik preveč zblížata. Prav tako se boji sprejeti svojo resnično podobo Voje Pujšek. Z držo šovinističnega mača in fizičnim nasiljem vzdržuje podobo urejenega sveta, pod njo pa se skriva zavest o lastni nepomembnosti in zgrešenem življenju. Na koncu romana se zgodi (parodizirano) spoznanje, da je smisel njegovega življenja konkretna (fizična) akcija, s katero bo še naprej prikrival svoj strah pred življenjem, to pa mu tudi očita ena izmed oseb romana.

Tako Šolen kot Voje svojo zgodbo pripovedujeta z optiko prvoosebnega pripovedovalca. Vojeve erotične peripetije se berejo kot precej kosmato pripovedovanje in kvantanje v gostilniškem krogu, Šolnova zgodba se skozi prve strani romana prebija neskončno dolgočasno med razglabljanji o mačkah, pripravah jetrc na močno zapraženi čebuli, opombah o debelušastih in malo manj debelušastih sosedah, šele ko se nam uspe prebiti skozi vso to navlako nepomembnosti, domnevamo, da se za njo skriva nekoliko globlja tragika Šolnovega življenja in samega teksta. Resda so posamezni "velepomembni" dogodki začinjeni s humorjem in ironijo, ki pa ne dviga bistveno literarne kvalitete romana. Res pa je, in to je Hočevanju tudi treba priznati, da je imenitno ujel jezik obeh protagonistov in pogovorni jezik prenesel v književnost. Vojevi vulgarizmi in kletvice (najmanj dva v enem stavku) se ujemajo z njegovim načinom razmišljanja in s celotno njegovo pojavo. Govorica Šolna pa je popolnoma drugačna, malce sterilna kot on sam, posuta s polintelektualnimi tujkami in nedolžnimi kletvicami.

Če je torej *Porkasvet* obveljal za nekakšni kulturni roman tega, česar naj v "visoki" književnosti ne bi počeli, je *Šolen z Brega* manj provokativen roman. V lahkotni pripovedi o vsakdanjih prigodah nekega upokojenca le slutimo kakšno globlje univerzalno sporočilo o človekovem življenju in spoznanju. Po avtorjevih besedah se za fiktivnimi osebami in dogodki skrivajo realni modeli, pri tem pa naj bi Šolnov značaj tipiziral Slovenca.

Šolen naj bi bil simbol dogajanja ob osamosvojitvi Slovenije (avtorjeva izjava v oddaji *Osmi dan*). Simbolična je povezava med potekanjem njegove osebne zgodbe in vzporednega političnega dogajanja, v tekstu so skriti tudi nekateri konkretni namigi na dogajanje pred osamosvojitvijo; na primer Šolen prinese domov pištolo v smetiščni vrečki, spomladi 1991 je bilo orožje iz Avstrije pretihotapljeno čez mejo v zabojnikih za smeti, Jožefova hrupna vožnja v stoenki po Bregu namiguje na 24. junij, ko so reaktivci jugoslovanske vojske prebijali zvočni zid nad Ljubljano ... Tudi Vlasta in Kika, glavni ženski osebi v romanu, sta po Hočevarjevih zatrdilih simbola. Tako kot Šolen še ni bil pripravljen na pravo ljubezen, ko se je v njegovem življenju pred dvajsetimi leti pojavila Vlasta in bi moral dejavno ukrepati, tako tudi Slovenija 1971 ob slovenski pomladi, ko se je zbudil prvi up v demokracijo, še ni bila zrela za konkretnije spremembe. Kika pa pomeni Šolnovo osvoboditev od starega načina življenja, tako kot dosega državne samostojnosti za Slovenijo. Vendar se vsi ti namigi na konkretno dogajanje razkrijejo le večjemu poznavalcu takratnih razmer, to pomeni, da ima tekst ob žlobudravi pripovedi aktualno dokumentarno vrednost, ki pa bo naslednjim rodovom popolnoma tuja in nejasna.

Zadnje čase tožimo, da je sodobna slovenska književnost nekomunikativna, preveč vsebinsko in slogovno komplicirana, to pa za Hočevarjev roman prav gotovo ne velja. Kar naj bi *Šolen z Brega* ločevalo od sodobne domače literarne produkcije, je "lahkotnost branja in neposrednost izražanja romanesknih oseb" (beri: pogovorni jezik). Če je člani žirije pri izboru vodila predvsem ta drugačnost, potem bi si nagrado bolj zaslužil *Porkasvet*, ki *Šolna* prekaša po svoji provokativnosti. Če pa so jih navdušile skrite povezave s sočasnim političnim dogajanjem, so najbrž za hip pozabili, da v klasiki literature ostaja le univerzalno umetniško, aktualno in zgolj dokumentarno pa gre hitro v pozabo. Na vse povedano je najbrž jasno, da *Šolen z Brega* ni slab roman, vseeno pa sem od slovenskega romana leta pričakovala kaj več kot lahkotno žlobudravost in simbolično zakamuflirano dokumentarnost. Okusi so pač različni.

Ignacija J. Fridl

*Od študij detektivskega žanra k
analizi zločinčeve osebnosti*

Maja Novak: KARFANAUM ALI AS KILLED

Cankarjeva založba, Ljubljana 1998

Pisateljica Maja Novak je v prvi petletki svojega literarnega nastopanja je z romanoma *Cimre* in *Izza kongresa ali Umor v teri-torialnih vodah*, prvencem, že dodobra upravičila vzdevek "slovenska Agatha Christie". Z najnovejšim romanesknim delom *Karfanaum ali as killed* pa poskuša očitno zavzeti še drugo literarno trdnjavo – psihološki roman po zgledu *Zločina in kazni*. Ni se torej odrekla tematiziranju 'zločina', vendar ga zdaj opisuje z vidika 'kazni', če parafraziram dikcijo Dostojevskega. Od detektiva in raziskovanja umora je svoj literarni pogled usmerila k tistemu, ki je umor zakrivil, k njegovim občutenjem in doživljanjem okolja, k njegovi razlagi vzrokov za dokončni obračun z žrtvijo.

Maja Novak sicer nikoli ni bila brezpogojno in brez kančka samospraševanja zavezana klasičnim pravilom in zahtevam detektivskega pisanja. Ob zgodbi, izpisani po zgledu največjih imen tovrstne žanrske literature, je z drugo barvo svojega pisala (z vpletanjem citatov iz detektivske in kriminalistične romaneskne tradicije, s posebno izbiro detektivskih akterjev – namesto "malih sivih celic" se pojavijo brhka, trmasta dekleta ...) vedno začrtovala še traso, po kateri je družno z izkopavanjem resnice o umoru

prišel na dan pisateljčin ironični odnos do predpisanih žanrskih obrazcev, celo samoironija v stilu 'čemu detektivka v ubožnem času', imenovanem sodobnost.

Toda če upoštevamo zgolj njen romaneskni opus, se je šele s *Karfanaumom* dokončno odrekla detektivskemu žanru in njegovi dokaj strogo začrtani strukturi. Vlogo detektiva, ki razkriva skrivnostna pota morilčevih dejanj, zdaj prevzame prvoosebni pripovedovalec. Namesto preverjenih detektivskih vzorcev, po katerih spodbuda za razkritje umora prihaja od zunaj, se bralec nenadoma sooči z avtobiografijo zločinca, z njegovo potrebo, da sam razkrije duševne vzgibe, spreplete naključij in usodne "napake" okolja, ki so privedli do krvavih dogodkov. Linearni tok zgodbe, ki sega od dejstva o umoru do končnega razkritja morilca in je tako rekoč temeljni pogoj vsake napete detektivke, v *Karfanaumu* zamenja refleksija: zločinec je znan na samem začetku, v svojih spominih iz zapora pojasnjuje le še motive, okoliščine in potek zanj in za vse 'padle' tako usodnih dejanj. Opazen pa je tudi premik na ravni geografije, v katero Maja Novak naseljuje svoje – zlasti kar zadeva pripadnice ženskega spola – žive in živahne, življenja željne junake. V nasprotju z znanim, domačim okoljem (Ljubljano v *Cimrah* ali nekdanjo širšo domovino, natančneje Dubrovnikom, v romanu *Izza kongresa*) dogajanje v *Karfanaumu* poteka na eksotičnih puščavskih območjih Jordanije. In čeravno so glavni "nosilci" romana slovenski gradbinci na enem izmed nekdanj resnično številnih in bolj ali manj finančno neuspešnih delovišč naših podjetij v tujini, avtorica v prepoznavnih črtah izrisuje tudi mentaliteto Arabcev, njihovo 'zvijačnost uma', če to ni preblaga in prevzvišena oznaka za arabsko zahrbtnost in preračunljivost.

Na ta način osrednjo zgodbo gradbinca Koste in njegove z umori zaznamovane ljubezni do radožive Vlaste ovije s širšo, večpomensko metaforo, ki jo pomagajo razvozlati tu in tam potresena namigovanja na sočasne dogodke v "domovini", na 'selitve' jugoslovanskih narodov z začetka devetdesetih let. Soočenje dveh svetovij, za ograje ujetega in strogo nadzorovanega prostorčka Slovencev na eni ter neskončne puščavske krajine pod oblastjo brezkompromisnih Arabcev na drugi strani, je moč brati kot portret slovenskega narodnega položaja v objemu Jugoslavije. Ta pa nikakor ni izrisan v črno-belih potezah: ob koncu romana se Slovenski zidarji, kot se naši vrli gradbinci v Jordaniji imenujejo, zagamano prepričani v svoj

prav, poskušajo preriniti čez varovalne ograje delovišča, hočejo nekam ven, proč, čeravno stoje pred njimi puške jordanskih vojakov, da iz vsega skupaj nastane kaos, iz katerega se rodi zgolj nov zločin. Še pomembnejša od te palimpsestno zakrite skice družbene stvarnosti pa je omenjena prispodoba na abstraktni ravni. Posredno govori o konfliktu med zabarikadiranim jazom in tujstvom zunanjega sveta, to pa se lepo ujema z novo nalogo, ki si jo je zadala pisateljica: da z močjo besede poustvari ozračje, ki se spleta okrog zločina, in sicer tako glede storilca kot z vidika prizadete okolice.

Nova naloga nikakor ni enostavna, še posebno zato ne, ker za glavnega junaka zgodbe in tipični ljubezenski trikotnik, če ne kar petkotnik (saj Kosta umori tri moške, ki so prizadeli Vlasto), Maja Novak prvič v svoji literarni biografiji izbere figuro moškega spola. Osrednji lik kot rezultat tega literarnega podviga je precej brezbarven in izkaže se, da je psihologija sodobnega človeka površna, bolje rečeno, le še površinska. V Kostovi biografiji ni več usodnih mater ne velikega spopada junaka s samim seboj in s spraševanji o bistvu življenja, pa tudi ne kake spodletele, tragične ljubezenske predzgodbe, ki bi sprožili usodni zamah z nožem. Pisateljica se ne trudi vrtati rovov v globine njegove razbolele duše. Zdi se, kot da Kosta ubija iz trenutne prizadetosti in zato, ker se mu za zločine ponudi priložnost. Kar čuti do Vlaste, je prej kot ljubezen le moško pokroviteljstvo in to je pravzaprav edino občutenje, ki je "junaku našega časa" tam, sredi puščave, ostalo iz nekoč velike literarne preteklosti. Umor ni več posledica temeljitih značajskih in osebnostnih pretresov, ki kličejo po analizi na Freudovem kavču. Sodobnega morilca zaznamuje neprizadetost, vse-enost, zaznamujejo ga prejkone naključna srečanja, zato lahko izvršena dejanja opisuje z nenavadno, celo presunljivo hladnostjo, brez razmislekov o kazni in krivdi, kot da je človek docela otopel od pozvanjanja stoletnih etičnih imperativov. Za Kostovo molčečnostjo in vsakdanjostjo se resda lahko skrivajo neznani, globlji zločinski vzgibi, a to, da pisateljica ne čuti potrebe po njihovem razkritju kljub žanrskemu manevru, ki ga je izvedla na romaneskni ravni, spodbuja misel o utemeljenosti njegovega značaja v "izumrtju" subjekta, v duhovnem in idejnem vakuumu sodobnega trenutka. S tega vidika pa se podoba aktualnega zločinca izkaže še nevarnejša, zakaj zdi se, da lahko zdaj krvava dejanja stori prav sleherni med nami.

Toda sivkasta, brezbrizna, v neprepoznavno gmoto zmečkana dejanskost, ki ji ne moreš dati ne moralnega, ne pragmatičnega, ne pravega psihološkega imena, nikakor ni dokončno literarno zavetišče Maje Novak. Avtorica sama izžareva preveliko vitalnost, da bi ji docela verjeli. Svojo literarno spretnost enako kot v prejšnjih romanih še zmeraj gradi na duhovitih drobcih (kot je na primer portret Abe Gluhega) in domiselnih epizodah (tak je izlet treh gradbincev v oazo), na odličnem ravnanju z literarno strukturo ter jezikovni igrivosti in bravuroznosti. In prav zaradi teh značilnosti je treba roman, ki ob vsej pisateljski fantastiki nenadoma podrži zrcalo stvarnosti, označiti prejkone kot "prehodno obdobje" v literarni karieri Maje Novak.

Josip Osti*Kosovo petje o magiji življenja*

Vladimir Kos: CVET, KI JE REKEL NAGASAKI

Pesmi izbral, spremno študijo in kronologijo napisal

France Pibernik. Založba Obzorja, Maribor 1998

Čeprav se že dvajset let ukvarjam s slovensko literaturo, do časa pred osamosvojitvijo Slovenije, odkrito povedano, nisem veliko vedel o književnem življenju slovenske politične emigracije, o imenih in delih pisateljev v zdomstvu. Iz znanih razlogov. Informacije o slovenski emigraciji nasploh so tedaj v Slovenijo in nekdanjo skupno državo Jugoslavijo prihajale z velikimi težavami in zvečine po nelegalnih, skrivnostnih poteh. Predvsem zato, ker so emigrantsko zdomsko skupino, najštevilnejšo v Argentini, sestavljali, v barvah povedano, beli in črni Slovenci oziroma belogardisti in klerikalci, ki so po končani drugi svetovni vojni pobegnili iz Slovenije pred rdečimi Slovenci oziroma pred svojimi ideološkimi in političnimi nasprotniki. Torej poraženci pred zmagovalci v vojni, ki je bila, med drugim, tudi državljanska in bratomorna. Čeprav zgodbe o sebi vedno in povsod pišejo zmagovalci sami ter sijaj vedno znova prirejenih podob prikrije veliko manj svetlega, celo krvave madeže, čas prej ali slej z njih olušči lažno pozlato. Prepriča nas, kot tudi pri slovenskem bratomorstvu v vojni in po

njej, da v nobeni vojni ni zmagovalcev, temveč da so vsi poraženci in da je ljudi, tudi dobesedno brate, laže medsebojno spreti kot jih, potem ko se je sovraštvo med njimi že razplamenelo in ukoreninilo, spraviti. Mrtvi, predvsem tisti, ki ostajajo brez dolžne pietete nepokopani, podobno kot Antigoniin brat iz Sofoklove tragedije, ki govori o neuskklajenosti oblastniških zakonov z božjimi, ostajajo večni razlog maščevanja med živimi. Živi težko pozablajo tovrstne krivice in jih, žal, še teže odpuščajo. Posebno tisti, ki prisilno daleč od nekdanjega doma in domovine žive zvečine od spominov, ki ne dopuščajo preteklosti, da se loči od sedanjosti.

Po podiranju berlinskega zidu so se, kot posledica demokratičnih političnih sprememb, začeli verižno in neustavljivo podirati tudi mnogi drugi, vidni in nevidni zidovi med državami in narodi vzhodne oziroma srednje in zahodne Evrope. Posebno tisti, ki so med seboj ločevali drugače misleče pripadnike istega naroda. Tako se je s politično pluralizacijo ter še posebno z osamosvojitvijo Slovenije končno zrušil tudi zid med Slovenci doma in v zdomstvu.

Prvič sem nekaj tekstov zdonskih pisateljev prebral v Novi reviji na koncu osemdesetih let, ki so mi, posamez in skupaj, kljub ideološki pristranosti s svojo čustveno prizadetostjo in globoko doživetostjo, posebno v literarnih podobah, povedali o človeških usodah zdomcev več, kot sem o njih vedel dotlej. Roman Zorka Simčiča *Človek na obeh straneh stene*, ki je prvič izšel v Buenos Airesu leta 1957, v Sloveniji pa šele leta 1991, je bil prva knjiga slovenskega emigranta, ki je izšla v povojni Sloveniji, in hkrati prva knjiga slovenskega zdonskega pisatelja, ki sem jo prebral. Sodeč po pretresljivem, globoko eksistencialnem in jezikovno tudi danes presenetljivo svežem Simčičevem romanu ter poeziji Franceta Papeža in tekstih še nekaterih avtorjev, sem tudi sam verjel, da bo omogočen vpogled v zdonsko literaturo razkril še veliko v Sloveniji neznanih pomembnih pisateljev in kakovostnih književnih del. Do danes, razen nekaj izjem, ki dosegajo, a ne presegajo povprečja sodobnega književnega ustvarjanja v Sloveniji, tega nisem zasledil. V tistem, kar so številni zdonski pisatelji brali in tiskali v Sloveniji, je bilo veliko človeško pretresljivega domotožja, vendar malo resnične umetnosti besed. Zato me je presenetila in razveselila knjiga izbranih pesmi Vladimirja Kosa, ki je z naslovom *Cvet, ki je rekel Nagasaki* izšla letos pri Založbi Obzorja. Pesmi je izbral in obsežno spremno

študijo ter kronologijo napisal France Pibernik, po čigar zaslugi smo se posebno zadnja leta seznanili s številnimi spregledanimi ali, natančneje povedano, zamolčanimi in tudi prepovedanimi slovenskimi pesniki.

Pibernik v Kronologiji navaja veliko zanimivih detajlov iz življenja Vladimirja Kosa, ki nam pojasnjujejo njegovo življenjsko, poklicno in ustvarjalno usodo ter dajo odgovor na vprašanje, zakaj o njem in njegovi poeziji v Sloveniji doslej nismo več vedeli.

Vladimir Kos je bil rojen v Murski Soboti leta 1924. Prve pesmi je objavil leta 1940, ko je imel prvo zbirko že pripravljeno za natis, vendar so izid preprečile vojne razmere. Kmalu po okupaciji, ko je bila njegova družina pregnana v Srbijo, se mu je uspelo umakniti v Ljubljano. Tu so ga leta 1942 aretirali Italijani in skupaj z Balantičem odpeljali v Gonars; tam je veliko pisal. Po vrnitvi iz taborišča leta 1943 je nadaljeval in končal šolanje v Ljubljani ter se vpisal na teologijo. Jeseni leta 1944 je bil mobiliziran v domobranstvo. Marca leta 1945 ga je aretiral gestapo. Pred taboriščem ga je rešila Rupnikova intervencija. Medtem je objavljajl pesmi in med njimi je bila tudi pesem *Tokio išče srečo*. Leta 1945 se je umaknil na Koroško. Ko se je napotil v Italijo, so ga zajeli Angleži in ga zato, ker ni imel dokumentov, obsodili na pol leta pogojno in poslali v taborišče Peggez pri Lienzu. Tu je pod šifro RE-O izšla njegova prva zbirka *Marija z nami je odšla na tuje*. Uspelo mu je prebegniti v Italijo in tam je nadaljeval študij. Naslednje leto mu je v taborišču Peggez pod enako šifro izšla tudi druga zbirka, *Deževni dnevi*. Leta 1950 se je začelo Kosovo sodelovanje z argentinskimi zdomskimi publikacijami. Po koncu študija je leta 1952 vstopil med jezuite in se odločil za misijonarsko službo na Japonskem. Nanjo se je v letih od 1952 do 1956 pripravljajl na Irskem. To je bilo zanj, po eni strani, obdobje zelo koristnega branja modernih evropskih pesnikov, po drugi pa njegovih zelo živahnih kulturnih stikov z Buenos Airesom, ki so se nadaljevali tudi po odhodu na Japonsko. Leta 1955 je sprejet v članstvo argentinske Slovenske kulturne akcije, istega leta mu je tam izšla tudi zbirka *Križev pot prosečih*. Ker je bil begunec brez državljanstva, je vizo za vstop na Japonsko dobil s posredovanjem samega papeža Pija XII. Nastanil se je v revnem predmestju Tokia in prevzel misijonsko delo med ljudmi na družbenem dnu. Hkrati je predaval na univerzi Sophia v Tokiu, spočetka fundamentalno teologijo, potem filozofijo v angleškem jeziku,

medtem pa je nekaj časa poučeval angleščino in nemščino. Leta 1960 je v Tokiu v samozaložbi izdal zbirko pesmi *Dober večer, Tokio*, tri naslednje zbirke: *Ljubezen in smrt. In še nekaj* (1971), *Spev o naši gori* (1981) in *Tisoč in dva verza z japonskih otokov* (1991) pa je objavil v Buenos Airesu. Leta 1993 so mu vrnilo slovensko državljanstvo. Domovino je prvič po odhodu obiskal natančno pol stoletja pozneje. Leto dni po materini smrti.

Ta povzetek življenjepisa bi bil sicer odveč, ko bi o Vladimirju Kosu že prej vedeli več in ko bi šlo za pesnika, če takšen sploh obstaja, pri katerem je mogoče popolnoma ločevati pesnjenje in življenje. Zdi se mi, da bi nam brez poznavanja biografskih podatkov marsikaj v njegovi poeziji ostalo manj jasno. Poleg tega je prav življenjskost pomembna razsežnost njegove poezije. Na njej temelji vsaka, tudi najvišja stopnja njegove pesniške totalizacije izkušenj oziroma univerzalizacije in spiritualizacije doživetega in občutnega.

Pibernik je v knjigo *Cvet, ki je rekel Nagasaki* uvrstil pesmi iz vseh sedmih Kosovih zbirk oziroma od zgodnjih pesmi, napisanih v obdobju stikov s tradicionalnim slovenskim pesništvom, prek tistih, napisanih na Irskem, ko mu je branje moderne svetovne poezije, posebno T. S. Eliota, širilo pesniška obzorja, do tistih, napisanih na Japonskem, ki je zanj kmalu postalo zelo pristno in ustvarjalno spodbudno življenjsko okolje. Izbor, čeprav zožen, je reprezentativen. Predoča najpomembnejše značilnosti Kosove poezije in hkrati omogoča vpogled v njeno oblikovno in vsebinsko genezo.

Prej kot pesnika smo Kosa v Sloveniji spoznali kot zanimivega esejista. Lani je namreč pri isti založbi izšla njegova knjiga *Eseji z japonskih otokov*. Žal Kos v tej knjigi, v kateri tudi takrat, kadar obravnava teološka, filozofska ali politična vprašanja, pogosto naletimo na poetične detajle, redko piše o poeziji. Nekaj več v tekstu *Skušnjavi*, v katerem govori o starodavni in po svetu zelo znani japonski haiku pesmi, ki jo je, po dolgih letih življenja na Japonskem, ne le spoznal iz neposredne bližine, temveč je del njegove poezije in verjetno tudi življenja prežet z duhom haikuja. K temu lahko dodamo, da je njegovo pesništvo, tudi takrat, ko na videz ni preveč očitno, zaznamovano ali celo omejeno predvsem z dvema pesniškima oblikama. Po eni strani s sonetom kot značilno obliko zahodnjaškega oziroma evropskega pesništva, v katerem je vrhunske dosežke ustvarila tudi slovenska poezija, in po drugi s haikujem kot značilno obliko daljnovzhodnega oziroma

japonskega pesništva, ki se vse bolj razširja po vsem svetu in je je vse več tudi med slovenskimi pesniki. (Mimogrede naj omenim, da je letošnja dvojna številka 20/21 revije Apokalipsa, ki je izšla skoraj hkrati z izborom Kosovih pesmi, tematsko vsestransko posvečena prav haikuju, to pa je zelo posrečena koincidenca.) Pri Kosu nista niti sonet niti haiku razumljena le kot stereotipni geometrični in nespremenljivi pesniški obliki z metričnimi zakonitostmi, določenimi z matematično natančnostjo, temveč kot strukturi, ki sta v srečanju tradicionalnega in modernega načina pesnjenja verjetno ohranili največ notranjega vitalizma. Ta pa tako pri sonetu kot pri haikuju temelji na posebnem, medsebojno zelo različnem pogledu na svet in izvira iz različnih življenjskih filozofij. Prav prepletanje teh drugačnosti, s katerima Kos v svoji poeziji, globoko zaznamovani z usodo begunca in zdomca ter z življenjem duhovnika misijonarja v daljnem Tokiu, kjer je napisal večji del svojega opusa, zagledan hkrati v svojo slovensko preteklost in japonsko vsakdanjost, daje njegovi poeziji tako eksistencialno kot jezikovno posebnost in prepoznavnost. Preprosto povedano, poezija Vladimira Kosa, ki ga je Tine Debeljak z razlogom imel za avantgardista in največjega slovenskega zdomskega pesnika, je večstranska obogatitev sodobne slovenske poezije, posebno religiozne oziroma duhovne, ki jo je pogosto artikuliral z modernimi, celo modernističnimi pesniškimi sredstvi in postopki, razširjajoč njeno obzorje čez meje svetopisemskih simbolov in kanonov ter slovenske folklore, in to ne le z eksotičnimi japonskimi toponimi in opisi življenja v Tokiu in zunaj njega, temveč predvsem s posebno razsežnostjo neposrednega odnosa do narave. Prav ta odnos je pri njem haikujevski, kajti ne gre za rousseaujevski zagovor vrnitve k naravi človeka, ki se je od nje že odtujil, temveč za podaljševanje v kontekstu japonske tradicije razumljenega življenja skupaj z njo.

Čeprav so nekatere razlike med načinom življenja in mišljenja na Zahodu in Daljnem vzhodu skoraj nepremostljive, jih Kosu v najsrečnejših in najbolj uspešnih trenutkih njegovega pesnjenja uspeva srečno približati. Morda najbolj občutno s kozmizmom, če lahko tako imenujem njegovo pesniško razkrivanje magije življenja oziroma vrednot in lepot v vsem, kar obstaja in kar je obsijano z lučjo pogleda Boga Človeka. Prav ta luč svetilke srca, ki, čeprav je v njem živa rana, sprejema in oddaja močno svetlobo in prijetno toploto, objema fizično in duhovno okolje njegovega

nekdanjega, spominskega in sedanjega, življenjskega doma oziroma zapuščene in izbrane domovine, ki pripadata zelo različnima kulturnima tradicijama. Skupaj z njunimi lepotami in medsebojnimi, ne le zemljepisnimi razlikami, pa tudi mnogimi nasprotnostmi, ki so enkrat bolj, drugič manj izpostavljene, enako kot so bolj ali manj temačna oziroma razsvetljena obdobja njegovega lastnega življenja. V njegovi poeziji, ki se je evropeizirala in modernizirala sredi petdesetih let, torej prej kot pri mnogih pesnikih v Sloveniji, celo tistih, ki so se najradikalneje uprli tradicionalistom in dobili boj za modernizacijo slovenske poezije, se prepletajo, drugače kot pri slovenskih pesnikih tako doma kot na tujem, ne le različni časi in prostori, temveč – duhovno in telesno – diskretna erotičnost in globoka miselnost. Prav ta drugačnost, ki jo najbolj izražata nenavadna jezikovna tenkočutnost in igrivost, s katerima je izkušal številne možnosti jezika, je danes njegova posebnost in prepoznavnost. Tako znotraj religioznega kot svetovnega pesništva, če ju je seveda v doseganju resničnih pesniških vrhuncev sploh mogoče tako ali drugače ločevati in razdeljevati.

V zgodnjih Kosovih pesmih, tako v tistih, napisanih v Sloveniji med vojno in v tujini neposredno po njej, v rimanih verzih in strogem metru, pa tudi v klasični sonetni obliki in celo v sonetnem vencu kot v tistih v svobodnem verzu, prevladujeta senčno in melanholično ozračje in baladni ton. Del uvrščenih na začetku izbora je nastal v taboriščnih barakah, "v sobanah raztrganih duš", kot sam pravi v pesmi z naslovom *Onkraj zidov*, ki jo končuje z verzom: "Zidovi so polni strahu." Gre za čas, v katerem se je strah celo za golo življenje razširjal in razraščal med taboriščniki posebno iz delov Slovenije, v katerih so partizani kot zmagovalci v vojni oziroma vojaki nove oblasti tudi po končani vojni in brez kakršnega koli sojenja pobili nemalo domobrancev, poražencev oziroma svojih notranjih sovražnikov, ki so v boju z njimi kolaborirali z Nemci. O teh dogodkih se ni moglo govoriti, še manj pa jih je mogoče resnično raziskovati že pol stoletja. Kdo ve, kako dolgo bodo še prekriti s kopreno skrivnosti. Zemlja je že izvrgla kosti in upati je, da bo tudi ta uganka enkrat in dokončno razvozlana. To omenjam predvsem zato, ker so Kosa, tako kot vsakega pesnika, posebno v obdobju odraščanja in najbolj občutljivih soočanj z življenjem ter pridobivanja prvih življenjskih izkušenj neizbrisno zaznamovala prav prostor in čas vojne. Ko so streli in kriki umirajočih potrjevali, da

so se ljudje razdelili na morilce in umorjene. To je povzročilo zelo veliko človeških tragedij in veliko skupno tragedijo slovenskega naroda, ki je s tem bil in je do danes ostal surovo razklan. Tisti, ki so ušli smrti ali jim je uspelo med življenjem in smrtjo izbrati življenje, med katerimi se je znašel tudi Vladimir Kos, so postali begunci in tujci v daljnih deželah in s tem za dolgo, mnogi celo za vedno boleče razdvojeni od svojih dotlej najbližjih. Čeprav so bili prisiljeni bojevati se za preživetje, niso prenehali misliti na rojstni kraj in svojce, sanjati jih in hrepeneti po njih. Tovrstne misli, sanje in hrepenenje so, ob križevi poti beguncev in obsojenosti na brez-domstvo, čustven votek celotne Kosove poezije.

Naslov Kosovega sonetnega venca *Marija z nami je odšla na tuje*, ki je napisan po Prešernovem zgledu in v katerem akrostih v Magistrale razkriva posvetilo: Gospodovi dekli, se rima z verzom Uvodnega soneta: "doma rdeče kladivo smrt nam kuje". Sintagma "rdeče kladivo" in mnoge njej podobne nam kažejo pesnikovo ideološko opredelitev. Na njej temelji njegova angažiranost proti komunizmu, marksizmu, materializmu in ateizmu, ki jo pogosto izreka neevfemistično, in čeprav se zaveda, "kako pomen začara ideologija", občasno z neprikrito katoliško bojevitostjo. Predvsem v imenu po vojni pobitih, omenjajoč Kočevski Rog in druga morišča, in v imenu številnih političnih beguncev. "Molk zmagovalcev", ki je "skrival resnico" o pobojih, je bil največji razlog tovrstne glasnosti in ostrine, sovraštva, pa tudi želje po maščevanju, ki v nekaterih primerih niso v skladu s Kristusovim naukom, da je Bog ljubezen. Vendar Kos, ki se enkrat upira tiranskemu zakonu, drugič pa zagovarja spravo med sprtimi Slovenci, išče in pogosto najde "pot iz kroga". Molitvena narava večjega dela njegove poezije govori prav o božji in človeški ljubezni. O luči, ki z ljubeznijo deli skrivnost, o "luči poljuba" in celo o "vonjih grudi pod svilo".

Poleg tistega, kar se nanaša na haiku kot "žlahtno pesniško zvrst", najdemo v eseju *Skušnjavi* zanimivo ugotovitev: "Ustvariti pesem je osrečujoče." Če smo se seznanili s Kosovim življenjepišom in prebrali njegove pesmi, se z njo moramo strinjati. Kajti ustvarjanje pesmi je zanj, ki se je po igri usode znašel daleč od doma in domovine ali, z njegovimi besedami povedano, "v naročju mraka", res bilo osrečujoče. Ohranjalo je njegovo hrepenenje po rojstnem kraju in hkrati duhovno vedrino ter veselje do življenja sredi japonskega okolja.

Vladimir Kos, enako vdan svojemu duhovniškemu poklicu in slovenskemu jeziku, v katerem je najpogosteje mogel govoriti le sam s sabo, zato pa so njegove pesmi in njegovi eseji, tudi tisti, v katerih piše o pogovorih z drugimi, svojevrstni samogovori, je živel, lahko rečemo, v dvojnem zdomstvu. Ne le zunaj in daleč od domovine, temveč enako oddaljen tudi od drugih zdomcev ali, kot pravi Papež v *Zapiskih iz zdomstva* (1972), "v svetu, ki je še nižje od našega". Vse više ga je vzdigoval in Sloveniji približeval ter končno tudi popolnoma njej približal prav jezik, to najbolj potrjujejo pesmi iz knjige *Cvet, ki je rekel Nagasaki*.

Za Kosa je bil "gon po pesmi" "najčistejši gon". V eni izmed pesmi pravi: "Zdi se mi, da bom pesnik." In je to tudi postal. O tem nas najbolj prepričuje njegovo resnično "razodetje pesmi". V čem je videl pomen pesnika in smisel pesnjenja, posebno v svetu, kakršen je, prepoln vsakovrstnega nasilja, nam razkrije v pesmi *Daj nam danes naš vsakdanji riž* njegov klic oziroma vprašanje, ki je obenem tudi odgovor: "Ko bi Pesnika – Človeka ne bilo!" Torej gre za pesnika, ki sočustvuje s človekovo muko, bolečino in trpljenjem, ki je zaskrbljen za usodo posameznika in hkrati za negotovo usodo človeka nasploh. To ne pomeni, kot kaže njegov lastni primer, da to sočutje in ta zaskrbljenost morata biti upesnjena s katerim koli znanim pesniškim načinom in s tem skoraj obvezno patetiko. Njegova poezija kaže največ avtentičnih vrednot, odkritosti in neposrednosti ter oddaljevanja od konvencij prešernovske strukture prav v trenutkih svoje največje artikulacijske inovativnosti in jezikovne igrivosti. Kosova kdaj pa kdaj več kot presenetljiva pesniška svoboda oziroma igrivost je enkrat bolj podobna Kosovelovi, posebno tisti avantgardistični, značilni za *Integrale*, ki so bili dostopni bralcu šele leta 1967, drugič pa Šalamunovi, v kateri je bil sredi šestdesetih vrh slovenskega modernizma, čeprav njunih tekstov oddaljen in osamljen v Tokiu verjetno ni bral. Gre za sorodstvo s pesniškimi brati po nespečnosti in razkrivanju življenjskih paradoksov. "Paradoks je," kot pravi R. H. Blyth, "duša tako religije kot poezije."

ROBNI ZAPISI

Jurgis Baltrušaitis: ABERACIJE: ESEJ O LEGENDI OBLIK: POPAČENE PERSPEKTIVE – I. Prevedla Maja Šabec, spremno besedo napisal Jure Mikuž. Studia humanitatis, Ljubljana 1997. Teme, o katerih je premišljeval francosko pišoči litovski umetnostni zgodovinar Jurgis Baltrušaitis, so kakor na glavo postavljeni predmeti, ki jih svetloba projicira skozi skrivnostno *camero obscuro*. Že naslov *Aberacije* da slutiti, da gre za razpravo o nenavadnih oblikah, ki jih je neizmerna človeška domišljija izpeljala iz običajnih stvari. Še več, knjiga govori o dolgi zgodovini iskanja podobnosti med živaljo in človekom, gozdom in gotsko katedralo, navadnim kamnom in naključnimi podobami ter vrtom in zgodovinskim prostorom. Baltrušaitis je svoje delo razdelil na štiri eseje, ki raziskujejo (ne)resničnost popačenih perspektiv: prvi spis lahko najnazorneje opišemo s slikovitim silogizmom Giambattiste della Porta – če velja prva premisa, da ima vsaka živalska vrsta svojo postavo, ki ustreza določenim lastnostim in strastem (na primer lev je ponosen, sova neposlušna ipd.), in če drži tudi druga premisa, da elemente teh postav najdemo pri človeku, potem lahko izpeljemo sklep, da ima človek z enakimi potezami tudi podoben značaj. Meje med človeškim in živalskim svetom so zabrisane; Baltrušaitis z velikim znanjem navaja številne anatome, filozofe in umetnike (Balzac je menda like v *Človeški komediji* opisoval na temelju teh ugotovitev), ki so te podobnosti

ugotavljali in v zasebnih zbirkah ustvarili grozljiv bestiarij človeških likov, spominjajočih na živali. V drugem eseju nato avtor razkriva človeško fantazijo, ki je v naključno odlomljenih kamnih ugledala različne podobe, od fantastičnih pokrajin in križanja do razrušenega modernega mesta. Vendar to ni bilo dovolj – mnoge so mučila vprašanja, kaj naj to pomeni, ali so te naključne podobe volja božje previdnosti ali pa le golo naključje v naravi. Baltrušaitis predstavlja paletu najrazličnejših pogledov tudi v tretjem spisu, kjer govori o izvorih gotike, ki so jo pesniki in mnogi znanstveniki dolgo časa resno primerjali z gozdom in v tej podobnosti iskali tudi njeno počelo. Zadnji zapis je o vrtovih in paviljonih, ki so si jih gradili bogati ljudje svojega časa (mdr. tudi Alexander Pope ali Horace Walpole). Z antičnimi ruševinami, orientalskimi pagodami in gotskimi paviljoni so simbolno ustvarili rajski vrt in podobo celotnega zgodovinskega časa in prostora, znotraj oblikovalnih konceptov pa sta se nenehno bojevali geometrijska ureditev (kakor je morda najznačilneje utelešena v Versaillesu) in iz Kitajske izvirajoča podoba vrta kot neobdelane narave. *Aberacije* pa so le del širših Baltrušaitisovih raziskav, ki jih je združil v zbirko treh knjig *Popačene perspektive* (med drugim sta vanjo vključeni še knjigi o anamorfozah in iskanju boginje Izide). Prevedeno delo je vsekakor zanimiv sprehod na meji domišljije, na meji tistega, kamor redkokdaj zaidemo. Je spis o sprevrženih svetovih, ki jih lahko naša fantazija, če le (z)more, ugleda tudi v najnavadnejši predmetnosti, zato je vredna branja in premišljevanja. Omeniti nam je še, da tudi pri nas nastajajo podobni spisi – eno takih je delo *Zrcaljena podoba* Jureta Mikuža, ki je za *Aberacije* napisal spremno besedilo. (Andrej Koritnik)

Noëlle Châtelet: DAMA V MODREM. Prevedla Tadeja Krečič Scholten. Didakta, Radovljica 1997. Gotovo je Francija eden od prostorov, kjer se dogajajo trendi novih slogov. Zdaj ko s polno paro drvimo v prelom tisočletja, je eden prepričljivih slogov počasnost. Nostalgija po počasnosti kot "slog" novega občutja življenja? Spomnimo se prvega "pofrancozenega" Kundere, njegovega prvega v francoščini pisanega romana *Počasnost*, kjer sodobno življenje konfrontira z vrinjenimi odlomki neke zgodbe razsvetljskega 18. stoletja, razumnega hedonizma, ki celovito použiva vsak razpoložljiv trenutek. *Dama v modrem* Noelle Chatelet je na duhovno izročilo

18. stoletja manj neposredno navezana; rahli odsevi razsvetljenskega eseizma odblisnejo le v bežnih refleksijah, ki se romaneskni junakinji pripnejo na nove zaznave sveta. Pripoved je kljub osredinjenju na en sam ženski lik "odtujeno" distancirana, tretjeosebno perspektivna, kompozicijsko, simbolično-motivno in razvojno-fabulativno skrajno pretehtana. Gre za roman o preobrazbi v času, celo o preobrazbi v – čas sam. Junakinja je Solange, dvainpetdesetletnica, dinamična tiskovna predstavnik, dinamična ljubimka z več odprtimi dinamičnimi razmerji, "navita" od dela, erotike, videza, naglice, akcije. To izvemo v bežnih retrospektivah in ko se skuša preteklost nasilno zariniti v Solangino novo življenjsko držo. V udobno prostovoljno odločitev za "postaranje", za identifikacijo z lastno časnostjo. "Dama v modrem", ki v Solange intuitivno sproži to odločitev, je personifikacija časa. Nova zavest o odtekajočem času živečemu individuu odvzame bojevito, namensko akcijo in ga razdrobi v samozadostne trenutke prijetnih vsakdanjosti, ždečega in molčečega doumevanja stvari, živali, rastlin, breznamenskosti vsega. Od preobrazbe naprej gradijo "zgodbo" le še minimalistični popisi osrečujoče spokojnih trenutkov. Simbol novega vsakdana in nove Solange je pajek, ki, nihaje v *praznini*, "tke" mir in čas, nekakšno večnost. - *Dama v modrem* je (kratek) roman o intuitivnem iniciacijskem obredu, ki vodi v ponotranjenost, "prežetost z modrino", morda z modrostjo. Posvetitev v skrivnost časnosti se kot izročilo prenaša od prve "modre" dame preko Solange naprej; prvi prizor je ponovljen v zadnjem prizoru romana, čeprav je ta morda ironičen: dovolj je odprt, da celotno tekstno tkivo, ki ga pušča za sabo, izsmeji in postavi na laž. Kot je pač že vnaprej relativirana zveličavnost vsakega (novega) sloga v zavesti, ki s polno paro drvi proti prelomu tisočletja. (Vanesa Matajč)

Miguel Delibes: PET UR Z MARIEM. Prevedla Maja Šabec, spremno besedo napisala Branka Kalenič. Cankarjeva založba, Ljubljana 1998 (Zbirka XX. stoletje). Znani roman dialektičnega realizma *Pet ur z Mariem* (1966) še bolj znanega španskega romanopisca povojne generacije Miguela Delibesa (1920) velja za odličen monolog, stilistično dovršeno (tudi v slovenščini!) napisan peturni verbalni izliv nezadovoljene žene, ki izhaja iz reakcionarnega srednjega razreda tedanjega časa, čez možev napredno, demokratično truplo. Iz očitkov žene Carmen, ki se ponavljajo in se od

poglavja do poglavja koncentrično širijo, zvemo, kako nepremostljiv miselnostni prepad je že od vsega začetka ločeval zakonca. Carmenina očitajoča beseda se suka okoli njunega zakona in vsega, kar je bilo povezano z njim: od vloge, ki jo mora izpolnjevati ženska, vzgoje otrok, vere, fička kot statusnega simbola, morebitnega zakonolomstva, prve zakonske noči, koketiranja do moževega poklica in poklicanosti, njegove neobčutljivosti, prijateljev, staršev, tujcev. Zanj je izobraženi Mario pomilovanja vreden neodločen tepček, ker ni nikoli uvidel resničnih stvari. Zaprisežena zagovornica tedanje družbene ureditve, katere značaj nam razkriva, da je zmeraj neomajno prepričana o svojem prav, s svojimi lastnimi besedami v bralcu zbujajo odpor do frankizma in ozko usmerjene, borne miselnosti. Delibes je v ubogo Carmen utelesil niz negativnih stereotipov o tedanji španski družbi, v Maria pa pozitivnih o tedanjih maloštevilnih naprednejših izobražencih. Vseeno pa jih je v obeh primerih tudi delno miniral, saj bralec v romanu postopno, koncentrično spoznava, da ne Mario ne Carmen nista preprosto le enobarvna, temveč imata vsak svoje boljše in slabše značajske poteze. Delibes je s tem romanom genialno pretental takratno inkvizicijsko frankistično cenzuro, saj njegova Carmen kar najostreje kritizira tedanje vrednote prav s tem, ko jih tako slepo zagovarja. (Marjeta Drobnič)

Melanie Klein: ZAVIST IN HVALEŽNOST: izbrani spisi, Prevedla Polona Mesec, spremna beseda Bogdan Lešnik. ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana 1998 (Studia Humanitatis). Knjiga vsebuje izbor šestnajstih spisov Melanie Klein, "danes ene izmed najpomembnejših referenc v evropski psihoanalizi". Izbor je zastavljen tako, da historično sledi razvoju njene teoretske misli in terapevtskih 'prijemov'. Z izjemo spisa "Čustveno življenje in razvoj jaza pri otroku ..." so spisi prevedeni iz R. E. Money-Kerle et al. (ur.), *The writings of Melanie Klein I-III*; od tam so prevedene tudi uredniške opombe k vsakemu spisu (z isto izjemo), ki spise vsebinsko povzemajo in uvrščajo v širši kontekst del M. Klein ter psihoanalize sploh. S prevodom ni težav, tiste terminološke izbire, ki so se zdele problematične, so obrazložene. Beremo lahko o 'boju za pripoznanje' M. Klein v združenju psihoanalitikov, o klasičnem psihoanalitskem zdravljenju (asociacije, igra in vedenje pacienta v analitski situaciji), o teoriji objektnih razmerij, pri čemer je avtorica pri

interpretativnem delu posebej usmerjena na interakcijo med otrokom in materjo kot temeljno metaforo. Pisala je o projektivni identifikaciji: ob prihodu bolečine projecira otrok bolečino v zunanji objekt, ki tako postane preganjalec. To je začetek paranoidno-shizoidnega položaja. Otrok je paranoiden v razmerju do bolečine in shizoiden – razdeli bolečino in jo projicira. Razvitejši položaj je depresivni položaj – delitev objektov (zunanjih in notranjih) na dobre in slabe: introjckcija celega objekta pa je depresivni položaj. (Matevž Konte)

Emmanuel Lévinas: ETIKA IN NESKONČNO; ČAS IN DRUGI. Prvo delo prevedel in uvod napisal Edvard Kovač, drugo delo prevedel in spremno besedo napisal Gorazd Kocijančič. Družina, Ljubljana 1998 (Zbirka Tretji dan). Francoski filozof judovskega rodu E. Lévinas (1906-1995), zaznamovan z izkušnjo trpljenja človeka 20. stoletja, je v svojo filozofijo vključil nekatere odločilne poteze judovskega izročila in religijske misli ter z naslonitvijo na Husserlove fenomenološke izpeljave postavil bralca svojih del pred neizmerno nalogo. V tej figuraciji postane filozofija kot metoda stvari/zavesti o nečem pri Lévinasu prazen prostor in mesto pričakovanja dogodka/srečanja med dvema človekoma. Vanj se naseli etika in tako tudi prevzame vodilno vlogo v filozofiji. Etika nas zavezuje v smislu, da drugemu kot bližnjemu ne morem pobegniti, da je vselej pred menoj kot pojav obličja in da me neskončno zavezuje k dobroti. In v tem okviru lahko govorimo o izvirni in zahtevni Lévinasovi filozofiji. Novi knjigi v slovenskem prevodu prinašata vpogled v to strukturo filozofije kot etike. *Etika in neskončno* (Lévinasovi pogovori s Philippom Nemojem, izšli 1982. leta; uvodna beseda p. Edvarda Kovača prinaša zelo oseben in zavezujoč odnos do filozofa) je izčrpen pregled po Lévinasovi filozofski misli in ustvarjanju ter nam najbliže – z besedo filozofa – prikaže motive in razvoj njegove misli. Lévinas je namreč vsak dialog s sogovornikom doživljal tudi kot razodevanje vsega tistega, kar sam opisuje z izrazi bližine z drugim in tako je branje pogovorov med Lévinasom in Nemojem posebno filozofsko doživetje. *Čas in drugi* (delo je prvič izšlo 1948. leta) je filozofsko delo, ki kljub majhnemu obsegu zahteva veliko filozofske zbranosti in intuicije. V njem je Lévinas (v filozofsko-tehnično zapletenem jeziku ontologije) podal okvir takšne časovnosti, ki o času misli, z Lévinasovimi lastnimi

uvodnimi besedami, "kot o odnosu do tistega, kar je po sebi neprilicljivo [inassimilable], absolutno drugo, in kar se pusti priličiti prek izkustva; ali kot o odnosu do tistega, kar je po sebi neskončno in se ne pusti do-jeti [comprendre]; ..." (Predgovor, str. 85). Gre skratka za filozofsko delo, ki prek analize subjekta in jaza že napoveduje vse prihodnje velike Lévinasove teme in na koncu pripelje do srečanja z bližnjim [autrui], ki zavzema mesto drugega [l'autre]. Tekstu sledi spremna beseda Gorazda Kocijančiča, ki se v kritično negativnih potezah (v smislu apofatičnosti in nadčasne vzvišenosti mistične izkušnje, izkušnje Enega) sprašuje o smiselnosti branja fenomenologije (Dugega) in hermenevtičnem ustroju Lévinasove misli nasploh. Toda dejstvo, da mistika funkcioniira kot "pričevanje za to brezpogojno prvenstvo brezčasa" (Spremna beseda, str. 142), ne sme zakriti položaja, ko se pred menoj razkriva etika obličja, *čas in drugi*. In slovenski bralec bo v prevedenih delih lahko popolnoma občutil vso Lévinasovo etično odgovornost do sveta življenja in s svojo lastno izkušnjo bližine napolnil prostor srečanja med ljudmi s pozornostjo in zavezujočnostjo. (Lenart Škof)

Matjaž Pikalo: MODRI E. Cankarjeva založba, Ljubljana 1998 (zbirka Najst). Prvoosebni pripovedovalec z vzdevkom Poštar nam dovoli poseči v svoje življenje za nekaj dni, ko je imel slučajno izposojen pisalni stroj in je lahko zabeležil svoje dogodivščine. Tako imamo pred seboj izsek nekakšnega dnevnika novopečenega maturanta, ki mu je nogomet prva in največja ljubezen. Takoj na začetku nas seznanj z ironičnim naključjem, da se štirinajst dni mature pokriva s svetovnim nogometnim prvenstvom. Kasneje pa se nam s pomočjo samoopazovanja izkaže kot nekdo, ki po tem svetu tava povsem po svoje, ki nima neke jasno začrtane poti in osebnosti, kot jo vidi v ostalih, ki vedo, kam gredo (še celo brat, ki je manj razgledan, ima nekaj, v čemer ga prekaša, in sicer v nogometu). On pa samo biva. In medtem ko poskuša uresničiti svojo sanjsko pot iz klavstrofobičnega kraja, kjer živi, v klišejsko sanjsko deželo – Ameriko, je dejansko samo pomaknjen na stranski tir. V stilu pubertetnika so tudi njegove predstave o lastni smrti, ob kateri bi jokali vsi možni ljudje, ki se jih v tistem trenutku lahko spomni. Vendarle se mu zdi smrt nekako smešen konec tega mučeniškega življenja. Rešitev vseh teh težav bi mogoče lahko

našel v ljudeh, vendar je s svojo okolico v sporu. Dan se mu namreč zdi lep, vse dokler ne sreča človeka. Lahko bi mu tudi rekli, da je junak, "ki v sporu izgublja že dobljene partije, ko bi moral nasprotnika le še matirati". Udobno se počuti le v bifeju, po katerem ima delo naslov, kjer se srečujejo skoraj vse osebe pripovedi, in na nogometnem igrišču, saj je nogomet nekakšen lajtmotiv tako njegovega življenja kot pričujočega dela. Rešitev za svoje tegobe skuša najti tudi v okrilju Cerkve, vendar mu njena avtomatizirana dogmatika ne more dati zadovoljive rešitve. Knjiga nam je prijetno, sproščujoče branje, moteče so le številne slovnične napake. (**Maja Brodschneider**)

Klemen Pisk: Labas Vakaras. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1998 (Zbirka Prvenci). Klemen Pisk se predstavi kot neobremenjen, načitan, humorno-domiseln avtor, čigar pesniški ritem (in podton tega ritma je treba pohvaliti) se po večini spogleduje z govorico proze, ki včasih spomni celo na kratko zgodbo, v kateri zaživijo obrisi nekoga, ki v samoti išče samega sebe, se kot paleograf vrača v davnino ali podoživlja domišljajska literarna srečanja, ljubezni, simpatije, smrti. Po mojem je to najprepoznavnejša značilnost knjige, ki jo sklene cikl pesmi o puščavniku. In sploh bi to iščočo *osebo*, nekoliko hermetično (nekje se sicer označi za infantilno naravo), lahko poimenovali Puščavnik. Poleg pesmi o puščavniku so tu še pesmi: *Bratovščina lutnje*, *Gospod Cogito piše pismo gospodu Herbertu*, *Zografski kodeks*, *Teh malo besed*, *Tako so me učili v Litvi*, *Prevratnik*, *Balada o Zaharju*, *Prihajanje*, *Okrog ognja*, *Tova in Trol*, *Arturjeva vrnitev*. Zdi se, da so Pisku manj uspele začetna ljubezenska naivnost in tiste pesmi, ki se spogledujejo z bolj, na primer ludistično, *pred* ali *nad* ali *pod* vsebinsko poetiko. Jaz branim ravno nasprotno in prepričan sem, da to nekatere naštete pesmi tudi potrjujejo. Očitati nerazumljivost bi najbrž ne imelo pomena. Tudi ne zaletavost. To je vendar prvenec. Pa še pesniški. (**Primož Čučnik**)

Tomas Tranströmer: NAPOL DOKONČANA NEBESA. Prevedla Maja Caserman. ŠOU, študentska založba, Ljubljana 1998 (Knjižna zbirka Beletrina). Ko bi se slikar v trenutkih dvoma spraševal o svojem početju, bi moral razmišljati o starem vprašanju posnemanja resničnosti; pa ne le v pomenu idej in vrhovne ideje, temveč nečesa bolj *fizičnega*; nikoli namreč

ne more *posneti* gibanja. Slika je bodisi posredno realen bodisi abstrakten ustavljen prizor. Negiben rez. Kako naj prek slike zaniha v gibanje ali vsaj nakaže, da je slika v njem in iz njega? Fotografija je lahko glede "resničnosti" že bolj konkretna. Šele filmu pa z *zarezo* uspe spraviti slike v gibanje – *gibljive slike* so gibljivi rezi trajanja. A staro vprašanje slej ko prej ostaja, čeprav ontologija *ne more biti* tako priljubljena disciplina kot *mora biti* dvom. Ko bi se pesmi – ti redki ustavljeni trenutki – vsaj bežno imenovala po njem. Ko bi zanihali v gibanje, ker nikdar ne gre za *mrtvo* sliko, fotografijo, pesem. Zadaš so človek, njegova ustvarjalnost, njegovo iskanje, bojevanje z izrazom, to utelešujočo obliko ... človek misli, dvoma, bolečine ... in sanj. Zato bi rad poudaril ravno ta Tranströmerjev moment, ki sem ga prvič bral na filmski način (po eni strani jasni, dolgi, zelo oddaljeni prizori, po drugi bližnji, tako rekoč izrazi na obrazu velikega plana). Tudi sam pravi, da danes "pogosto sanjamo na filmski način", Tranströmer včasih celo piše na "filmski" način, in hotel sem reči, to so "najresničnejše" sanje. *Napol dokončana nebesa* ("in tako je tudi prav") pa je knjiga, ki se le poredkoma bere. Morda je to cena dolgega, izbranega pisanja. Tudi sam še nisem prišel do drugega branja. Naj verjamem prvemu? Ja, nekaj se premika in samo resnica negibna leži na cesti, nihče je ne vzame za svojo. Ta, do večnosti nezaupljivi, dvomeči in upajoči nekdo. (Primož Čučnik)

Uroš Zupan: SVETLOBA ZNOTRAJ POMARANČE (1996)
(cena 1.890)

Matevž Kos: PREVZETNOST IN PRISTRANOST. Literarni
spisi (1996)
(cena 2.480 SIT)

Slavo Šerc: NEMŠKA KNJIŽEVNOST DANES (1996)
(cena 2.280 SIT)

Marko Juvan: DOMAČI PARNAS V NAREKOVAJIH.
Parodija in slovenska književnost (1997)
(cena 3.750 SIT)

Tomo Virk: TEKST IN KONTEKST. Eseji o
sodobni slovenski prozi (1997)
(cena 3.750 SIT)

Milan Dekleva: GNEZDA IN KATEDRALE. Eseji (1997)
(cena 2.150)

NAROČILA, DISTRIBUCIJA IN PRODAJA:
LUNIK d. o. o., Poštni predal 56, 1230 Domžale,
tel./faks: 061 716-399

LITERATURA *mesečnik za književnost*

Uredništvo:

Matevž Kos (glavni urednik)
Samo Kutoš (odgovorni urednik)
Andrej Blatnik
Ignacija J. Fridl
Vanesa Matajc
Uroš Zupan

Sekretarka uredništva:

Vanesa Matajc

Lektorica:

Tinka Kos

Oblikovalka:

Darja Spanring Marčina

Naslov uredništva:

Gosposka 10, 1000 Ljubljana, tel./faks 061 214-369

Uradne ure:

torek od 20. do 21., četrtek od 11. do 12. ure

Rokopisov ne vračamo**Izdajatelj:**

LUD Literatura, Gosposka 10, 1000 Ljubljana

Žiro račun:

50100-678-46647

Polletna naročnina:

3400 SIT, za tujino dvojno

Cena te številke: 700 SIT**Naročila, prodaja, distribucija revije
in knjižnih izdaj LUD Literatura:**

Lunik d.o.o., p.p. 56, 1230 Domžale, tel./faks: 061 716-399

Grafična priprava: TOV**Tisk:** Tiskarna Tone Tomšič

ISSN: 0353-5622

Revija izhaja s pomočjo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.
Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-428/92 z dne 11. 6. 1992
šteje revija Literatura med proizvode, za katere se plačuje
petodstotni davek od prometa proizvodov.

September 1998, št. 87, letnik X